

ISSN 2617-0159

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (3)

Чернігів 2018

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 5 від 24 квітня 2018 р.).

Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2018. № 1 (3). 244 с.

У цьому номері журналу «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» вміщено статті, присвячені загальній теорії права, пенологічній теорії, кримінально-правовим та кримінологічним проблемам, організаційно-правовим питанням виконання покарань та застосування позбавлення волі, загальним питанням і забезпеченню діяльності персоналу. Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 343.8(051)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О. М., д-р пед. наук, доц., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ніцимна С. О., д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: *Гончаренко О. Г.*, д-р екон. наук, доц., *Шумна Л. П.*, д-р юрид. наук, доц.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Борисов В.І., д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Глушков В.О.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Денисов С.Ф.*, д-р юрид. наук, проф.; *Денисова Т.А.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Джуужа О.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Доній Н.Є.*, д-р філос. наук, доц.; *Ємельянов В.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Колб О.Г.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Копотун І.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Литвинов О.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений працівник освіти України; *Пальченкова В.М.*, д-р юрид. наук, проф.; *Пекарчук В.М.*, д-р іст. наук, доц.; *Рябчинська О.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Сердюк П.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Степанюк А.Х.*, д-р юрид. наук, проф.; *Шакун В.І.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Яковець І.С.*, д-р юрид. наук, старш. наук. співроб.; *Адамска-Худзінська Малгожата*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Андріяшко М. В.*, д-р, проф. (Республіка Білорусь); *Кіліан Маттіас*, д-р хабілітований, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ляковська Катажина*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Партенадзе Омар Асланович*, д-р, проф. (Республіка Грузія); *Помикала Марта*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Сметанська Ірина*, д-р с.-г. наук, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ткач Анатолій Арсентійович*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Ткач Тамара Володимирівна*, д-р соц. наук (Республіка Польща).

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Пузирьов М. С.*, канд. юрид. наук.

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**CRIMINAL AND
EXECUTIVE SYSTEM:
YESTERDAY. TODAY.
TOMORROW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 1 (3)

Chernihiv 2018

UDC 343.8(051)

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol №5 on April 24, 2018).

Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow: a Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2018. № 1 (3). 244 p.

In this issue of the journal «Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow» the articles, dedicated to general theory of Law, Penological theory, criminal, legal and criminological problems, organizational and legal issues of execution of punishments and application of imprisonment, general issues and ensuring of personnel's activity are placed. The publication will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational establishments.

UDC 343.8(051)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Tohochynskiy O.M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, President of Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF: **Nishchymna S.O.**, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF: **Honcharenko O.H.**, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, **Shumna L.P.**, Doctor of Sciences (Law), Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Borysov V.I., Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; **Hlushkov V.O.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; **Denysov S.F.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Denysova T.A.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; **Dzhuzha O.M.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; **Donii N.Ye.**, Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor; **Yemelianov V.P.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Kolb O.H.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; **Kopotun I.M.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; **Lytvyinov O.M.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine; **Palchenkova V.M.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Pekarchuk V.M.**, Doctor of Sciences (History), Associate Professor; **Riabchynska O.P.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Serdiuk P.P.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Stepaniuk A.Kh.**, Doctor of Sciences (Law), Professor; **Shakun V.I.**, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; **Yakovets I.S.**, Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher; **Adamska-Hudzinska Malhozhatu**, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); **Andriyashka M.V.**, PhD Doctor, Professor (Belarus); **Kilian Mattias**, PhD Doctor Habitat, Professor (Germany); **Liaskovska Katazhyna**, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); **Partenadze Omar Aslanovych**, PhD Doctor, Professor (Georgia); **Pomykala Marta**, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); **Smetanska Iryna**, Doctor of Sciences (Economy) (Germany); **Tkach A.A.**, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); **Tkach T.V.**, Doctor of Sciences (Social) (Poland).

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: **Puzryov M.S.**, Candidate of Sciences (Law).

ЗМІСТ

І. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА. ПЕНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ

<i>Доній Н. Є., Николишин В. В.</i> Ідеї вдосконалення соціального та правового простору в концепції Ієремії Бентама.....	9
<i>Орловська Н. А.</i> До питання про правообмеження як кримінально-правову категорію.....	23
<i>Сіренко К. Ю.</i> Напрямки реформування системи виконання покарань та приведення її до європейських стандартів	35
<i>Palchenkova V. M.</i> The functioning of the social patronate: theoretic and legal aspect	47

ІІ. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ
ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

<i>Іваньков О. І., Прохоренко О. Є.</i> Кримінально-виконавчі засоби забезпечення елементів прогресивної системи виконання покарань ..	57
<i>Самофалов Л. П., Борисенко І. В., Шевченко Д. М.</i> До питання про поняття дисципліни і дисциплінарної відповідальності рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби.....	66
<i>Сикал М. М.</i> Щодо мети контролю за діяльністю органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України.....	78
<i>Denysov S. F., Pavlov V. H.</i> Court tutors' body as an element of juvenile justice.....	84
<i>Kravchuk H. V.</i> Criminal responsibility and problems of detention of sheep in motor insurance.....	97

ІІІ. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

<i>Боднар І. В., Махлай О. А.</i> Соціально-економічна доцільність застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.....	105
<i>Дем'яненко Ю. О., Олефір Л. І., Михайлова Т. С.</i> Перспективи вдосконалення надання медичних послуг в установах виконання покарань	117
<i>Олійник О. І., Іваньков І. В., Пузирьов М. С.</i> Обрахунок оптимального навантаження на персонал уповноважених органів з питань пробації: зарубіжний досвід та національний підхід.....	126
<i>Шиян Д. С.</i> Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в класифікації покарань.....	135

IV. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

<i>Грищенко О. П.</i> Фікція в кримінально-правовому інституті рецидиву злочинів	144
<i>Кирієнко Д. М., Царюк С. В.</i> Кримінально-правові засоби забезпечення елементів прогресивної системи виконання покарань ...	150

V. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

<i>Борець Ю. В., Шлімакова І. І.</i> До проблеми психічного здоров'я студентів вищого навчального закладу.....	159
<i>Зливко С. В.</i> Основні завдання і функції Державної кримінально-виконавчої служби України.....	170
<i>Настояща У. В.</i> Психологічні аспекти правової свідомості як детермінанти особистості співробітника Державної кримінально-виконавчої служби України.....	182
<i>Разумейко Н. С., Ткаченко О. Г.</i> Концепція кадрового забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби України ..	198
<i>Шендерук О. Б.</i> Теоретичний аналіз професіоналізму як психолого-акмеологічного та педагогічного поняття	209
<i>Rebkalo M. M.</i> Forms of professional skills improvement of the personnel of the State criminal and executive service of Ukraine: advantages and disadvantages.....	225

VI. НАУКОВЕ ЖИТТЯ

<i>Бабенко А. М.</i> Рецензія на навчальний посібник «Кримінологія. Загальна частина. Альбом схем».....	232
<i>Денисов С. Ф., Звенигородський О. М.</i> Рецензія на посібник Тютюгіна В. І. «Кримінальне право України. Особлива частина».....	235

CONTENT

I. GENERAL LAW THEORY. PENOLOGICAL THEORY

<i>Donii N. Ye., Nykolyshyn V. V.</i> Ideas of social and legal space improvement in Jeremy Bentham's concept	9
<i>Orlovska N. A.</i> About legal limitation as criminal law category	23
<i>Syrenko K. Yu.</i> Areas of reforming the system of execution of sentences and bringing it to european standards	35
<i>Palchenkova V. M.</i> The functioning of the social patronate: theoretic and legal aspect	47

II. CRIMINAL, LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS

<i>Ivankov O. I., Prohorenko O. Ye.</i> Criminal executive means of providing the elements of the progressive system of penalties implementation	57
<i>Samofalov L. P., Borysenko I. V., Shevchenko D. M.</i> On the notion discipline and disciplinary responsibility of the ordinary and commanding staff of the criminal and executive service	66
<i>Sykal M. M.</i> About the essence of control of criminal and executive service of Ukraine bodies and authorities activity	78
<i>Denysov S. F., Pavlov V. H.</i> Court tutors' body as an element of juvenile justice.....	84
<i>Kravchuk H. V.</i> Criminal responsibility and problems of detention of sheep in motor insurance.....	97

III. ORGANIZATIONAL AND LEGAL QUESTIONS OF EXECUTION OF PUNISHMENTS, NOT CONNECTED WITH IMPRISONMENT

<i>Bodnar I. V., Makhlai O. A.</i> Social and economic performance of application of punishments not related to the deprivation of freedom	105
<i>Demyanenko Yu. O., Olefir L. I., Mikhailova T. S.</i> Perspectives of improving health care services in penal institutions	117
<i>Oliinyk O. I., Ivankov I. V., Puzyrov M. S.</i> Calculation of optimal loading on the personnel of authorized bodies on probation issues: foreign experience and national approach	126
<i>Shyian D. S.</i> Deprivation of the right to take up certain posts or to be engaged in certain activity in the classification of punishment	135

IV. APPLICATION OF IMPRISONMENT: THEORY AND PRACTICE

Hryshchenko O. P. Fiction in the criminal law institute of the recidivism of crimes.....	144
Kirienko D. M., Tsaryuk S. V. Criminal legal provision of supplementary penalty elements of elements of the progressive system...	150

V. GENERAL QUESTIONS OF PROVIDING PERSONNELS' ACTIVITY

Borets Yu. V., Shlimakova I. I. To the problem of mental health of students of a higher education institution.....	159
Zlyvko S. V. Main tasks and functions of the state criminal and executive service of Ukraine.....	170
Nastoiashcha U. V. Psychological aspects of legal consciousness as determinants of the personality of an employee of the State criminal and executive service of Ukraine	182
Razumeyko N. S., Tkachenko O. H. The concept of staffing of the State criminal and executive service of Ukraine.....	198
Shenderuk O. B. Theoretical analyses of professionalism as psycho-akmeological and pedagogical concept	209
Rebkalo M. M. Forms of professional skills improvement of the personnel of the State criminal and executive service of Ukraine: advantages and disadvantages.....	225

VI. SCIENTIFIC LIFE

Babenko A. M. A review of the manual "Criminology. The General Part. Schema Album"	232
Denysov S. F., Zvenyhorodskiy O. M. A review of the manual by Tiutiuhin V. I. "Criminal Law of Ukraine. Special part"	235

I. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА. ПЕНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 100:330.8

Доній Н. Є.,

доктор філософських наук, доцент,

професор кафедри економіки та соціальних дисциплін,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Николишин В. В.,

курсант юридичного факультету,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ІДЕЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ТА ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ В КОНЦЕПЦІЇ ІЄРЕМІЇ БЕНТАМА

Представлено основні погляди англійського вченого-юриста Ієремії Бен-тама, типового утопіста доби Просвітництва, який намагався дати поради щодо вдосконалення суспільства та правового простору європейських країн і Російської імперії кінця XVIII – початку XIX ст. Вказано, що критерій корисності, впровадження якого й дозволило б вдосконалити суспільство й законодавство, визначався через здатність приносити благодіяння, вигоду, задоволення, добро і щастя. На прикладі системи Паноптикону продемонстровано, що Бентам вважав, що навіть особи, які скоїли злочин, завдяки специфічним умовам нагляду та праці також здатні приносити корисність у простір суспільства.

Ключові слова: Ієремія Бентам, утилітаризм, закон, законодавчі проекти, корисність, Паноптикон, щастя.

Постановка проблеми. Українська пенітенціарна система в останні п'ять років перебуває в стані безупинної турбулентності, детермінованої пошуками оптимального за ресурсними витратами шляху становлення нової практики виконання покарань і паралельним упровадженням певних новацій у кадровій сфері системи. Така тривала турбулентність цілком спроможна стати ситуацією, «яка в теперішніх обставинах, ймовірно, найбільш здатна прийняти хороше законодавство» [10, с. 46] у сфері змін системи виконання покарань, чим принесе чималу користь соціальному простору як в економічному, так і в загально-безпековому аспекті. Призначення Дениса Чернишова відповідальним за реформування системи виконання покарань, людини,

яка більше дивиться на установи системи з позиції економіста-практика є показовим для новітнього економоцентрованого суспільства. Водночас такий вибір нібито повертає нас до вже пройденого етапу, до кінця XVIII–XIX ст., часу, коли відбувалося тюремне реформування, так детально описане французьким філософом Фуко М. І першим, хто згадується з тогочасних реформаторів – це англійський юрист і засновник утилітаризму (від англ. *utility* – «корисність») Ієремія (Джеремі) Бентам, який намагався через призму корисності оцінювати всі феномени та процеси, що відбувалися в соціальному просторі XVIII–XIX ст.

Ієремію Бентама можна зарахувати до категорії вчених-енциклопедистів: він складав проекти законів для різних країн і намагався бути кодифікатором Іспанії, Польщі, Росії, США, Франції, вів величезне за обсягом листування з видатними світовими діячами свого часу. Щодо власної батьківщини – Великої Британії, то взагалі без перебільшення можна зазначити, що, мабуть, не було жодного серйозного питання в державному та суспільному житті Англії, де б Бентам не «засвітився» як ініціатор змін. Він працював над уведенням парламентської та міської реформ, брав участь у роботі щодо пом'якшення кримінального законодавства, відмови держави від такої форми покарання як заслання, доклав зусиль щодо докорінного перетворення пенітенціарної системи, покращення суду присяжних, зменшення податку на знання, виказував ідеї щодо народного виховання, про введення ощадних кас у сфері поштового відомства та при товаристві взаємодопомоги, скасування законів, що стосувалися винятково католиків. Крім того, Бентама можна вважати предтечею науки про облік – ведення рахунків, його також можна назвати засновником деонтології та логіки волі як механіки поведінки, яка вивчає, «що спонукає людину діяти», і яка дає підказки, «як спонукати людину до певних вчинків або, навпаки, як відвертати її від небажаних вчинків» [9, с. 308–309].

Попри такий значний внесок у сферу науки і знань дотепер постать Бентама І. в підручниках та наукових публікаціях здається «вихопленою» з історичної доби й сприймається як чужий елемент як для свого часу (зарано), так і для сучасності (не актуально). Пояснити це, мабуть, можна полярним ставленням до

цього англійського діяча. Наведемо дві протилежні точки зору. Перша – категоричне неприйняття ідей Бентама й виставлення його «злим генієм», представлена К. Марксом та його послідовниками. Маркс твердив, що Бентам – це зразок «тверезо-педантичного, тоскно-балакучого оракула вульгарного буржуазного розуму XIX століття» [7, с. 624], який є «генієм буржуазної тупості» [7, с. 625]. Друга точка зору – визнання І. Бентама майже святим (дуже часто стосовно нього використовуються слова «священик», «проповідник») та виказування певної шани ідеям і думкам англійця. Так, наприклад, відомий російський діяч XIX ст. Чернишевський М. Г. давав І. Бентаму надзвичайно високу оцінку, а Достоевський Ф. М. схвально відгукувався про Кришталевий палац майбутнього.

Фактично таке ставлення є наслідком суперечності самих поглядів Бентама. З одного боку, він типовий утопіст Просвітництва, який намагався «прописати» рецепт ідеального суспільства, а з іншого – його бажання всюди бачити корисність і підходити до людини, як об'єкта нагнітання страху через нагляд, є антигуманним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікавість до постаті І. Бентама можна віднести до категорії циклічних. Справа в тому, що його роботи інтенсивно друкувалися (хоча часто й у купованому вигляді) протягом усього XIX ст. (навіть попри те, що більша частина його робіт так і не була видана, а те, що було видано доктором Боурінгом, умістилося в 11 томів наприкінці XIX ст.). Він, так би мовити, був у тренді. Після 1917 р. на теренах СРСР його праці не видавалися й тому стали раритетом. Те, що було видано після 1991 р., також у плані доступності й повноти представленості робіт не надто виправило ситуацію на краще. Обтяжувало ситуацію те, що за роки забуття постать Бентама практично розчинилася серед багатьох інших діячів минулого, які були невиправдано списані до категорії «неактуальні».

Зазначимо, що характеристику політико-правового вчення І. Бентама досліджували такі діячі, як: Ч. Аткінсон, Ж. Гюйо, В. Девідсон, В. Коген, Л. Мізес, Ч. Огден, Ф. Поллок та ін. У дореволюційний період (до 1917 р.) до доробку Бентама звертались П. Левенсон, П. Покровський, О. Пипін, П. Сорокін, Б. Чичерін, К. Ярош та ін. З урахуванням новітніх джерелознавчих відкриттів

серед сучасників до спадщини Бентама виявили інтерес і розглянули її з різних концептуальних й дисциплінарних позицій Н. Арутюнова, Ю. Барлова, Д. Баумгардт, Дж. Берне, Г. Глінчикова, М. Джеймс, А. Іпполітова, М. Кершов, Л. Лайонс, О. Орлов, Л. Награбова, Л. Остроух, М. Сушенцова, Л. Савюк та ін.

Формулювання мети. Метою публікації означено аналіз ідей І. Бентама з акцентуванням на його теорії корисності як такої, що, ґрунтуючись на філософії та етиці, міцно поєднала економіку і право, чим опосередковано сприяла (й може надалі сприяти) покращенню соціального та правового простору.

Виклад основного матеріалу. Ієремія Бентам – учений-юрист, соціолог, філософ, який народився 15 лютого 1748 р. у сім'ї лондонського юриста. Історичні джерела вказують, що він був вундеркіндом: з малих років читав фоліанти з англійської історії, в три роки почав вивчати латинь, а в 12 вступив до Оксфорду. У 1763 р. він отримав ступінь бакалавра, а у 1766 р. – магістра мистецтв. На формування поглядів Бентама справили твори М. Монтеск'є, Ч. Беккарія, Г. Гельвеція, особливо «Досвід про уряд» Прістлі. Здобувши юридичну освіту, Бентам був допущений до адвокатської практики, але вважав за краще присвятити себе науці. Саме на теренах науки він досяг успіху, написавши 70 томів творів, більшість з яких була присвячена обґрунтуванню теорії корисності й намаганням віднайти той рецепт суспільного щастя, який шукали діячі Просвітництва.

Пояснення теорії корисності Бентама доцільно розпочати з історії створення та короткого аналізу найбільш відомої й показової його праці – «Паноптикон» [15]. У 1786 р. І. Бентам відправляється з візитом до Росії, де вже кілька років за запрошенням фаворита Катерини II Г. Потьомкіна служив його молодший брат Самуїл. Бентам мав створити в одному з потьомкінських володінь, розташованому в Могильовській губернії під Кричевим, маєток на зразок англійської ферми і торговий центр на зразок західноєвропейських. Ієремія Бентам дуже довго добирався до Росії через Францію, Болгарію і Румунію, а абсолютне незнання мови і місцевих звичаїв дуже шкодило йому під час різноманітних поневірянь, пережитих на митницях, у карантинах, прикордонних корчах і заїжджих дворах. До речі, дані про час,

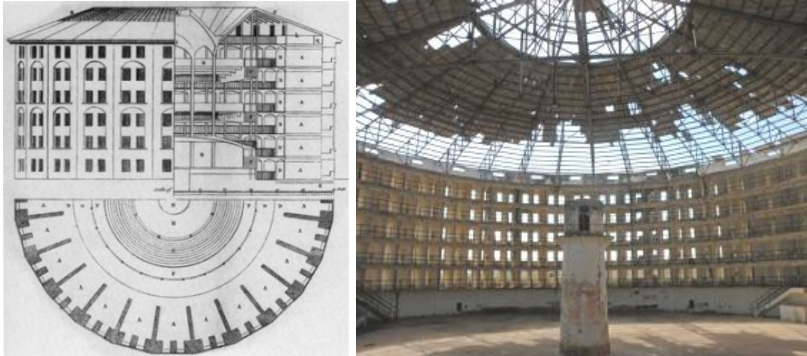
проведений І. Бентамом у Росії, різняться. Так, в особистому листі Бентама й у біографічному нарисі П. Левенсона зазначено, що англійцю «судилося прожити без малого два роки» на берегах Російської імперії [6], однак в одному з сучасних джерел зазначено про інший термін перебування – «менше року» [2, с. 59].

Діставшись кінцевого пункту призначення, Бентам обрав для життя не Кричев, центральний пункт потьомкінських маєтків, а сусіднє село Задобра, де на самоті він наполегливо займався рефлексуванням і написанням наукових праць. Основними його розвагами були музика, читання, листування з друзями, залишеними в Англії, та розведення квітів, які він пристрасно любив. У біографічних джерелах, що описують життя Бентама в цей період, можна знайти свідчення, що він не покинув Задобру навіть заради імператриці Катерини, яка проїжджала повз Кричев під час своєї славнозвісної подорожі до Криму. У цей період Бентам підготував до друку «Рациональну підставу нагород» (*Rationale of Reward*), написав «Захист лихви» (*Defence of Usury*) і найбільш відомий твір «Паноптикон» (*Panopticon, or The in spection house*).

Щодо «Захисту лихви», то треба зазначити, що тогочасна російська ментальність його не прийняла, оскільки «гроші як товар» і «отримання грошей з грошей» було чужим для економіки Росії елементом. Другий твір – «Паноптикон» очікувала надзвичайна популярність, бо на той час необхідність тюремної реформи вже визнавалася всіма людьми, які мислили раціонально та прагматично. Кращі люди присвятили свою діяльність цій справі, адже стан тодішніх тюрем по всій Європі був дійсно жахливий. Бентам цікавився цією справою не менше свого славного земляка, філантропа Джона Говарда.

Ідея «ідеальної в'язниці» як уособлення методу соціальної інженерії та нової технології контролю над злочинцями отримала популярність у Росії й здобула реальне втілення. Після виходу з друку російською мовою тритомника Бентама з «Паноптиконом», який було опубліковано 1811 р. у третьому томі, в Петербурзі будується й сам Паноптикон, який згорів у 1818 р. [9, с. 292]. Саму ідею Паноптикону, яка полягала в будівництві в'язниці зі скла для полегшення нагляду за злочинцями, Бентам

запозичив у брата Самуїла, який планував розмістити таким чином господарські будівлі в маєтку: «Мій брат дав мені першу думку про будівництво цієї в'язниці, яку він запозичив у селянських хат росіян. У цій будівлі нагляд був би такий простий, зручний, безперервний» (рис.) [6].

Рис. Ескіз І. Бентама 1791 р. і фото в'язниці «Presidio Modelo» на одному з кубинських островів

Паноптикон являв собою новий тип пенітенціарної установи, де, здавалось би, людяне і розумне ставлення до злочинців, які відбували покарання на засадах одиночного ув'язнення і центрального нагляду, було пов'язане зі значною економією для державної скарбниці. Взагалі Бентам продумав не тільки зовнішній вигляд будівлі, де мали б утримуватися злочинці, а й всю систему укладу, результатом якої мало стати повне перевиховання злочинців, а процесом – матеріальна корисність від їх роботи. Тому Бентам розробив увесь комплекс тюремного життя – питання харчування, одягу, розподілу дозвілля і праці, в зв'язку з чим обґрунтував необхідність майстерень, шкіл, лікарень. Фактично Паноптикон із в'язниці був перетворений на свого роду виробничий комплекс/підприємство, здатний давати прибуток та зумовлювати корисність.

Економія для держави від такої в'язниці виходила навіть з основної мети та моделі нагляду за ув'язненим. Основна мета Паноптикону: привести ув'язненого в стан усвідомлюваної та постійної видимості, що мало б означати втрату можливостей чинити зло й навіть просто бажати його. Паноптикон передбачав,

що його архітектурний апарат стає машиною, що створює і підтримує владу незалежно від людини, яка її реалізує, та формує відчуття, що нагляд є постійним у своїх результатах, навіть якщо він здійснюється з перервами. Тому немає потреби в постійному нагляді, оскільки важливо лише те, щоб ув'язнений знав, що за ним спостерігають. При цьому Бентам сформулював ідеальний для влади принцип: влада, з одного боку, видима, бо ув'язнений завжди повинен мати перед очима довгу тінь центральної вежі, звідки за ним наглядають, з іншого, – недоступною для перевірки, тобто ув'язнений ніколи не повинен знати, чи спостерігають за ним на цей момент, але повинен бути впевненим, що такий нагляд відбувається постійно. Завдяки такому механізму нагляду Паноптикон, на думку Бентама, вигравав у ефективності й здатності впливати на поведінку людей. До речі, як у випадку з Паноптиконом, так і в інших міркуваннях у Бентама відсутні думки щодо свободи як такої, адже вона не символізує безпеку, навпаки, вона – це небезпека. Він також не розмірковує в категоріях прав людини. Останні він взагалі називав «дурницею» й «дурницею на ходулях».

На додаток до сказаного вкажімо, що проект Паноптикону – машини абсолютної влади – справив таке сильне враження на мислячих людей, що її образ у формі жаху постійно переслідує людство, переходячи з однієї антиутопії до іншої. Так, у книзі «Рецепція британської соціально-філософської думки в Росії XVIII–XIX ст.» вказано, що в 1839 р. у журналі «Сучасник» була надрукована повість Одоєвського В. Ф. «Місто без імені» [2, с. 59–62]. Письменник представив читачам антиутопію, яка описує загибель суспільства, побудованого за принципами вчення І. Бентама. У ній описано, як на «окремо взятому острові» було побудовано успішне суспільство, засноване винятково на принципах особистої корисності. Дійшовши до вершини добробуту, воно почало опускатися до точки загибелі, адже заради утилітарних принципів були відкинуті мораль, релігія, право, мистецтво, всі ті елементи суспільства, які допомагають співіснувати в одному соціальному просторі людям з різними смаками, інтересами і потребами. Виявилося, що суспільство, позбавившись ілюзорних і неефективних доповнень духовної культури, потопає в

софістичних думках, зведених розрахунком до рівня банальностей. Корисність стала уявлятися мешканцям описаного острова тільки як матеріальна вигода, а гонитва за швидким прибутком зруйнувала економіку, а потім і всю соціальну систему.

Одоєвський В. Ф., описавши таким чином наслідки впровадження утилітаризму в практику, фактично відмовив послідовникам і опосередковано Бентаму в моралі. Й знов-таки нагадаємо вже вказане – тогочасній російській ментальності чужим було прискіпливе ставлення до грошей та корисності, однак це зовсім не означає, що для англійця були чужими моральність і певна сердечність. Більше того, в Бентама було власне уявлення, якою має бути мораль, яким має бути суспільство й що таке щастя [5; 13].

Буремна остання чверть XVIII ст. зробила Бентама свідком розгортання Великої французької революції, й це, скоріше за все, визначило той соціальний ідеал, який учений намагався відстоювати. А ідеалом для нього, як і для одного з давньогрецьких філософів – Епікура, була безпека [3, с. 35], а зовсім не свобода, що вимагає постійної боротьби й не гарантує щастя (нагадаймо «втечу від свободи» так добре описану Е. Фроммом). «Про війни та шторми краще за все читати, жити краще в мирі та спокої» [11, с. 904]. Можна припустити, що саме заради безпеки англійський діяч наступним чином визначив сенс і фундаментальні принципи тієї моральної філософії, яку відстоював: «Природа поставила людство під керівництво двох верховних правителів – страждання і задоволення. Їм одним відведено визначати, що ми можемо робити, і вказувати, що ми маємо робити» [3, с. 9]. І на підтвердження такого судження Бентам наводить 14 видів задоволення та 12 видів страждань [3, с. 46–47].

Бачимо, що Бентам, дещо випереджаючи психоаналіз, вважав, що причина будь-яких дій приховується в прагненні до задоволення, а моральність, таким чином, зводив до корисності вчинку – що корисно, те й буде моральним. Критерій корисності також визначався відносно просто: корисно все те, що здатне приносити благодіяння, вигоду, задоволення, добро чи щастя, і запобігати шкоді, стражданню, злу чи нещастю. Регулятивним поняттям у такому визначенні стає категорія щастя. Однозначно можна стверджувати, що у визначенні корисності Бентамом бра-

лися до уваги в основному приватні інтереси людини. На його думку, досягнення особистого успіху практично автоматично має збільшити загальну суму щастя. Цим Бентам майже повторює ідею Аристотеля, що «щастя – це певної якості діяльність душі відповідно до доброчесності» [1, с. 68]. Тому можна побачити, що в основі моральних поглядів Бентама лежить універсальний етичний гедонізм, коріння якого можна відшукати у представників школи киренаїків.

Отже, на думку Бентама, задоволення і страждання/біль – єдині джерела мотивації й одночасно саме їх об'єднує категорія корисності. Таке об'єднання відбувається за діалектичним законом боротьби та єдності протилежностей, адже корисність – це задоволення за відсутності страждань. Єдиним способом визначення корисності визнається вимір кількості задоволення і болю, й створення обчислення/формули корисності/щастя. Учений доводив, що будь-яка людина прагне забезпечити, в першу чергу, власні інтереси й прагне того, що вважає власним щастям. В основі цього лежить природне бажання отримати якомога більше задоволення, уникаючи наскільки можливо страждань. До речі, Бентам використовував як слова-синоніми насолоду та щастя, а страждання представляв категорією, що уособлює зло. І в цьому моменті можемо побачити цілком усвідомлений розрив Бентама з християнським віровченням, про що й веде мову, наприклад, П. Гаджикурбанова [5]. Більше того, Бентам вважав, що християнська мораль, яка спирається на альтруїзм, не просто є збоченням ідеї корисності як прагнення до страждання, вона взагалі небезпечна для суспільства, бо здатна зруйнувати його єдність.

Розвиваючи ідею щастя на соціальний простір, Бентам вказував, що суспільний інтерес є сумою індивідуальних інтересів щастя, а отже, там, де насолода домінує над стражданням, – це і є, на думку Бентама, найкращим станом суспільства і держави.

З цього випливало головне кредо утилітаризму та загальне правило управління державою: «Принцип корисності затверджується як єдина правильна та справедлива мета уряду – найбільше щастя найбільшій кількості людей» [3, с. 14]. Таке формулювання практично стає в Бентама елементом політичної програми морально-зрілого уряду, відповідального за клімат відносин у суспільстві.

Однак саме таке трактування корисності Бентамом означає, що принцип корисності був насамперед адресований законодавцям і політичним діячам, відповідальним за внесення змін у соціальний простір. І саме тут криється утопічність позиції Бентама: «Якщо кожна людина женеться за власним задоволенням, то як ми зможемо гарантувати, що законодавець буде піклуватися про задоволення людства в цілому?» [11, с. 905–906].

Проте англієць вважав, що однією зі складових успіху майбутнього законодавства є його чіткість і очевидність. Підстави законодавства повинні бути добре роз'яснені та мають ґрунтуватися на загальних, очевидних для всіх засадах. «Загальнодоступність, точність, одноманітність, простота – якості, поєднання яких так бажано і водночас так важке, так і у виборі слів якості, яких вимагає, здається, сама сутність справи», – писав Бентам [10, с. 60]. Будь-який новий кодекс чи закон має враховувати національну специфіку, а не сліпо копіювати моделі, що існують, бо «в будові людської природи є фібри, які бувають одні й ті ж у всякому місці й у будь-який час, і є інші, які змінюються за місцем і в часі» [10, с. 58]. Закони повинні мати не імперативний, а апелюючий до розуму характер. Тому-то Бентам засуджує закритий характер складання законодавчих проєктів без їх публічного обговорення і невдалий вибір виконавців, як це доволі часто практикується. Останнє часто призводить до того, що складання законів до кінця не доводиться.

Взагалі Бентам розглядав державу як штучне тіло, яке в основному зацікавлене відносинами всередині суспільства – між законодавцем і підвладними йому, між класами, індивідуумами і спільнотами. Виходячи з такої установки, Бентам стверджував, що справа законодавця – встановлювати гармонію між суспільними та приватними інтересами, а свою роль він вбачав у встановленні системи «законів і більш широко – соціальну систему, які б автоматично робили людей більш добродішними» [11, с. 902].

Суспільство за природою зацікавлене, щоб індивід утримувався від злочину, проте приватні інтереси поширюються на сфери дії кримінального закону. Таким чином, кримінальний закон є засобом приведення інтересів особистості до єдності з ін-

тересами суспільства/держави. І це є виправданням закону й водночас положенням, чому людину треба карати за кримінальним правом. Покарання має бути тому, що воно має в собі потенціал запобігання злочинам, адже будь-який зловмисник здійснює злочин заради власного задоволення, і що відповіддю на це може бути тільки та міра покарання, яка переважить злочинне задоволення. І дуже важливо, щоб покарання було обов'язково невідворотним, аніж жорстоким.

Бентам виступав за відповідність покарань, однак розуміючи, що одними міркуваннями принести користь доволі важко, він активно прагнув впливати на практику. І це йому частково вдалося, бо в результаті його зусиль надмірно жорстка система кримінальних покарань Великої Британії (страчували навіть за дрібні крадіжки) стала пом'якшуватися й за юридичними джерелами відомо, що якщо на початку XIX ст. існувало 250 злочинів, які каралися смертю, то до 1861 р. їх залишилося всього чотири.

Проте цікаво, що, виводячи мету цивільного права з чотирьох аксіологічних категорій – забезпечення, достаток, безпека та рівність, Бентам звідси виводив і суспільне благополуччя, що є наслідком вирішення завдання законодавства, й заклав підґрунтя визначення показників щастя. Як зазначає Л. Савюк, на цей час, на початку XXI ст., ця ідея Беніама щодо щастя ревіталізована, й Британський дослідницький центр New Economic Foundation з 2006 р. виводить світовий порівняльний індекс щастя (MIS), що відображає добробут людей і стан навколишнього середовища в різних країнах світу [12]. Для його ранжирування використовуються три показники: суб'єктивна задоволеність життям, очікувана його тривалість і так званий екологічний слід. Дещо по-іншому визначається китайський «індекс щастя», що розраховується за 16 індикаторами: наявний дохід населення, державні витрати на наукові дослідження, освіту, культуру і спорт, а також метраж житлової площі на людину, кількість лікарів на тисячу жителів, площі лісових насаджень і навіть співвідношення обсягу емісії вуглекислого газу до розміру ВВП. А індекс валового національного щастя, що розраховують у Королівстві Бутан, взагалі визначає кінцеву мету більшості людей – не бути багатими, а бути щасливими і здоровими. Отже, можна

говорити про те, що ідеї Бентама проросли в ґрунті різних країн і культиур й залишаються актуальними і донині.

Висновки. Ієремія Бентам, на відміну від загальної лінії розвитку юриспруденції, підходив до права не з практичної, а з філософської позиції. Його підхід до сфери права та дотикових сфер – це спроба мудрого вирішення існуючої ситуації з опорою на рефлексивну спадщину, синтезовану з власними міркуваннями. Ідея вдосконалення соціального та правового простору в концепції І. Бентама концентрувалася навколо категорії корисності.

Критерій корисності визначався відносно просто: корисно все те, що здатне приносити благодіяння, вигоду, задоволення, добро і щастя, а тому треба запобігати стражданням, злу чи нещастю. Дотримуючись сформульованих принципів, Бентам намагався принести корисність епосі й запропонувати зведення законів, які можна покласти в основу соціальної системи, що має сприяти щастю людини. Фактично І. Бентам намагався дати вичерпні відповіді на два запитання: «Що змушує людину діяти?» та «Що має бути основною нормою поведінки людини?». Його можна вважати попередником психоаналізу, який думав, що причина будь-яких дій приховується в прагненні до задоволення. Зовсім інший, виходячи з цього, має вигляд і сфера моралі та моральність, яка фактично зводилася Бентамом до корисності вчинку.

Звісно, концепція Бентама не позбавлена недоліків. Так, можна стверджувати, що Бентам переоцінив схожість людей стосовно задовольень і страждань. Проте все одно його ідеї заслуговують на те, щоб вони були переглянуті й деякі з них ревіталізовані як такі, що цілком здатні й у наш час принести соціальну та державницьку користь.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Никомахова етика. Сочинения: в 4-х т.; общ. ред. А. И. Доватура. Москва: Мысль, 1983. Т. 4. С. 53–294.
2. Артемьева Т. В., Бажанов В. А., Микешин М. И. Рецепция британской социально-философской мысли в России XVIII–XIX вв.: учебное пособие. Санкт-Петербург: СПб. центр истории идей, 2006. 138 с.
3. Бентам И. Введение в основание нравственности и законодательства / пер. предисл., примеч. Капустина Б. Г. Москва: РОССПЭН, 1998. 415 с.

4. Барлова Ю. Е. «Надзор и прибыль»: общественное призрение и социальная помощь в теоретических конструктах Иеремии Бентама. *Диалог со временем*. 2010. Вып. 33. С. 166–186.

5. Гаджикурбанова П. А. Summum bonum в классическом утилитаризме. Основные понятия утилитаристской моральной доктрины. *Этическая мысль*. Вып. 10. Москва: Институт философии РАН, 2010. С. 114–130.

6. Левенсон П. Я. Иеремия Бентам. Его жизнь и общественная деятельность: биографический очерк. URL: <http://www.libros.am/book/read/id/168922/slug/ieremiya-bentam-ego-zhizni-obshhestvennaya-deyatelnost>.

7. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: Т.1. Кн. I: Процесс производства капитала // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Москва: Гос. изд-во политической литературы, 1960. Т. 23. 923 с.

8. Остроух А. Н. Изучение бентамовской правовой теории и права человека в России (исторический экскурс). *Новая правовая мысль*. 2003. № 2 (3). С. 36–40.

9. Покровский П. А. Бентам и его время. Петроград: Тип. А. Э. Коллинс, 1916. [2], XVI, 688 с. (Записки юридического факультета Петроградского университета; Вып. 3).

10. Пыпин А. Н. Русские отношения Бентама // Исследования и статьи по эпохе Александра I. Т. II. Очерки литературы и общественности / предисл. и примеч. Н. К. Пиксанова. Петроград, 1917. С. 13–109. URL: <http://elibr.shpl.ru/ru/nodes/14634-t-2-ocherki-literatury-i-obshchestvennosti-pri-aleksandre-i-1917#page/15/mode/inspect/zoom/4>.

11. Рассел Б. История западной философии: в 3 кн. / подгот. текст В. В. Целищева. 5-е изд., стер. Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2007. 992 с.

12. Савюк Л. К. Портреты ученых-юристов: Иеремия Бентам. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2012. № 4. С. 19–38.

13. Сушенцова М. С. Утилитаризм И. Бентама и Дж. С. Милля: от добродетели к рациональности. *Вестник СПбГУ. Экономика*. 2017. Т. 33. Вып. 1.

14. Сорокин П. А. Новый труд о Бентаме. Общеизвестный учебник социологии. Статьи разных лет / Ин-т социологии. Москва: Наука, 1994. С. 273–281.

15. Bentham J. The Panopticon; or the Inspection-house: Containing the Idea of a New Principle of Construction Applicable to Any Sort of Establishment, in which Persons of Any Description are to be Kept Under Inspection; and in Particular to Penitentiary-houses, Prisons, Houses of Industry, Work-houses, Poor-houses, Lazarettos, Manufactories, Hospitals, Mad-

houses, and Schools: with a Plan of Management Adapted to the Principle: in a Series of Letters, Written in the year 1787, from Crecheff in White Russia. To a Friend in England by Jeremy Bentham, of Lincoln's Inn, Esquire. London: Verso, 1995. P. 29–95.

Доний Н. Е., Никольшин В. В.

ИДЕИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО И ПРАВОВОГО ПРОСТРАНСТВА В КОНЦЕПЦИИ ИЕРЕМИИ БЕНТАМА

Представлены основные взгляды английского ученого-юриста Иеремии Бентама, типичного утописта эпохи Просвещения, который пытался дать советы по усовершенствованию общества и правового пространства европейских стран и Российской империи конца XVIII – начала XIX вв. Указано, что критерий полезности, внедрение которого и позволило б усовершенствовать общество и законодательство, определялся через способность приносить благодеяния, выгоду, удовольствие, добро и счастье. На примере системы Паноптикана продемонстрировано, что Бентам считал, что даже лица, совершившие преступление, благодаря специфическим условиям надзора и труда, также способны приносить пользу в пространство общества.

Ключевые слова: Иеремия Бентам, утилитаризм, закон, законодательные проекты, польза, Паноптикон, счастье.

Donii N. Ye., Nykolyshyn V. V.

IDEAS OF SOCIAL AND LEGAL SPACE IMPROVEMENT IN JEREMY BENTHAM'S CONCEPT

The main views of English scholar and lawyer Jeremy Bentham, the typical utopian of the Enlightenment, who tried to give pieces of advice on the improvement of society and the legal space of European countries and the Russian empire of the late XVIII – early XIX century were presented. It is indicated that the criterion of usefulness, the introduction of which would give an opportunity to improve the society and legislation, was determined through the ability to bring blessings, benefits, pleasures, goodness and happiness. On the example of the system of Panopticon, it was demonstrated that Bentham believed that even those who committed a crime, due to specific conditions of supervision and labor, are also capable of bringing benefits to the space of society.

Key words: Jeremy Bentham, utilitarianism, Law, legislative projects, usefulness, Panopticon, happiness.

УДК 343.241

Орловська Н. А.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВООБМЕЖЕННЯ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ КАТЕГОРІЮ

У статті розглянуто питання правообмеження як кримінально-правова категорія в контексті запобігання злочинам. Висвітлено проблематику добору тих прав і свобод, обмеження/позбавлення яких утворює покарання як різновид кримінально-правового примусу. Обговорено можливості збільшення кількості прав та свобод, обмеження/позбавлення яких дозволило б розширити перелік видів покарання. Обґрунтовано тезу, що правообмеження характеризують зміст не лише покарання, а й інших кримінально-правових заходів. Однак не всі такі заходи являють собою правообмеження. Наголошено, що багатокількісність кримінально-правового впливу орієнтується на цілі кримінально-правових заходів, а не на наявність/відсутність правообмежень у їх змісті.

Ключові слова: кримінально-правовий примус, правообмеження, покарання.

Постановка проблеми. Серед засобів здійснення завдань правового регулювання охорони найбільш важливих суспільних відносин та запобігання злочинам ч. 2 ст. 1 КК називає покарання, що застосовуються до осіб, які вчинили злочини. Встановлення покарань за вчинення злочину вважається окремим (галузевим, спеціальним) методом кримінального права, а пеналізація – самостійним напрямом кримінально-правової політики держави.

Мета статті – дослідити правообмеження, що утворюють зміст не лише покарання, а й інших примусових заходів кримінально-правового впливу та необхідність закріплення в законі їх визначення. Оновлення дефініції відповідних заходів з вказівкою на обмеження прав та свобод фізичних та юридичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які розглядаються в статті, висвітлювались у працях багатьох учених України та зарубіжжя, зокрема: Багрій-Шахматова Л. В., Бажанова М. І., Бауліна Ю. В., Борисова В. І., Борченка Д. Ю., Бурдіна В. М., Віскова М. В., Голубова І. І., Горбачової І. М., Гуторової Н. О., Грищука В. К., Денисової Т. А., Демидової Л. М., Дудорова О. О., Книженко О. О., Козирєвої В. М., Курлаєвої О. В., Маріна О. К., Марогулової І. Л., Мельникової-Крикун В. М., На-

вроцького В. О., Пироженка О. С., Пропостіна А. О., Самойлової С. Ю., Собка Г. М., Тихого В. П., Тютюгіна В. І., Шаблінської Д. В., Ященка А. М. та інших.

Виклад основного матеріалу. У літературі неодноразово зверталася увага на те, що зазначений припис КК та згадані теоретичні положення суттєво звужують кримінально-правовий інструментарій і не відповідають ч. 3 ст. 3 КК (щодо інших кримінально-правових наслідків) і положенням КК, які передбачають низку примусових кримінально-правових заходів, що застосовуються до злочинців та осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння.

Однак, незважаючи на це, беззаперечним було і залишається твердження про покарання як квінтесенцію кримінально-правового впливу. Не випадково термін «покарання» належить винятково до сфери кримінального права. Особливо яскраво це втілюється в санкціях (зрозуміло, йдеться про примусові санкції Особливої частини КК), які містять лише покарання. І якщо згадати відоме визначення кримінального права як «права санкцій» та постулат про те, що покарання є *ultima ratio* правового впливу на поведінку особи, стає зрозумілим, що на центральне місце покарання як основну форму реалізації кримінальної відповідальності жодний інший кримінально-правовий захід ніколи не зможе посягнути.

Покарання визначається в ч. 1 ст. 50 КК як захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має всі ознаки, властиві заходам примусового впливу. Центральним же смисловим контекстом у його розумінні є правообмеження – це зміст будь-якого покарання: від штрафу до довічного позбавлення волі.

Вбачається, що правообмеження має наскрізне значення для кримінально-правової сфери, чим породжує низку питань системного характеру, зокрема, про справедливість покарання, його відповідність суспільній небезпеці злочину, достатність чи, навпаки, надмірність переліку покарань тощо. Ясність принаймні з цими питаннями надасть можливості не лише вдосконалити

вчення про покарання, а й більш чітко уявити концепцію багатокільності кримінально-правового впливу.

У сенсі покарання обмеження стосуються найбільш цінних прав та свобод особи – особистої свободи, власності, права вільно обирати рід заняття тощо. Низка правообмежень притаманна і процесу реалізації покарання, наприклад, засуджений до позбавлення волі позбавлений права на політичний протест, обмежується його право на освіту, адже він не може вступити до низки навчальних закладів, не може вчитися на денній формі тощо.

Така позиція цілком виправдана. Якщо кримінальне право замикає систему національного права, охороняючи найважливіші суспільні відносини шляхом найсуворішого впливу, то і покарання має бути пов'язано з обмеженням найбільш цінних прав та свобод особи. Однак далеко не всі найважливіші права та свободи підлягають обмеженню, наприклад, винна особа не може бути позбавлена громадянства, права повернення в Україну, свободи сповідати релігію чи не сповідати жодної, пасивного виборчого права, низки немайнових прав тощо.

Контекст правообмежень актуалізує проблематику справедливості покарання, яка постає під час формування санкції та її застосування за вчинення конкретного злочину.

Справедливість не є принципом, це засада і нормотворення, і правозастосування. Так, в історичній ретроспективі кримінальне право не знало принципу рівності, допускало аналогію і не дуже переймалося індивідуалізацією кримінальної відповідальності. Однак у всі часи право і справедливість були поняттями одного смислового ряду. І якщо в разі перегляду принципів змінюється норма права, текст закону, то в разі відмови від справедливості перестає існувати право як таке, а закон, заснований на несправедливості, втрачає легітимність. З огляду на це, можна обмірковувати питання про доцільність оперування не поняттям справедливості, а термінами «адекватність», «відповідність» (у сенсі відповідності покарання певним вимогам, критеріям) [1, с. 3].

На відміну від принципу таліона сучасне кримінальне право не виходить зі стовідсоткового збігу шкоди, яка була заподіяна злочином, і тих правообмежень, що визначаються винному. Нам імпонує позиція Сорокіна П. О., який наголошував, що «з істо-

ричним розвитком таліон як обмін акта на інший, йому подібний, поступово набуває, подібно до засобу обміну, різні форми. Злочин певного виду викликає покарання, але не абсолютно тотожне за формою з першим винний сплачує кошти або відбуває дещо інше покарання. Лише спочатку йде обмін однієї речі на іншу, таку ж саму, а потім за злочин злочинець сплачує як і раніше, але не тим же товаром (тобто актом), а його еквівалентом... Принцип відплатності є загальним законом соціального життя, припущення рівноцінності (*підкреслено нами – Н. О.*) або дійсна рівноцінність» [2, с. 59].

Сучасне покарання може бути лише відносно пропорційним злочину – його суспільній небезпеці. При цьому йдеться про ступінь тяжкості злочину, а не про характер суспільної небезпеки. Ця теза є правильною і для типових санкцій (про що прямо зазначено в ч. 1 ст. 12 КК), і для кримінально-правових норм, які передбачають кримінальну відповідальність за конкретні злочини.

Слід розрізняти типові покарання та типовий вид покарання в санкції. Типове покарання передбачає визначення видів та розмірів покарань, які відповідають категоризації злочинів за типовим ступенем суспільної небезпеки в типових санкціях. Характер суспільної небезпеки в цьому разі вирішального значення не має, адже одна і та ж сама категорія злочинів включає різні за характером діяння.

Традиційно як типові покарання розглядалося позбавлення волі на певний строк. Однак після внесення змін до КК України в 2011 р. типові санкції будуються на двох типових покараннях – штрафі та позбавленні волі. Вони є універсальними видами покарань, бо містять правообмеження, пов'язані з двома найбільшими цінностями – особистою свободою та власністю. В історичній ретроспективі саме вони найчастіше використовувалися для побудови санкцій за злочини всіх видів.

Що стосується типового виду покарання в санкції, то це вид та розмір покарання, який, на думку законодавця, відповідає (є відносно пропорційним) ступеню суспільної небезпеки злочину, передбаченого певною нормою Особливої частини КК. В іншому випадку кожна санкція норми Особливої частини мала б містити покарання, які за своїм змістом (тобто правообмеженнями) пов-

ністю відповідали тим суспільним відносинам, що виступають родовими/видовими об'єктами (наприклад, злочини проти основ національної безпеки України мали б каратися позбавленням/обмеженням політичних прав, злочини проти життя – смертю, злочини проти власності – штрафом та конфіскацією майна тощо). При цьому питання умисності/необережності злочинів стосовно формування санкції та правозастосування укладаються в проблематику ступеня суспільної небезпеки та не вимагають звернення до характеру суспільної небезпеки.

Свого часу характером суспільної небезпеки законодавець обґрунтовував включення до санкції примусових заходів, відмінних від покарання, що поєднувалися з ним (наприклад, спеціальної конфіскації у виді вилучення та знищення предметів, зазначених у законі). Але зі зміною підходу до змісту санкцій норм Особливої частини КК характер суспільної небезпеки втратив значення засади їх формування.

Хоча слід зазначити, що в окремих санкціях законодавець «влучив» і фактично врахував характер суспільної небезпеки злочину. Наприклад, безальтернативна санкція ч. 3 ст. 212 КК (особливо кваліфікований склад ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) містить штраф у розмірі від 15 тис. до 25 тис. НМДГ та одне з обов'язкових додаткових покарань – конфіскацію майна. Таким чином, за фінансовий злочин передбачено правообмеження фінансового характеру; упущена вигода держави у виді ненадходження до бюджету платежів в особливо великих розмірах корелює з фінансовими стягненнями з винного для зарахування відповідних сум до державного бюджету. Але це, скоріше, виняток, аніж правило.

Відсутність кореляції між різновидом правообмежень та характером суспільної небезпеки злочину актуалізує низку питань, серед яких недосконалість ієрархії покарань, що побудована на видах останніх. Разом з цим дискусія точиться стосовно доцільності/недоцільності розширення переліку покарань за рахунок введення нових видів, зокрема, за вчинення політичних злочинів.

Вітчизняна традиція побудови системи покарань характеризується досить широким спектром їх видів, тоді як законодавство зарубіжних держав передбачає відносно невелику кількість видів

покарань, при цьому частина з них є покараннями за кримінальні проступки [3, с. 310–337]. Вважаємо, що градація покарань за ступенем суворості не може бути здійснена тільки за видами, тут важливі й розмірні показники. Так, навряд чи штраф сьогодні можна вважати менш суворим покаранням, аніж громадські чи виправні роботи, навіть з урахуванням їх максимального строку/розмірів відрахувань, адже максимальний розмір штрафу дорівнює 50 тис. НМДГ при тому, що у статтях Особливої частини КК України може бути передбачений і вищий розмір цього покарання.

Суворість покарання певного виду залежить не тільки від його характеру й розмірів, але також від характеру і розмірів інших видів покарання, адже існують певні межі, після досягнення яких менш суворе покарання здобуває перевагу перед більш суворим. У цьому сенсі, вважаємо, максимальні розміри штрафу у чинному КК України межують з конфіскацією майна за обсягом майнових (фінансових) обтяжень.

Крім того, потребують уточнення межі тих покарань, які можуть бути застосовані як основні та додаткові – на сьогодні розміри штрафу не диференційовані за цим критерієм, хоча щодо позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю відповідні вказівки мають місце в ч. 1 ст. 55 КК.

Питання щодо введення в КК нових видів покарання вимагає визначеності стосовно тих правообмежень, які становитимуть їх зміст. На наш погляд, кримінальне право використало можливість, надані Конституцією України та міжнародно-правовими документами, щодо добору тих прав та свобод, в яких винна особа може бути обмежена/яких вона може бути позбавлена. Тому, враховуючи наявний соціальний запит на обмеження певних прав та свобод, зокрема, політичного характеру, доречним вбачається обговорення погіршення правового становища засуджених за злочини проти основ національної безпеки України, терористичні злочини. Наприклад, заборона застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, більш жорсткі умови для умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким тощо. Перспективним видається й збільшення правообмежень, притаманних судимості. Зокрема, в разі засудження за злочини проти ос-

нов національної безпеки України, терористичні злочини – це можуть бути позбавлення пасивного виборчого права, заборона брати участь у політичних партіях та громадських організаціях, заборона фінансування політичних партій, передвиборних агітацій, агітації з референдумів тощо.

Таким чином, з одного боку, можна суттєво посилити загальноправовий і кримінально-правовий вплив на таких осіб, з іншого, оминати питання розширення переліку покарань.

Однак правообмеження утворюють зміст не лише покарання, а й інших примусових кримінально-правових заходів, зокрема, примусових заходів виховного та медичного характеру, спеціальної конфіскації (щодо певних предметів), заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб тощо. Звернемо увагу, що зазначені заходи, якщо їх розглядати в контексті правообмежень, значно різняться.

Так, примусові заходи медичного характеру та заходи щодо юридичних осіб, на наш погляд, – це повноцінні правообмеження. Перша група заходів пов'язана з суттєвим обмеженням/позбавленням особистої свободи осіб зі специфічним кримінально-правовим статусом. Навіть види психіатричних закладів поділяються за ступенем інтенсивності нагляду десь подібно до поділу виправних колоній за рівнем безпеки. Не випадково, відповідно до ч. 4 ст. 84 КК, один день застосування примусових заходів медичного характеру дорівнює одному дню позбавлення волі. У свою чергу, заходи щодо юридичних осіб дуже подібні до відповідних покарань не лише за назвою, а й за спрямуванням кримінально-правового впливу, при цьому зберігається і логіка поділу цих заходів на основні та додаткові, наприклад, конфіскація майна є лише як додатковий захід (ч. 2 ст. 96–6 КК).

У свою чергу, спеціальна конфіскація та примусові заходи виховного характеру можуть як містити, так і не містити правообмежень.

Проілюструємо цю тезу на прикладі спеціальної конфіскації.

Відповідно до ст. 96-2 КК предметами, що підлягають спеціальній конфіскації, є гроші, цінності та інше майно, які певним чином пов'язані зі вчиненням злочинів, указаних у ст. 96-1 КК. З урахуванням того, що в системі покарань залишається конфіска-

ція майна, особливістю спеціальної конфіскації в цьому аспекті є характеристики предметів вилучення.

Згідно з п. 10 ч. 1 ст. 346 ЦК конфіскація є підставою припинення права власності; конфісковане майно переходить у власність держави безоплатно як санкція за вчинення правопорушення у випадках, встановлених законом (ч. 1 ст. 354 ЦК).

Відповідно до цього виникає запитання: чому гроші, цінності та інше майно, які призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення, підлягають саме спеціальній конфіскації (п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК)? Припинення права власності на ці предмети (а воно, очевидно, виникло на законних підставах, оскільки не зазначено іншого) – це правообмеження, тому примусове безоплатне вилучення цих предметів підпадає під поняття конфіскації майна як виду покарання.

Принципово відрізняється від наведеного прикладу правовий режим предметів, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК: стосовно грошей, цінностей та іншого майна, які одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна, можна дійти висновку, що вони є об'єктами безпідставного збагачення, щодо яких має бути застосоване обмеження набуття права власності згідно зі ст. 328 ЦК. У цьому випадку примусове безоплатне вилучення не може вважатися правообмеженням.

Таким чином, виходячи з переліку предметів спеціальної конфіскації, можна дійти висновку, що в ньому (переліку) законодавець поєднує різне за походженням майно.

Водночас, у ч. 2 ст. 96-2 КК йдеться про можливість вилучення грошової суми, яка відповідає вартості майна, зазначеного в п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК. Оскільки немає жодних вказівок на особливості походження грошей, вилучення яких фактично замінює спеціальну конфіскацію, можна припустити, що право власності на ці гроші було набуто належним чином. Але примусове безоплатне вилучення у власність держави за рішенням суду грошей, які не є предметом спеціальної конфіскації, – це часткова конфіскація майна. Виходить, що «інший захід» може бути «перетворений» на додаткове покарання!

Якщо спеціальна конфіскація, виходячи з природи набуття майна, зазначеного в п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК, не є правообмеженням, то яким чином вона може ним стати, принципово змінивши правову природу?

Наведений приклад актуалізує доцільність закріплення в законі визначення/оновлення дефініцій відповідних заходів зі вказівкою на можливість обмеження прав та свобод фізичних та юридичних осіб. А щодо спеціальної конфіскації, то в разі збереження конфіскації майна як додаткового покарання слід звільнити зміст цього заходу від правообмежень і застосовувати його лише щодо предметів, набутих незаконним шляхом, не допускаючи накладення різних за правовою природою примусових кримінально-правових заходів.

Виходячи з викладеного, слід визнати, що правообмеження утворюють зміст не лише покарань, а й низки інших примусових кримінально-правових заходів. При цьому однакові правообмеження можуть утворювати зміст і покарання, й заходів, які не є покараннями.

Відповідно до цього постає питання щодо концепції багатокільйності кримінально-правового впливу: якщо більшість заходів у кримінальному праві містять правообмеження, чим же вони відрізняються від покарань, адже сутність згаданої концепції саме і полягає у визнанні кількох колій впливу на поведінку особи засобами кримінального права, лише одна з яких являє собою покарання?

Різниця між покаранням та іншими кримінально-правовими заходами, що містять правообмеження, полягає у тому, до кого застосовуються останні, адже покарання застосовується лише до суб'єкта злочину. У разі, коли інший примусовий захід кримінально-правового характеру застосовується разом з покаранням, зміст правообмежень у ньому, однозначно, є меншим.

Крім цього, якщо виходити з цілеспрямування примусових заходів кримінально-правового впливу, то слід зазначити, що у заходів, відмінних від покарання, є специфічні цілі – забезпечення безпеки, реституція тощо. З огляду на це критерієм класифікації, поряд із суб'єктом, щодо якого застосовується певний захід, є цілеспрямування останнього. Однак вбачається, йдеться

про специфічні цілі, оскільки, наприклад, запобіжне спрямування залишається загальним для будь-яких кримінально-правових інструментів.

Виходячи з викладеного, можна запропонувати такі висновки з розглянутих складових проблеми правообмеження як наскрізної кримінально-правової категорії:

Правообмеження становить зміст покарання як заходу кримінально-правового впливу. Оскільки покарання є найбільш суворим примусовим інструментом модифікації поведінки в національній правовій системі, його зміст становлять найсуворіші обмеження найбільш цінних прав та свобод особи.

Є сенс відмовитися від розгляду справедливості як принципу встановлення та застосування покарання і говорити про відповідність (відносну пропорційність) тих правообмежень, які становлять зміст конкретного виду покарання, ступеню суспільної небезпеки злочину.

Не вбачається доцільним пов'язувати покарання з характером суспільної небезпеки злочину ані в типових санкціях, ані на рівні типового покарання в санкціях окремих норм Особливої частини КК, бо немає можливості сформувати різновиди правообмежень, відповідні всім родовим/видовим об'єктам злочинів. Питання умисності/необережності злочинів стосовно формування санкції та правозастосування укладаються в проблематику ступеня суспільної небезпеки.

Суперечливими є пропозиції щодо збільшення кола правообмежень, тобто утворення нових видів покарання. Але слід визнати внутрішню неузгодженість наявного переліку покарань, внаслідок чого пропонується вдосконалити його шляхом визначення співвідношення видів покарання не лише за видами правообмежень, але й за їх розмірами/строками.

Висновки. Враховуючи наявний соціальний запит на обмеження певних прав та свобод, зокрема, політичного характеру, доречним вбачається обговорення погіршення правового становища засуджених за злочини проти основ національної безпеки України та терористичні злочини, в тому числі й збільшення правообмежень, притаманних судимості.

Слід визнати, що правообмеження утворюють зміст не лише покарання, а й інших примусових заходів кримінально-правового впливу. З огляду на це, доцільно закріпити в законі визначення/оновити дефініції відповідних заходів з вказівкою на обмеження прав та свобод фізичних та юридичних осіб. Це слугуватиме орієнтиром для правозастосування і сприятиме захисту прав та свобод осіб, які піддаються заходам примусового кримінально-правового впливу, відмінним від покарання.

Концепція багатоколійності кримінально-правового впливу не пов'язана з поділом кримінально-правових заходів на правообмежувальні та такі, що не містять правообмежень. Критерієм класифікації є суб'єктна спрямованість певного заходу та його специфічна мета.

Список використаних джерел

1. Махінчук В. М. Адекватність кримінального покарання як філософсько-правова проблема: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.12.00.12 «Філософія права». Київ, 2002. 20 с.

2. Сорокин П. Преступление и кара, подвиг и награда: социологический этюд об основных формах общественного поведения и морали. Санкт-Петербург: РХГИ, 1999. 448 с.

3. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1040 с.

Орловская Н. А.

К ВОПРОСУ О ПРАВООГРАНИЧЕНИИ КАК УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ КАТЕГОРИИ

В статье рассмотрены вопросы правоограничения как уголовно-правовой категории в контексте предупреждения преступлений. Освещена проблематика выбора тех прав и свобод, ограничение/лишение которых формирует наказание как разновидность уголовно-правового принуждения. Обсуждены возможности увеличения числа прав и свобод, ограничение/лишение которых позволило бы расширить перечень видов наказания. Аргументируется тезис, что правоограничения характеризуют содержание не только наказания, но и других уголовно-правовых мер. Однако не все такие меры представляют собой правоограничения. Обращено внимание на то, что многоколейность уголовно-правового воздействия ориентируется на цели уголовно-правовых мер, а не на наличие/отсутствие правоограничений в их содержании.

Ключевые слова: уголовно-правовое принуждение, правоограничения, наказание.

Orlovska N. A.

ABOUT LEGAL LIMITATION AS CRIMINAL LAW CATEGORY

The different questions of legal limitation as a criminal law category in the crime prevention context are being considered in the article. Actual aspects of choice for those rights and freedoms whose limitation/liquidation forms punishment as a kind of criminal law compulsion are lighted up. Rights and freedoms (which limitation/liquidation could permit to extend a list of punishment types) number increasing possibilities are discussed. Legal limitations are characterizing content not only for punishment but also for other criminal law measures – such thesis has been argued. However, not all similar measures present themselves legal limitations. There is paying attention to the fact: criminal law influence variety is orienting on the criminal law measures aims but not on presence/absence legal limitations in their content.

The concept of multidimensional criminal and law influence is not connected with the division of criminal and law measures into law-restricting and those that do not contain restrictions. The criterion for classification is the subject orientation of a particular measure and its specific purpose.

Key words: criminal law compulsion, legal limitations, punishment, rights and freedoms, legal limitations.

УДК 342:343.8

Сіренко К. Ю.,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА ПРИВЕДЕННЯ ЇЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

На підставі аналізу наукових поглядів учених і норм чинного законодавства України визначено шляхи вдосконалення системи виконання покарань, створення спеціалізованих держустанов у сфері режиму, медицини та пробації. Наведено основні проблеми вітчизняних установ виконання покарань. Запропоновано заходи з протидії корупції серед персоналу, підвищення ефективності протидії злочинності та забезпечення належного правопорядку в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах.

Ключові слова: реформування, пенітенціарна система, виконання покарань, концепція, пробація, Міністерство юстиції України.

Постановка проблеми. Організація та підтримання на належному рівні функціонування системи виконання покарань є одним з ключових завдань сучасної держави, важливим показником її спроможності забезпечувати захист прав людини як найвищої соціальної цінності. А тому актуальним є дослідження основних аспектів системи виконання покарань, що, без сумніву, позитивним чином вплине як на покращення діяльності органів й установ виконання покарань, так і на ефективність адміністративно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Актуальними та не вирішеними залишаються питання соціально-правових, психологічних та організаційно-технічних аспектів управлінських проблем у діяльності спеціально створених апаратів та спеціально призначених посадових осіб щодо упорядкування системи органів і установ виконання покарань, забезпечення її оптимального функціонування і розвитку з метою ефективного вирішення завдань з реалізацією єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання щодо управління органами й установами виконання покарань досліджували у своїх наукових працях такі вчені, як:

Аніщенко В. О., Богатирьов І. Г., Галай О. В., Гончаренко О. Г., Гречанюк С. К., Дрозд О. Ю., Зливко С. В., Іваньков І. В., Пташинський О. Б., Ребкало М. М., Степанюк А. Х., Трубников В. М., Ягунов Д. В. та інші.

Мета статті – визначити напрямки реформування системи управління органами й установами виконання покарань та приведення її до європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 2015 року Міністерство юстиції України оголосило 2016 рік роком реформування пенітенціарної системи. Не можна сказати, що подібні заклики були чимось новим. Так, ще майже 10 років тому Міністерство юстиції України також наголошувало, що «реформування кримінальної юстиції та системи відбування покарань визначено Міністерством юстиції одним із головних пріоритетів на 2009 рік».

18.05.2016 року Міністерством юстиції України було прийняте рішення, за яким ліквідовувалася Державна пенітенціарна служба України як центральний орган виконавчої влади, та встановлено, що Міністерство юстиції є правонаступником Державної пенітенціарної служби України в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації [9].

Міністерство юстиції України, поспіхом ліквідувавши ДПтС, так і не надало чіткого, прозорого й послідовного програмного документа реформування пенітенціарної системи України, так само як і фінансово-економічного, кримінологічного та соціологічного обґрунтування кожного напрямку реформування.

У багатьох країнах нині проводиться реформа пенітенціарної системи. Для збалансування норм кримінально-виконавчого законодавства України можна врахувати швейцарський досвід. У Швейцарії реформу пенітенціарної системи супроводжував слоган: «Яким ви хочете побачити сусіда, який повернувся з місць позбавлення волі?» Чи таким, що страшно буде виходити з дверей квартири? Ні. Ми його хочемо бачити нормальним членом суспільства, який повернувся, усвідомив те, що зробив, пройшов шлях каяття і переосмислив себе.

Під час перебування і до звільнення засудженого у в'язниці Швейцарії робота персоналу стосовно особи зосереджена на трьох напрямках: здоров'я засудженого, житлові умови піс-

ля звільнення, ситуація з роботою після звільнення (на думку персоналу в'язниці, це є основні потреби особи, які впливають на рецидив злочину в разі їх невирішення).

Вартість утримання одного засудженого на день становить від 230 до 640 швейцарських франків (від 1 840 до 5 120 грн) [3]. Заробітна плата молодшого інспектора з охорони і нагляду в середньому становить 5 тис. швейцарських франків (40 тис. грн) на місяць, за мінімальної по країні – близько 3 тис. швейцарських франків. Заробітна плата персоналу нараховується в однаковому обсязі щомісячно залежно від посади.

Якщо згадати вітчизняний досвід, то з часів Радянського Союзу ніхто взагалі в систему «не заглядав». Чимало приміщень використовують тривалий час, вони не пристосовані до нинішніх умов. Наприклад, будівлі Львівського слідчого ізолятора майже 400 років. Найстаріша будівля – 1614 року побудови. Лук'янівське СІЗО – 1859 року. На будівництво в Україні нових слідчих ізоляторів може знадобитися понад 150 млн доларів. Згідно з даними Міністерства юстиції України, лише 2 % будівель відповідають міжнародним стандартам.

В усталеній світовій практиці будівництво нового СІЗО обходиться приблизно в 10 тис. дол. на одного ув'язненого. Враховуючи, що вартість праці і будматеріалів у нас трохи менша – близько 8 тис. дол. Сьогодні в СІЗО перебуває близько 19 тисяч ув'язнених. Перемножимо – і отримаємо 152 млн дол.: стільки треба витратити на будівництво нових СІЗО.

Отже, на сьогодні основними проблемами вітчизняних установ виконання покарань є такі:

- 1) незмінність стандартів функціонування установ виконання покарань упродовж 75 років;
- 2) незмінність структури управління пенітенціарною системою України впродовж усього періоду незалежності;
- 3) різке скорочення кількості ув'язнених в Україні (в тому числі завдяки дії «закону Савченка»);
- 4) аварійний стан окремих установ та слідчих ізоляторів;
- 5) відсутність дієвої служби пробачії в Україні, яка б могла нарешті побороти начебто високий рівень рецидивізму серед засуджених осіб;

6) крайня мілітаризація пенітенціарної системи в найширшому розумінні, що справляє негативний вплив на стан психологічної роботи із засудженими, ресоціалізаційні зусилля персоналу та громадськості в самих інституціях та якість соціальної адаптації «інституційних» засуджених після відбування покарання;

7) крайня консервативність та реакційність мислення більшості офіцерів та службовців пенітенціарної служби (які є, на думку Мін'юсту, надзвичайно корумпованими), що, в свою чергу, виключає появу на службі людей, які мислять прогресивно, та гальмує всі можливі реформи;

8) неефективне управління пенітенціарною системою через крайню бюрократичність на рівні центрального апарату та обласних управлінь.

У розпорядженні Уряду № 654 від 13 вересня 2017 року [3] схвалено концепцію реформування пенітенціарної системи України, яка передбачає прийняття комплексного закону «Про пенітенціарну систему», що допоможе врегулювати ті питання, які неможливо вирішити підзаконними актами. Згідно з даними Міністерства юстиції за 8 місяців 2017 року було розроблено понад 70 актів Уряду та 25 наказів та інструкцій, які приводять у відповідність до міжнародних стандартів наше законодавство у цій сфері.

Кабінет Міністрів доручив Міністерству фінансів передбачити 730 млн гривень на заходи з реформування пенітенціарної системи в 2017 році, 6,5 млрд гривень – у 2018 році, 7,9 млрд гривень – у 2019 році і 8,5 млрд гривень – у 2020 році [3].

Зокрема, Мінфіну доручено передбачити під час внесення змін у закон «Про Державний бюджет на 2017 рік» окремо від загального обсягу фінансування потреб, передбачених Міністерству юстиції на 2017 рік для пенітенціарної системи, додаткове фінансування заходів щодо подальшого її реформування в сумі 730 млн гривень.

Крім того, доручено передбачати у 2018–2020 роках додаткове фінансування реформування пенітенціарної системи в розмірі: в 2018 році – 6 451 100 000 грн, в 2019 році – 7 921 500 000 грн, у 2020 році – 8 498 100 000 грн від потреб, передбачених в основних напрямках бюджетної політики на відповідні роки [3].

Уряд також підтримав створення в системі виконання покарань трьох нових спецустанов, які виконуватимуть специфічні функції, не властиві Міністерству. Буде створена «Адміністрація державної кримінально-виконавчої служби». Це невеликий мілітаризований орган, який у рамках реформи державної служби виділено з цивільного Міністерства. Також на базі Департаменту пробачії буде сформовано Державну установу «Центр пробачії», яка реалізовуватиме пробачійні програми. Третьою юридичною особою стане «Центр охорони здоров'я».

З початку 2017 року в пенітенціарних закладах були здійснені деякі заходи для того, щоб забезпечити освітою ув'язнених. Зокрема, шкільну освіту здобули 4500 ув'язнених, а професійно-технічну – 7400. Півтори тисячі ув'язнених отримали паспорти, а понад 4000 – реєстраційний номер платника податків [10].

Важливим засобом економії державних коштів стане запланована оптимізація установ відбування покарань. Для економії бюджетних коштів було запропоновано Міністерством юстиції законсервувати 13 установ, які наповнені від 8 до 44 %. Це рішення дасть можливість вже 2018 року зекономити понад 70 млн грн бюджетних коштів [1].

Отже, аналіз вищенаведених даних свідчить про те, що сьогодні Міністерство юстиції України наділено дуже широким колом повноважень у сфері здійснення виконавчої влади, які в тому числі пов'язані зі здійсненням управління органами й установами виконання покарань, а також реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань загалом.

Однак, на нашу думку, ситуація, що склалася, має багато негативних аспектів, серед яких можуть бути названі принаймні декілька основних.

По-перше, Міністерство юстиції України буде на власний розсуд розпоряджатися бюджетними коштами, спрямованими на утримання органів та установ виконання кримінальних покарань. Такий стан справ може спричинити як великі корупційні ризики, так і неефективність розподілу та використання фондів коштів.

По-друге, ліквідацію ДПтС України ми вважаємо поспішним кроком, оскільки сьогодні не можна говорити про якісь значні успіхи або ж успіхи взагалі в контексті ліквідації Державної ви-

конавчої служби країни та Державної реєстраційної служби. Вважаємо, що, перш ніж ліквідовувати ДПтС України, необхідно було повноцінно налагодити роботу Міністерства юстиції України у сферах, що перейшли до нього внаслідок ліквідації Державної виконавчої служби України та Державної реєстраційної служби України. Нині Мін'юст виконує невластиві йому функції: безпосередньо керує сотнями в'язниць; підприємств, на яких працюють в'язні; медичних закладів, у яких вони лікуються тощо. При цьому необхідно не просто налагодити таку роботу, а й вийти на новий рівень функціонування цього відомства, коли можна говорити про певні позитивні здобутки, про підвищення ефективності такої роботи.

На ефективність виконання завдань системи управління органами й установами виконання покарань дуже негативно впливає плінність кадрів, пов'язана з низькою заробітною платою персоналу органів установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і підприємств установ виконання покарань, низьким рівнем соціальної захищеності персоналу та пенсіонерів Державної кримінально-виконавчої служби України та членів їхніх сімей, що робить професію непрестижною та створює умови для виникнення корупційних ризиків, а також недостатня чисельність персоналу зі спеціальною освітою та нерозвиненість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів [10].

Вирішення цієї проблеми планується завдяки перегляду чисельності управлінського персоналу в окремих органах виконання покарань у бік їх зменшення, але залишається незмінна чисельність персоналу установ виконання покарань. При цьому заробітна плата персоналу органів та установ виконання покарань повинна зрости на 45–50 %.

Сьогодні фактично відсутній нормативно-правовий акт, положення якого визначали б конкретні напрями вдосконалення системи управління органами й установами виконання покарань, а також конкретні заходи, спрямовані на реалізацію таких напрямків. Звичайно, певною мірою вищенаведені напрями згадуються в зазначеній нами раніше Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України,

що затверджена указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631/2012 [8]. При цьому слід зазначити, що положення цієї Концепції сьогодні вже є застарілими в частині суб'єктів правовідносин у системі управління органами й установами виконання кримінальних покарань. Зокрема, в цьому нормативно-правовому акті мова про ліквідацію Державної пенітенціарної служби взагалі не йде і цей центральний орган виконавчої влади розглядається як такий, що повноцінно функціонує. А тому вважаємо за необхідне терміново оновити вищенаведену Концепцію в частині зміни її положень щодо системи управління органами й установами виконання кримінальних покарань.

Висновки. Жодні зовнішні переміщення без належного фінансування Державної кримінально-виконавчої служби, високого рівня оплати й захищеності її працівників, безумовного дотримання прав засуджених і людяного ставлення до них не приведуть до реального реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. Це доведено 20-річним досвідом попередніх безуспішних спроб.

Отже, реформування пенітенціарної системи необхідно здійснювати за такими напрямками:

1. Удосконалення законодавства, що регламентує діяльність Державної кримінально-виконавчої служби.

2. Оптимізація структури органів Державної кримінально-виконавчої служби, системи функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, штатної чисельності персоналу зазначеної Служби та підвищення ефективності його діяльності в умовах реалізації нової політики державного управління.

3. Створення Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України як територіального органу Мін'юсту зі статусом юридичної особи, в якому акумулювати повноваження, зокрема, щодо організації діяльності воєнізованих формувань та організації охорони та режиму, організації та контролю за виконанням вироків суду та інших судових рішень і застосуванням передбачених законом засобів виправлення засуджених, організації і контролю оперативно-розшукової діяльності органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, з підпорядку-

ванням Адміністрації усіх міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації Мін'юсту.

4. З метою створення повноцінної системи пробації, здатної забезпечити баланс між безпекою суспільства, запобігання злочинам та запобігання вчиненню злочинів/реабілітації правопорушників пропонується ліквідувати Департамент пробації Мін'юсту, структурні підрозділи з питань пробації міжрегіональних управлінь та утворити єдину державну установу «Центр пробації» з підпорядкуванням їй уповноважених органів з питань пробації, що надасть можливість удосконалити організаційну структуру, механізм використання фінансових, матеріальних та технічних умов функціонування органів пробації для ефективного використання поставлених завдань:

- оптимізація мережі установ виконання покарань та їх підприємств, забезпечення їх ефективного функціонування та прибутковості (рентабельності) виробничої діяльності. Утримання напівпорожніх колоній з низьким рівнем технічної оснащеності та незадовільним матеріально-побутовим забезпеченням засуджених до позбавлення волі вимагає прийняття управлінських рішень щодо їх оптимізації. Це дало б змогу зменшити кількість установ виконання покарань, скоротити значну чисельність їх персоналу, а вивільнені ресурси спрямувати на переоснащення інших установ, що забезпечило б створення належних умов тримання засуджених [6];

- здійснити заходи щодо консервування установ виконання покарань, в яких відбувається значне скорочення кількості засуджених;

- провести капітальний ремонт існуючих (що перебувають в аварійному стані) та побудувати нові сучасні слідчі ізолятори та установи виконання покарань, зокрема, за допомогою проведення конкурсів із залученням приватних партнерів у рамках реалізації засад державно-приватного партнерства;

- удосконалити організаційно-штатну структуру слідчих ізоляторів та установ виконання покарань з метою раціонального розподілу функцій і повноважень між суб'єктами виконання покарань;

- упровадити в діяльність органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів сучасні інформаційні технології, зокрема, створити комплексний електронний реєстр засуджених і осіб, узятих під варту, а також суб'єктів пробації;

- вжити заходів для підвищення престижності служби в органах і установах Державної кримінально-виконавчої служби, зокрема, завдяки підвищенню заробітної плати працівникам та грошовому забезпеченню осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби, забезпеченню їх житлом, соціальним захистом.

Також необхідно вирішити питання щодо забезпечення ефективного використання земельних ділянок та державного майна установ, які тимчасово не використовуються. У зв'язку з цим одним із дієвих способів ефективного управління державним майном є вивчення питання щодо передачі його в оренду, перевагами якої насамперед може бути те, що оренда не приводить до зміни власника, відповідно право власності на майно залишається у держави.

Також, враховуючи можливість проведення поточного та капітального ремонту орендарем, оплати комунальних послуг, досить важливим є і зменшення витрат самого власника (держави) на утримання такого майна.

На сьогодні система Державної кримінально-виконавчої служби налічує 138 підприємств, три з яких розташовані на тимчасово окупованій території України і 24 на території населених пунктів, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження [3].

Слід зазначити, що станом на 1 червня 2017 р. дебіторська заборгованість підприємств становить 106 178 тис. гривень, кредиторська заборгованість – 266 207 тис. гривень [3].

З метою протидії виявам корупції серед персоналу, підвищення ефективності протидії злочинності та забезпечення належного правопорядку в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах необхідно:

- забезпечити взаємодію з правоохоронними органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, у розкритті, припиненні та запобіганні злочинам та

забезпеченні всебічності та об'єктивності розслідування в кримінальному провадженні;

- запровадити переатестацію старшого начальницького складу, посилити контроль за комплектуванням ключових посад органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, добором та навчанням кандидатів до призначення на зазначені посади;

- забезпечити якісним речовим майном осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби, зокрема, забезпечити територіальні (міжрегіональні) воєнізовані формування Державної кримінально-виконавчої служби сучасним озброєнням, спеціальними засобами, індивідуальними засобами захисту та засобами активної оборони;

- поліпшити роботу оперативних підрозділів із запобігання і виявлення злочинів, втеч і самовільних залишень місць відбування покарання засудженими, а також злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних речовин;

- запровадити сучасні і модернізувати наявні технічні засоби охорони, в тому числі систем відеоспостереження, в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах;

- запровадити в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах сучасні технічні засоби нагляду, які б відповідали вимогам безпеки суспільства та гарантували безпеку персоналу та засуджених, у тому числі у виправних центрах, виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, а також в уповноважених органах пробації;

- організувати цілодобове відеоспостереження та створити багаторівневу систему відеомоніторингу з метою зменшення впливу людського фактора, оптимізувати охорону установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, запобігання вчиненню злочинів і порушень порядку відбування покарань;

- замінити застарілу телекомунікаційну техніку та засоби зв'язку;

- забезпечити приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та засуджених у відповідність до вимог Європейських пенітенціарних правил, створення умов тримання, які не порушують гідність людини, а також недопущення порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Список використаних джерел

1. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 343. *Офіційний вісник України*. 2016. № 42. С. 1578.
2. Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України / Державна пенітенціарна служба України. URL: <http://www.kvs.gov.ua/>.
3. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control>.
4. Питання Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2016 р. № 150. *Офіційний вісник України*. 2015. № 28. С. 792.
5. Питання Міністерства юстиції: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 697-р. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 184.
6. Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 17. *Офіційний вісник України*. 2015. № 6. С. 127.
7. Про затвердження Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013-2017 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 345. *Офіційний вісник України*. 2013. № 38. С. 1341.
8. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: Указ Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 87. С. 3531.
9. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 348. *Офіційний вісник України*. 2016. № 44. С. 1620.
10. Розширення шляхів правової просвіти засуджених та суб'єктів пробації / Державна кримінально-виконавча служба України. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/>.

Сиренко К. Ю.

НАПРАВЛЕНИЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ И ПРИВЕДЕНИЯ ЕЕ К ЕВРОПЕЙСКИМ СТАНДАРТАМ

На основе анализа научных взглядов ученых и норм действующего законодательства Украины определены пути совершенствования системы исполне-

ния наказаний, создание специализированных госучреждений в сфере режима, медицины и probation. Приведены основные проблемы отечественных учреждений исполнения наказаний. Предложены меры по противодействию коррупции среди персонала, повышение эффективности противодействия преступности и обеспечения надлежащего правопорядка в учреждениях исполнения наказаний и следственных изоляторах.

Ключевые слова: реформирование, пенитенциарная система, исполнение наказаний, концепция, probation, Министерство юстиции Украины.

Syrenko K. Yu.

AREAS OF REFORMING THE SYSTEM OF EXECUTION OF SENTENCES AND BRINGING IT TO EUROPEAN STANDARDS

The organization and maintenance of the proper functioning of the penitentiary system is one of the key tasks of the modern state, an important indicator of its ability to ensure the protection of human rights as the highest social value. On the basis of the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation of Ukraine, ways of improving the system of execution of sentences, the creation of specialized state institutions in the field of regime, medicine and probation are determined. It is stressed that today the penal institutions and institutions are in a state of significant reform, which affects the management system. A swiss experience has been offered to balance the norms of the Ukrainian criminal-law system, where the work of the staff in relation to the person focuses on three areas: the health of the convict, living conditions after release, the situation with the post-release work.

The main problems of domestic penitentiary institutions are presented. Many premises are used for a long time, they are not adapted to the present conditions.

It has been determined that the Ministry of Justice of Ukraine has a very wide range of powers in the sphere of implementation of executive power, including those related to the implementation of the administration of penitentiary institutions and institutions, as well as the implementation of state policy in the field of execution of criminal penalties.

The Ministry of Finance is charged with providing for amendments to the law "On the State Budget for 2017" separately from the total financing needs for the Ministry of Justice for 2017 for the penitentiary system, additional financing of measures for its further reformation/

Proposed measures to combat corruption among the personnel, increase the effectiveness of counteracting crime and ensure proper law and order in penitentiary institutions and investigative detention facilities.

Key words: reformation, penitentiary system, execution of punishment, concept, probation, Ministry of Justice of Ukraine.

UDC 364.04:349.3

Palchenkova V. M.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Head of the Department of Theory and History of State and Law,
Law Institute named after Volodymyr Stashis
of the Classic Private University, Zaporizhzhia, Ukraine

THE FUNCTIONING OF THE SOCIAL PATRONATE: THEORETIC AND LEGAL ASPECT

Social patronage (derived from the Latin "Patronus", the French "Patronage" - patron, patron, supervision, patronage, guardianship) and literally implies any patronage stronger in the physical, moral or legal understanding of the individual in relation to the weak. Patronage can mean providing a material, moral, in a broad sense, social assistance and support.

The report considers various historical forms and forms of patronage. Depending on the subjects of the exercise of patronage, he could be state, public or private, secular or ecclesiastical, depending on the objects – could be carried out over slaves, freedmen or free people, to touch certain categories of the population - children, women, former prostitutes, and former prisoners (Special prison patronage).

Presented is the modern definition of patronage, its subjects and activities.

The law defines the list of social patronage services, to which, in addition to the social services defined by the Law of Ukraine "On Social Services", medical, legal, educational, rehabilitation and other services are included. Specific measures of social patronage have been defined, namely: the restoration of documents and the registration of the place of residence, the provision or preservation of housing, medical care, services, the examination of exempted persons, the provision of additional job security. It is envisaged that the subjects of the social patronage, in the case of the release of liberated persons, are obliged immediately to start implementing measures of social patronage against such persons.

Key words: social patronage, social services, forms, types, measures.

Target setting. Progressive development of the society and its promotion to a certain ideal are impossible without proper protection of the members' of such society rights and freedoms at all levels and in all spheres of life. One of the components of forming of law-governed state is the renewal and improvement of public control over activities of state authorities, in particular of the Criminal and Executive System of Ukraine, and the whole system of execution of punishments. In this regard, today it is necessary to pay attention to social patronage as a special form of public control.

Social patronage is carried out in relation to persons serving a sentence in the form of restraint of liberty or imprisonment for a cer-

tain period of time, and for released persons (citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons who legally live at the territory of Ukraine) to those, who have turned to the subjects of social patronage during six months after the release from penitentiary institutions.

The purpose of the article. Society, demanding from the state institutions unconditional execution of laws and observance of human rights, should not remain indifferent to the problems of law enforcement bodies, including the Penitentiary System in which the rights of persons being investigated or convicted are violated in most cases deliberately, not for the purpose of evil intent, but because of lack of necessary, in particular material, conditions.

It is the solidarity, partnership and corrective nature of the control over the activities of the Penitentiary System will enable its turning into an institution of socialization of the offender's personality, which meets the requirements of civilized society.

The statement of basic materials. All this causes the development of theoretical, organizational and legal foundations, as well as administrative mechanisms of the system of control the execution of punishments by civil society institutions improving. Public control as an institution and social practice, like any other phenomenon of social life, undergoes historical transformation (changes). Reforms in the system of execution of punishment should always be based on historical experience. Therefore, the purpose of this article is to reveal the content of social patronage, its volume, types and forms in the historical dimension, factors influencing the effectiveness of patronage in the conditions of functioning of modern society.

Social patronage – (derived from the Latin «patronus», the French «patronage» – the master, protector, supervision, patronage, care and «socialis» – a social or «socius» – a friend), and literally provides any person's stronger in physical, moral or legal sense intercession in relation to the weaker one. Protection can mean giving material, moral, in broad sense social assistance and support. Various historical forms and forms of social patronage are known. Depending on the subjects of implementation, it could be state, public or private, secular or church, depending on the objects – could be carried out over slaves, freedmen or free people, to touch upon certain categories of the population – children, women, former prostitutes, and also

former prisoners (special jail patronage). In modern sense it is the type of social service of people at risk, including convicts, which provides for constant social supervision.

Social patronage is carried out, as a rule, in an individual form. It provides for regular visits by social workers to the place of ward's staying, providing him with necessary social, medical, socio-psychological, socio-pedagogical, socio-economic and socio-legal assistance.

The basic principles of the implementation of social patronage are: systematic, comprehensive, effective use of potential and positive reserves of wards' social and family environment, strengthening their own potential opportunities with the aim of solving everyday and vital problems individually.

It should be emphasized that the supervised person receives specific assistance and support from the service, which is designed to mobilize and enhance its adaptive capacity in society.

The first associations of patronage type appeared in the United States: in 1776 in Philadelphia appeared the Society for the Assistance to Dismissed Prisoners, founded by Richard Whistler, in 1824 a similar organization began to work in Boston. In Europe, the first patronage association was founded in 1797 in Denmark, but it was widespread in the last quarter of the nineteenth century. The first special society of curatorship on persons released from places of imprisonment in the Russian Empire is considered to be established in 1878 by the patronage association in Kyshynev. The establishment of patronage societies in the Russian Empire was rather slow, for example, at the beginning of the twentieth century in Ukrainian provinces Societies of the patronage over the liberated ones from places of detention worked only in Kyiv (1902), Odessa (1887) Kharkiv (1905) and Vinnytsia (1912) [1, p. 48].

At legislative level, for the first time in the Russian Empire, the activities of the societies that provided social assistance to the convicts were regulated by the Normal charter of the patronage over the dismissals approved on September 10, 1908.

Actual scientific researches and issues analysis. One of the first who described the forms of practical implementation of the patronage were German specialists in the field of Police (Administrative) Law

R. Mol, L. Shtein, H. Meier, who interpreted it exclusively as an institution for the stay of persons released from places of imprisonment, and juvenile offenders released from shelters.

Active scientific and theoretical study of the issue of prison patronage, in particular in the Russian Empire, began to be carried out in the 90's of the nineteenth century in connection with the abolition of exile to Siberia, a sharp increase in the number of convicts sentenced to imprisonment and the adoption in June 22, 1909, the law "On conditional release". The idea of the prison patronage was grounded in scientific and practical developments of such theorists and practitioners of penitentiary work as E. Barantsevych, E. M. Hohel, S. K. Hurliand, I. Ya. Luchynskyi, M. F. Liublinskyi, P. I. Malinin, F. M. Poznyshev, S. V. Serhiievskyi, M. D. Tahantsev, M. S. Feldshtein, H. S. Foinytskyi.

One of the first theoretical developments of the essence of patronage, not only in the Russian Empire, but in Europe in general, was I. Ya. Hurliand's paper "The idea of patronage as an idea of internal management". In it, the scientist found out the maintenance of the patronage in the broad and narrow sense, separating it from such types of society's control for the Penitentiary System, as charity and care. Under patronage, he understood the legal relationship, which subjects were determined by a legally strong and legally weak party (person), and the basis for their emergence recognized social insecurity as legal consequence of person's release from places of deprivation of liberty.

Penitentiary science of the nineteenth century has substantiated that vital interests of the state itself show the necessity of the establishment of an institution that would correct negative consequences of criminal punishment. The interests of the state and society are the same in this case. Each of them in its own way should contribute to the reduction and prevention of crime [2].

The principle bases on which the activity of patronage should be built, in a completed form, was formulated by S. V. Poznyshev. He referred to them the following: persons' who are highly moral and understand the importance of this case participation in the patronage; wide propaganda of patronage ideas in order to promote the emergence, consolidation and unification of local patron associations in-

volved in the care of the dismissed, perform coordinating functions; improvement of the regulatory framework governing the activities of patronage societies and special institutions for work with visitors; publicity in the activity of patronage; the caution is that, firstly, care is provided not by everyone, but only by those who need it, and secondly, patronage should be based on voluntary basis and included into convicted prisoners' preparation for life in advance, in prison institution; creation of "labor repositories" for short-term stay in them, etc.

The term "patronage" over convicted and dismissed from places of deprivation of liberty was unknown to Soviet Labor and Correction Law and legislation. Although the authors of the Draft Correctional-Labor Code of 1925 tried to preserve the system of patronage societies that arose already in the Russian Empire, but, in fact, the term "patronage" was not used in its own right; instead, the name was proposed "the organization of aid societies released from places of imprisonment", which would be financed, including through voluntary donations and contributions. With the including in the CLC of the Ukrainian SSR, these organizations received their legislative consolidation and development, and declared as one of the active forms of public participation in the fight against crime and its prevention. The control over the activities of the societies was carried out by party organizations and corresponding local councils of workers, peasants and Red Army deputies through their administrative departments. On this story, the organization of the Soviet patronage system can be completed, if not take into account the activities of the observation commissions, which according to the situation had to solve this problem, but in fact never did it. Meanwhile, some elements of social patronage were scattered across different institutions and branches of law. These include: a) facilitating the release of persons deprived of liberty in labor and domestic facilities; b) the activities of the observation commissions (until reaching the convicted majority – commissions on juvenile cases) in the executive committees of the local Soviets of People's Deputies; c) activities of juvenile offenders directed by public educators in accordance with the provisions on them; d) assigned by a court to a certain collective or individual, with their

consent, the duties of supervising conditionally convicted and suspended-release relatives and conducting educational work with them.

In Ukraine, the first attempt at the state level to determine the conditions and procedure for providing social assistance to persons released from places of imprisonment, as well as the principles of participation in their social adaptation of executive authorities and local self-government bodies, enterprises, institutions, organizations and associations of citizens was carried out in 2003. The Law [3] provided official definition of the concept of social patronage as a set of measures of state support and assistance to the dismissed persons, which are carried out in order to facilitate these persons in employment, professional occupation, reorientation and retraining, creation of appropriate living conditions, prevent exposure to criminogenic factors. On August 30, 2004, by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the program of social adaptation of persons released from places of imprisonment for 2004–2006 was approved, which provided for the implementation of specific measures on social adaptation of persons released from places of imprisonment and ensuring of their realization. It emphasizes that significant progress in counteracting such a dangerous social phenomenon as a recurrent crime can not be achieved without timely resolution of issues of social adaptation of previously convicted, providing them with the necessary assistance in solving social problems and employment. At the beginning of the twentieth century Ukrainian legislation provides that social adaptation of the laid-offs is carried out with the help of measures of social patronage, first of all by the state.

The emphasis is changed with the adoption on October 30, 2008 by the Cabinet of Ministers of Ukraine of the Concept of Social Adaptation of persons serving sentences in the form of deprivation of liberty for a certain term, the execution of which is scheduled for 2015. One of the expected results from the implementation of the concept is recognition of the creation of a mechanism for social rehabilitation of convicts and returning them to an independent, generally accepted social-normative life in society. On the way to realization of these tasks the priority has been recognized: development of volunteer programs; measures of post-penitentiary care and social patronage of persons released from places of deprivation or restraint of lib-

erty. This idea was developed and enshrined in the Law of Ukraine of March 17, 2011 "On the social adaptation of persons serving or sentenced in the form of restraint of liberty or imprisonment for a specified period" [4].

Current legislation for persons who have served their sentences in places of deprivation of liberty, the legislation of Ukraine provided additional guarantees of the realization of their rights. These are the so-called "measures of social patronage". As noted by scholars, this Law defines social patronage as assistance to released individuals through the implementation of a set of legal, economic, organizational, psychological, social and other measures, in particular the provision of services aimed at their social adaptation [5]. According to the Law, the subjects of social patronage are central and local executive bodies and local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations, associations of citizens, as well as individuals who carry out social patronage.

Modern social patronage, as in previous years, is carried out in respect of persons serving sentences in the form of restriction of liberty or imprisonment for a certain period, and on released persons (citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons who legally reside in the territory Of Ukraine) who turned to the subjects of social patronage within six months after the release from penitentiary institutions. The main principles on which social patronage is based are recognized: legality; democracy; equality of citizens; targeting; Individual approach; accessibility and openness; voluntary choice or refusal of support; humanity; complexity; social justice; confidentiality.

The law defines a list of services for social patronage, which, in addition to social, defined by the Law of Ukraine "On Social Services", includes medical, legal, educational, rehabilitation and other services. Certain measures of social patronage are outlined, namely: restoration of documents and registration of a place of residence, provision or maintenance of housing, medical assistance, service, inspection of released persons, providing of additional guarantees of employment.

The law provides that subjects of social patronage in case of appeal to them, released persons are obliged to immediately start the implementation of such measures for social patronage. Financing of

social patronage activities is carried out in accordance with the Budget Code of Ukraine. Additional financing is provided at the expense of funds, attracted on a voluntary basis by enterprises, institutions, organizations that are not in state ownership, associations of citizens and individuals.

Conclusions. It is obvious that social patronage will in future play a key role in providing of social services, namely: restoration of documents and registration of residence, provision or maintenance of housing, medical care, servicing, examination of released persons, provision of additional job security guarantees. As according to the Law, the subjects of social patronage are central and local executive authorities and local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations, associations of citizens, as well as individuals who carry out social patronage. It is precisely for them today that they need to provide effective assistance in organizing above activities.

References

1. Palchenkova V. M. Transformatsiia hromadskoho kontroliu za vykonanniam pokaran: istoryko-pravovyi analiz [Transformation of public control over the execution of punishments: historical and legal analysis]: monohrafiia / V. M. Palchenkova. – Zaporizhzhia: Aktsent Invest-treid, 2013. – 524 s. (in Ukrainian).

2. Palchenkova V. M. Ideia ta praktyka tiuremnoho patronazhu v Rosiiskii imperii [The idea and practice of prison patronage in the Russian Empire] / V. M. Palchenkova // Derzhava ta rehiony. Naukovo-vyrobnychy zhurnal. – 2013. – № 1. – (Seriia «Pravo»). – S. 18–23 (in Ukrainian).

3. Pro sotsialnu adaptatsiiu osib, yaki vidbuvaly pokarannia u vydi obmezhenia abo pozbavlennia voli na pevnyi strok [On the social adaptation of persons serving sentences in the form of restriction or deprivation of liberty for a certain period]: Zakon Ukrainy vid 10 lypnia 2003 r. [Law of Ukraine dated July 10, 2003] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2004. – № 6. – St. 39 (in Ukrainian).

4. Pro sotsialnu adaptatsiiu osib, yaki vidbuvaiut, chy vidbuvaly pokarannia u vydi obmezhenia abo pozbavlennia voli na pevnyi strok [On the social adaptation of persons serving or served sentences in the form of restriction or deprivation of liberty for a specified term]: Zakon Ukrainy vid 17 bereznia 2011 r. [Law of Ukraine dated March 17, 2011] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2011. – № 38. – St. 380 (in Ukrainian).

5. Yatsyshyn M. M. Pravovi osnovy sotsialnoho zakhystu osib, zvilnennykh z mists pozbavlennia voli [Legal bases of social protection of per-

sons released from places of imprisonment] / M. M. Yatsyshyn // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. – 2009. – Seriia Pravo. Vypusk 12. – CH.2. – S. 511–516 (in Ukrainian).

Пальченкова В. М.

ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАТРОНАЖУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Соціальний патронаж (термін походить від лат. «patronus», франц. «patronage») – захисник, нагляд, заступництво, піклування) у буквальному розумінні передбачає будь-яке заступництво більш сильної у фізичному, моральному або юридичному розумінні особи стосовно слабшої. Заступництво може означати надання матеріальної, моральної в широкому розумінні соціальної допомоги і підтримки.

У статті розглянуто різноманітні історичні види і форми патронажу. Залежно від суб'єктів здійснення патронажу він міг бути державним, громадським або приватним, світським або церковним; залежно від об'єктів – міг здійснюватися над рабами, вільновідпущеними або вільними людьми, стосуватися окремих категорій населення: дітей, жінок, колишніх повій, а також колючих в'язнів (спеціальний тюремний патронаж).

Надано сучасне визначення патронажу, його суб'єктів і заходів.

Законом визначено перелік послуг соціального патронажу, до яких, крім соціальних, що визначені Законом України «Про соціальні послуги», віднесено медичні, юридичні, освітні, реабілітаційні та інші послуги. Окреслено окремі заходи соціального патронажу, а саме: відновлення документів та реєстрація місця проживання, надання чи збереження житла, медична допомога, обслуговування, обстеження звільнених осіб, надання додаткових гарантій працевлаштування. Передбачено, що суб'єкти соціального патронажу, в разі звернення до них звільнених осіб, зобов'язані невідкладно розпочати здійснення стосовно таких осіб заходи соціального патронажу.

Ключові слова: соціальний патронаж, соціальні послуги, форми, види, заходи.

Пальченкова В. М.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПАТРОНАТА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Социальный патронаж (термин происходит от лат. «patronus», франц. «patronage») – повелитель, покровитель, надзор, покровительство, попечительство) в буквальном смысле предполагает любое покровительство более сильной в физическом, моральном или юридическом понимании личности по отношению к слабой. Покровительство может означать предоставление материальной, моральной в широком смысле социальной помощи и поддержки.

В статье рассмотрены различные исторические виды и формы патронажа. В зависимости от субъектов осуществления патронажа он мог быть государственным, общественным или частным, светским или церковным; в зависимости от объектов – мог осуществляться над рабами, вольноотпущенными или свободными людьми, касаться отдельных категорий

населения: детей, женщин, бывших проституток, а также бывших заключенных (специальный тюремный патронаж).

Представлено современное определение патронажа, его субъектов и мероприятий.

Законом определен перечень услуг социального патронажа, к которым, кроме социальных, определенных Законом Украины «О социальных услугах», отнесены медицинские, юридические, образовательные, реабилитационные и другие услуги. Определены отдельные мероприятия социального патронажа, а именно: восстановление документов и регистрация места проживания, предоставление или сохранение жилья, медицинская помощь, обслуживание, обследование освобожденных лиц, предоставление дополнительных гарантий трудоустройства. Предусмотрено, что субъекты социального патронажа, в случае обращения к ним освобожденных лиц, обязаны безотлагательно начать осуществление в отношении таких лиц мер социального патронажа.

Ключевые слова: *социальный патронаж, социальные услуги, формы, виды, меры.*

II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 343.8

Іваньков О. І.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Прохоренко О. Є.,

аспірант,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОГРЕСИВНОЇ СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Стаття присвячена розгляду основних елементів прогресивної системи виконання покарань у кримінально-виконавчих установах закритого типу пенітенціарної системи України.

У роботі проаналізовано існуючі в кримінально-виконавчих установах закритого типу елементи прогресивної системи виконання покарань, а саме: зміна умов тримання засуджених у межах установи виконання покарань та зміни умов тримання шляхом переведення до установи іншого рівня безпеки. У зв'язку з цим систематизовано вимоги чинного законодавства України з поставленої проблеми і зроблено узагальнені висновки щодо можливості засудженим зміни умов відбування покарання, головною умовою якої є поведінка останніх під час відбування покарання.

Ключові слова: прогресивна система виконання покарання, режим, зміна умов відбування покарання, установи закритого типу.

Постановка проблеми. Розробка комплексу правових засобів регулювання поведінки засуджених у кримінально-виконавчих установах закритого типу є об'єктивною вимогою періоду оптимізації Державної кримінально-виконавчої служби України, в підпорядкуванні якої перебувають ці установи виконання покарань. Важливим елементом цієї оптимізації є забезпечення виконання завдань, пов'язаних із дотриманням прав засуджених, забезпеченням їх особистої безпеки, виправлення та ресоціалізації, запобігання вчиненню нових злочинів засудженими та іншими особами.

Мета статті. Дослідження діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, пов'язаною зі зміною умов тримання засуджених залежно від їх поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: Автухова К. А., Багрій-Шахматова Л. В., Бадири В. А., Бандолі Л. Г., Бандурки О. М., Бараша Є. Ю., Богатирьова І. Г., Богатирьової О. І., Боднара І. В., Бодюла Є. М., Василевича В. В., Денисової Т. А., Джужі О. М., Єпура Г. В., Житного О. О., Зелінського А. Ф., Кирилюка А. В., Колба О. Г., Кондратішина В. В., Конопельського В. Я., Литвака О. М., Литвинова О. М., Льовочкіна В. А., Меркулової В. О., Осауленка О. І., Пташинського О. Б., Пузирьова М. С., Радова Г. О., Резніченко Г. С., Романенка О. В., Савченка А. В., Степанюка А. Х., Трубникова В. М., Фаренюка С. Я., Халимона С. І., Хавронюка М. І., Хорошуна О. В., Щербини О. В., Шинкарьова Ю. В., Царюка С. В., Яковець І. С., Яцишина М. М. та ін.

Виклад основного матеріалу. Чинне законодавство в цілому й кримінально-виконавчі заходи, що застосовуються персоналом кримінально-виконавчих установ закритого типу на його підставі, не забезпечують ефективної протидії вчиненню злочинів у місцях позбавлення волі. У зв'язку з цим виникає необхідність усебічного наукового вивчення й обґрунтування комплексу кримінально-правових та кримінально-виконавчих заходів запобігання вчиненню злочинів засудженими як у кримінально-виконавчих установах закритого типу, так і після звільнення.

Досліджуючи кримінально-виконавчі засоби забезпечення елементів прогресивної системи виконання покарань, слід зазначити, що з моменту прийняття Кримінально-виконавчого кодексу і до сьогодні він зазнав значних змін, і багато з них стосувались питань різних умов тримання засуджених, що і є одним з елементів прогресивної системи виконання покарань.

Так, стаття 101 КВК України передбачає, що засуджені, які стають на шлях виправлення, переводяться: з приміщень камерного типу в звичайні житлові приміщення колонії максимального рівня безпеки або колонію середнього рівня безпеки – після

фактичного відбуття не менше однієї четвертої призначеного судом строку покарання; зі звичайних житлових приміщень колонії максимального рівня безпеки в колонію середнього рівня безпеки – після фактичного відбуття не менше половини призначеного судом строку покарання; в колоніях мінімального і середнього рівня безпеки – до дільниці соціальної реабілітації після фактичного відбуття: не менше однієї четвертої строку покарання, призначеного судом за злочин середньої тяжкості; не менше третини строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі; не менше половини строку покарання, призначеного судом за особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання [11].

Засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути переведені: з дільниці соціальної реабілітації до іншої дільниці; з колонії середнього рівня безпеки чи звичайного житлового приміщення колонії максимального рівня безпеки в приміщення камерного типу колонії максимального рівня безпеки.

Зміна умов тримання засуджених у межах установи виконання покарань.

Однією з основних вимог режиму позбавлення волі є забезпечення зміни умов тримання засуджених у процесі виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі. Стаття 100 КВК України передбачає можливість зміни умов відбування покарання в межах однієї колонії (переведення до іншої структурної дільниці) або шляхом переведення до колонії іншого виду (до колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання) [11].

Сутність інституту зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі полягає в зміні їх правового статусу, зокрема, обсягу прав, як у бік послаблення правообмежень, так і у бік посилення останніх.

У виправних колоніях створюються такі дільниці: карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю; соціальної реабілітації. Указані дільниці ізолюються одна від одної.

У дільниці посиленого контролю тримаються засуджені, які систематично (два та більше разів) вчиняють злісні порушення встановленого порядку відбування покарання, що загрожують безпеці персоналу, засуджених або інших осіб. У виправних колоніях для тримання засуджених жінок дільниця посиленого контролю не створюється.

У дільниці соціальної реабілітації тримаються засуджені, які направлені з дільниці карантину, діагностики і розподілу, а також переведені з дільниці ресоціалізації.

Відповідно до зазначеного особи, які відбувають покарання у виправних колоніях, можуть бути переведені з дільниці ресоціалізації до дільниці посиленого контролю, в якій збільшується обсяг правообмежень засуджених.

У дільниці посиленого контролю виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки засудженим встановлюється режим, передбачений для тримання засуджених у виправній колонії максимального рівня безпеки.

У дільниці посиленого контролю виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки засуджені тримаються в ізольованих житлових приміщеннях, а в дільниці посиленого контролю виправних колоній максимального рівня безпеки – у приміщеннях камерного типу.

У свою чергу, якщо засуджений переводиться з дільниці ресоціалізації до дільниці соціальної реабілітації, обсяг правообмежень значно зменшується.

У дільниці соціальної реабілітації засуджені: тримаються під наглядом; у вільний від роботи час від підйому до відбою користуються правом вільного пересування в межах території дільниці; з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду поза територією дільниці, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у

зв'язку з навчанням; можуть носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них, гроші та цінні речі, користуватися грішми без обмеження; мають право відправляти листи, отримувати бандеролі, посилки, передачі, одержувати короткострокові побачення без обмеження, а тривалі побачення – до трьох діб один раз на місяць; після відбуття шести місяців покарання в дільниці в разі відсутності порушень режиму відбування покарання, наявності житлових умов з дозволу адміністрації колонії можуть проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, зі своїми сім'ями, придбавати відповідно до чинного законодавства житловий будинок і заводити особисте господарство [11].

Зміна умов тримання межує з дисциплінарними стягненнями та заохоченнями. Якщо дисциплінарні стягнення та заохочення застосовуються за разові відповідно негативні чи позитивні вчинки і не тягнуть за собою подальшої зміни правового стану, то зміна умов тримання є реакцією на відносно стійку негативну чи позитивну поведінку засудженого та виражається у відносно постійній зміні умов їх тримання.

Зміни умов тримання шляхом переведення до установи іншого рівня безпеки.

Зміна умов тримання засудженого шляхом переведення його до виправної колонії іншого рівня безпеки здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, за поданням адміністрації виправної колонії, погодженим з начальником управління (відділу) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Київській області. У разі, якщо таке подання передбачає переведення засудженого до установи виконання покарань з вищим рівнем безпеки, воно погоджується зі спостережною комісією.

Елементи прогресивної тюремної системи відображаються в особливостях відбування покарань у колоніях різних видів.

Однією з основних вимог режиму позбавлення волі, як уже зазначалося, є створення різних умов відбування покарання для різних категорій засуджених. Конкретні особливості процесу

відбування покарання в колоніях різних видів регламентовано главою 20 КВК України (статті 138–140), а виявляються вони в порівняно більших чи менших правообмеженнях, які застосовуються до засуджених, а точніше – у наділенні їх більшим чи меншим обсягом прав.

Виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на два види: виправні колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання.

Згідно зі ст. 138 КВК України в колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання створюються найсприятливіші умови відбування покарання, аналогічні тим, що передбачені ч. 1 ст. 99 КВК України для засуджених, які відбувають покарання в дільницях соціальної реабілітації [10].

Наступним видом установи виконання покарань відповідно до суворості умов тримання та правообмежень, є колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Засуджені в цих установах мають право: витрачати на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до ста відсотків мінімального розміру заробітної плати; одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення [11].

У разі сумлінної поведінки і ставлення до праці після відбуття не менше однієї третини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено додатково витрачати на місяць гроші в сумі п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати.

У виправних колоніях середнього рівня безпеки засуджені мають право: витрачати на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до вісімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення; одержувати посилки (передачі) та бандеролі без обмежень.

У разі сумлінної поведінки і ставлення до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які три-

маються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено додатково витрачати на місяць гроші в сумі сорока відсотків мінімального розміру заробітної плати.

У виправних колоніях максимального рівня безпеки в умовах суворої ізоляції засуджені можуть триматися як у звичайних житлових приміщеннях, так і у приміщеннях камерного типу, а засуджені в них мають право: витрачати на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до сімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення; одержувати посилки (передачі) і бандеролі без обмежень. Засудженим, які тримаються в приміщеннях камерного типу, надається щоденна прогулянка тривалістю одна година.

У разі сумлінної поведінки і ставлення до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено додатково витрачати на місяць гроші в сумі тридцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати.

Ці положення існували до 2016 року. У цьому році положення щодо обмежень у витраті на придбання продуктів харчування та предметів першої потреби були ліквідовані. Відповідно різниця в умовах тримання існує лише у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами та виправній колонії максимального рівня безпеки в приміщеннях камерного типу.

Висновки. Усе викладене переконливо свідчить, що наявні нині обмеження, які випливають зі встановленого режиму, у колоніях різного виду відрізняються незначно. За всіма найважливішими показниками ці умови є за своєю суттю однаковими.

Законодавець у ст. 100 КВК України закріпив засади прогресивної тюремної системи та передбачив можливість зміни умов відбування покарання в межах однієї колонії (переведення до іншої структурної дільниці) або шляхом переведення до колонії іншого виду (до колонії мінімального рівня безпеки з полегше-

ними умовами тримання). Головною умовою змін умов тримання є поведінка засуджених під час відбування покарання.

Список використаних джерел

1. Астемиров З. А. Буржуазные пенитенциарные системы и тюремноеведение: учебное пособие. Рязань: НИ и РИО, 1975. 72 с.
2. Бажанов О. И. Прогрессивная система исполнения наказания. Минск: Наука и техника, 1981. 168 с.
3. Богатирьев І. Г. Кримінально-виконавче право України. Київ: Всеукр. асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 352 с.
4. Боднар І. В. Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 244 с.
5. Бриллиантов А. В. Уголовно-исполнительное право Российской Федерации. Москва: ТМ Велби, Изд-во Проспект, 2007. 344 с.
6. Виправно-трудоий кодекс: Закон УРСР / Верховна Рада України // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3325-07>.
7. Кревсун О. М. Прогресивна система виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 246 с.
8. Кримінальний кодекс Закон УРСР / Верховна Рада України // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3325-07>.
9. Кримінальний кодекс: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page14>.
10. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини: підручник / за заг. ред. проф. Литвинова О. М. Київ: Дакор, 2015. 556 с.
11. Кримінально-виконавчий кодекс: 11 липня 2003 року № 1129-IV / Верховна Рада України // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/page>.
12. Осауленко А. О. Нормативна конструкція ретроспективної юридичної відповідальності в публічному праві сучасної України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2007. 218 с.
13. Стручков Н. А. Курс исправительно-трудоого права: проблемы Особенной части. Москва: Юрид. лит., 1985. 256 с.

Иваньков О. И., Прохоренко Е. Е.

УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ ПРОГРЕССИВНОЙ СИСТЕМЫ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ

Статья посвящена рассмотрению основных элементов прогрессивной системы исполнения наказаний в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа пенитенциарной системы Украины.

В работе проанализированы существующие в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа элементы прогрессивной системы исполнения наказаний, а именно: изменение условий содержания осужденных в пределах учреждения исполнения наказаний и изменение условий содержания путем перевода в учреждения другого уровня безопасности. В связи с этим систематизированы требования действующего законодательства Украины относительно поставленной проблемы и сделаны обобщающие выводы по возможности осужденным изменений условий отбывания наказания, главным условием которого является поведение последних во время отбывания наказания.

Одновременно авторы пришли к выводу, что ограничения установленного режима в колониях различного вида отличаются незначительно. По всем важнейшим показателям эти условия являются по своей сути одинаковыми.

Ключевые слова: прогрессивная система исполнения наказания, режим, изменение условий отбывания наказания, учреждения закрытого типа.

Ivankov O. I., Prohorenko O. Ye.

CRIMINAL EXECUTIVE MEANS OF PROVIDING THE ELEMENTS OF THE PROGRESSIVE SYSTEM OF PENALTIES IMPLEMENTATION

The study is devoted to the examination of the main elements of the progressive system of execution of punishments in penitentiary institutions of the closed type of the penitentiary system of Ukraine.

The article analyzes the elements of the progressive system of execution of punishments existing in penitentiary institutions of closed type, namely: changing the conditions of detention of convicts within the institution of execution of punishments, and changing the conditions of detention by transferring to institutions of a different level of security. In this regard, the requirements of the current legislation of Ukraine are systematized on the problem posed and general conclusions are drawn as far as possible of the convicts of changes in the conditions of serving punishment, the main condition of which is the behavior of the latter during the serving of punishment.

At the same time, the authors came to the conclusion that the limitations of the established regime, in colonies of various types, differ insignificantly. For all important indicators, these conditions are inherently the same.

Key words: progressive system of execution of punishment, regime, changing conditions of serving punishment, institution of closed type.

УДК 349.22

Самофалов Л. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
теорії та історії держави і права, конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Борисенко І. В.,

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри іноземних мов,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Шевченко Д. М.,

викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ДИСЦИПЛІНИ І ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РЯДОВОГО І НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

У статті розглянуто актуальні питання дисципліни, дисциплінарної відповідальності працівників кримінально-виконавчої служби та наведено наукове обґрунтування заходів, які позитивно впливають на поліпшення служби в системі. Зроблено висновок, що дисциплінарна відповідальність розглядається як двоаспектне явище (позитивне і негативне); її підставою є дисциплінарний, адміністративний чи моральний проступок; дисциплінарна відповідальність може застосовуватися в комплексі з іншими видами юридичної відповідальності.

Ключові слова: дисципліна, дисциплінарний статут, дисциплінарна відповідальність.

Постановка проблеми. Дисципліна в кожному суспільстві, особливо в демократичному, є однією з умов нормального існування кожної держави і її органів на всіх рівнях. Дисципліна тісно пов'язана із законністю, яка, в свою чергу, можлива тільки за суворого дотримання дисципліни. Складні соціально-економічні умови, загострення криміногенної обстановки в країні потребують зміцнення дисципліни в усіх ланках державних органів, особливо в правоохоронних, до яких належать органи й установи кримінально-виконавчої служби. Кінцеві результати цієї служби зі здійснення покарань, виховання і перевиховання засуджених, впливу на моральну частину суспільства безпосередньо пов'язані зі станом дисципліни серед особового складу, що показує здатність і готовність співробітників вирішувати поставлені законодавством та керівництвом держави завдання у цій сфері. Ця про-

блема актуалізується у зв'язку з реформуванням пенітенціарної системи. Одним із завдань цього процесу є виражений підхід до кожного працівника рядового і начальницького складу, відмежувавшись від потенційних порушників дисципліни та законності. У цьому контексті стаття буде певним кроком у теоретичному аспекті осмислення проблеми й пошуку шляхів удосконалення заходів боротьби з порушеннями дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам державної дисципліни приділено увагу в наукових працях багатьох учених, а саме: Ануфрієва М. І., Бандурки О. М., Граніна О. Ф., Мельника Р. С., Оленченко Т. Л., Сиявської О. Ю., Сливки С. С., Щербини В. І. та ін. Однак питання дисципліни в пенітенціарній службі не знайшло достатнього висвітлення в юридичній літературі.

Метою статті є дослідження стану службової дисципліни рядового і начальницького складу пенітенціарної системи, висвітлення її особливостей, проблеми нормативного забезпечення і теоретичного обґрунтування.

Викладення основного матеріалу. Важливим завданням у сфері вдосконалення діяльності державних органів є формування в державних службовців почуття відповідальності і глибокого переконання в належному виконанні покладених на них обов'язків. Умовою реалізації службових повноважень є дотримання дисципліни в усіх ланках і напрямках діяльності кожного органу та працівника. Створення високої суспільної дисципліни, постійне її забезпечення, адекватна відповідальність за порушення її вимог повинно стати найважливішим завданням держави.

Вимоги дисципліни здебільшого набувають форми правових норм, виконання яких гарантовано силою державного примусу. Тому дисципліна стає державною і її вимоги обов'язкові для всіх громадян.

У цілому поняття дисципліни слід розуміти як точне, своєчасне додержання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки в державному і громадському житті. Вона спрямована на підтримання впорядкованості та узгодженості суспільних відносин і забезпечується засобами юридичної

відповідальності та механізмами державного і громадського контролю [1, с. 224].

Щербина В. І. виділяє дві науково-правові категорії, пов'язані з дисципліною: трудова і службова. Службова дисципліна, на його думку, є різновидом дисципліни праці і формується в особливій сфері службово-трудових відносин [2, с. 9].

Що стосується працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, то вигідним є підхід відомих учених до дисципліни в органах внутрішніх справ (поліції), який полягає в дотриманні загальних і спеціальних прав, обов'язків і обмежень, встановлених конституцією і законодавством України, присягою, статутами, контрактами, наказами начальників, що видаються в межах їх повноважень. Дисципліна ґрунтується на високій свідомості і переконаності, глибокому розумінні кожним працівником цих органів свого службового обов'язку й особистої відповідальності за доручену справу [3, с. 117].

Дисципліна осіб рядового та начальницького складу кримінально-виконавчої служби та державних службовців – це дисципліна поваги, довіри, ініціативи, товариства у праці, заснована на високій сумлінності, а не дисципліна страху (маргінальна правова мірна поведінка), жорстокості та сліпої покорі.

Питання дисципліни та законності в кримінально-виконавчій системі України потребує більш чіткого нормативного урегулювання.

На сьогодні питання дисципліни і дисциплінарної відповідальності кримінально-виконавчої служби регулюється Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України, затвердженим Законом України від 22.06.2006 року № 3460. У статуті службова дисципліна визначається як «дотримання особами рядового і начальницького складу Конституції і законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів, наказів та інших нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, підпорядкованих йому органів і підрозділів, та Присяги працівників органів внутрішніх справ України» [4].

Слід наголосити, що у зв'язку з утворенням Національної поліції в Україні нормативне регулювання питання дисципліни і

дисциплінарної відповідальності стане актуальним і в цьому відомстві.

Поняття службової дисципліни персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України поєднано з поняттями етики, службової поведінки, професійного обов'язку, честі і гідності.

Прийнятий Кодекс етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України від 8 січня 2013 року не розкриває змісту вищезазначених термінів, за винятком поняття честі. У п. 1.1 частини першої зазначено: «Кодекс є узагальненим зібранням норм поведінки персоналу ДКВС України та засобів їх врегулювання», що фактично ставить його в один ряд з нормативними актами [4]. Що стосується поняття честі, в Кодексі етики зазначається: «Чесність персоналу виявляється в сукупності таких якостей, як прозора репутація, добре ім'я, особистий авторитет, вірність службовому обов'язку, цьому слову і моральним зобов'язанням» [4].

Однак у цьому Кодексі доречно було б наголосити на особистому правовому та соціальному статусі посадових осіб кримінально-виконавчої служби, зокрема керівної ланки, на їх персональну відповідальність за свою службову діяльність. Крім того, прогалиною в чинному законодавстві України є те, що воно не дає визначення дисциплінарної відповідальності, зокрема і ДС ОВС України, яким користуються працівники кримінально-виконавчої служби.

Як вважають деякі вчені, дисциплінарна відповідальність є окремим видом юридичної відповідальності органів державної влади. Вона як форма державного примусу спрямована на виховання і зміцнення державної і службової дисципліни. На відміну від інших видів юридичної відповідальності, дисциплінарна спрямована на забезпечення дисципліни у «відомчих» межах у рамках службової підпорядкованості [6, с. 80].

Фахівці в галузі теорії права розглядають дисциплінарну відповідальність як різновид ретроспективної юридичної відповідальності особи за порушення норм права, що регулюють відповідну дисципліну, і застосування до порушника дисциплінарних стягнень [1, с. 193].

Старилов Ю. М. вважає, що дисциплінарна відповідальність полягає в накладенні на державних службовців, які вчинили по-

садові проступки, дисциплінарних стягнень владою представників адміністрації (керівників, начальників).

У своєму дослідженні Щербина В. І. дійшов висновку, що «дисциплінарна відповідальність державних службовців – це відповідальність не тільки за правопорушення, а й виконання учасником службово-трудова правовідносин таких корисних для держави варіантів поведінки, які перевищують загальні вимоги щодо службової функції». Основне призначення дисциплінарної відповідальності в тому, що вона повинна сприяти якісному виконанню службової функції [2, с. 10].

Тобто йдеться про наявність у поняття «дисциплінарна відповідальність» двох аспектів: позитивного і негативного. Це означає, що цей вид юридичної відповідальності виникає не лише під час здійснення дисциплінарного проступку, оскільки за такого підходу залишаються без уваги позитивні моменти, елементи морального, стимулюючого та організуючого порядку, які дають свідому й активну правомірну поведінку.

Позитивний аспект дисциплінарної відповідальності стимулює соціально активну поведінку працівників пенітенціарної служби і відіграє організуючу, виховну і мобілізуючу роль у досягненні поставленої мети. Для цього характерні добровільне і ініціативне виконання обов'язків, самодисципліна, висока правова свідомість, що передбачається у розділі третьому Кодексу етики та службової поведінки персоналу ДКВС України.

Принципова особливість дисциплінарної відповідальності службовців кримінально-виконавчої служби полягає в тому, що вона регулюється нормами як трудового, так і адміністративного права. Однак для цієї категорії співробітників питання дисциплінарної відповідальності здебільшого регулюється нормами адміністративного права. Це пояснюється потребою врахувати загальні правила дисциплінарної відповідальності та особливі вимоги дотримання дисципліни від цієї категорії службовців, врахування специфіки їх дисциплінарної відповідальності.

Основними характеристиками дисциплінарної відповідальності є те, що вона застосовується в межах службової підлеглості, а її підставою може виступати адміністративний проступок, дисциплінарний проступок або порушення морального характе-

ру. Стосовно останнього варто зазначити, що дисциплінарна відповідальність може настати за вчинення особою проступку, який ганьбить її як державного службовця, дискредитує орган чи установу, де він служить [7, с. 155].

Дисциплінарна відповідальність можлива лише за умов висунення до поведінки працівників певних вимог, які закріплені у відповідних нормативних актах і встановлюють відомі межі поведінки. Вимоги, що висуваються до співробітників кримінально-виконавчої системи під час проходження ними служби, визначаються їх посадовими функціями. Співробітник, виконуючи свою службову функцію і маючи свободу волі, діє або в необхідних межах, або вибирає іншу модель поведінки, яка порушує встановленні межі, заподіює шкоду суспільним відносинам, що тягне за собою дисциплінарну відповідальність. Але результат порушення такої межі може бути пов'язаним і з позитивним аспектом поняття «дисциплінарна відповідальність».

У першому випадку порушення пов'язується з неправомірною поведінкою, за яку передбачається дисциплінарна відповідальність. Такими діями в цьому випадку можуть бути:

- невиконання або неналежне виконання своїх службових обов'язків;
- прийняття помилкових рішень;
- перевищення службових повноважень чи зловживання такими повноваженнями.

Характерним для дисциплінарної відповідальності є те, що вона може наставати не лише за недотримання службової дисципліни самим працівником, а й за незабезпечення ним належної дисципліни з боку підлеглих.

Дисциплінарна відповідальність осіб рядового і начальницького складу співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України передбачена Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ, але в ньому відсутнє визначення поняття «дисциплінарна відповідальність».

Відповідно до положення п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, діяння, що є дисциплінарними правопорушеннями, визначаються винятково законом України [8].

У Дисциплінарному статуті органів внутрішніх справ у ст. 2 зазначено, що «дисциплінарний проступок – невиконання чи неналежне виконання особою рядового та начальницького складу службової дисципліни».

Це визначення є неповним і звуженим. У зв'язку з цим бажано підтримати ідею Щербини В. І., який визначив поняття «дисциплінарний проступок» як «протиправне, винне (умисне або необережне) діяння (дія чи бездіяльність), яка посягає на службову дисципліну в державному органі шляхом неналежного виконання своїх службових обов'язків, порушення заборон або зловживання повноваженнями, а також вчинення проступку, що ганьбить його як державного службовця або дискредитує установу, в якій він працює» [2, с. 87].

Це визначення може бути взяте за основу в процесі підготовки кримінально-виконавчою службою власного дисциплінарного статуту.

Сутність дисциплінарного проступку може бути виявлена шляхом аналізу його юридичного складу, тобто об'єктивних і суб'єктивних сторін. Що стосується об'єкта правопорушення, то у правовій науці поширеною є думка, що це суспільні відносини, які охороняються законом і стосовно яких вчиняється правопорушення [1, с. 172]. Вони є загальним об'єктом і для дисциплінарних проступків осіб рядового, і начальницького складу кримінально-виконавчої служби.

Прикладом іншого підходу до зазначеної проблеми є ідея Хавронюка М. І., який вважає, що загальним об'єктом дисциплінарних правопорушень потрібно визнавати саме дисципліну [9, с. 15].

Продовжуючи цю думку, можна визнати родовим об'єктом дисциплінарного проступку службову дисципліну в органах і установах кримінально-виконавчої служби, тобто встановлений порядок, правовий режим службової діяльності персоналу, що виражається як у дотриманні покладених на нього обов'язків, так і в реалізації наданих їм прав.

Об'єктивною стороною дисциплінарного проступку співробітників цієї служби є протиправне діяння, акт зовнішньої протиправної поведінки. Вона включає в себе як обов'язкові елементи: протиправну дію чи бездіяльність співробітника, протиправні

суспільно шкідливі наслідки, причинний зв'язок між ними і заподіяною шкодою, так і додаткові (факультативні): предмет посягання, умови вчинення правопорушення. Протиправність є юридичним виразом суспільної небезпеки дисциплінарного проступку. Вона виявляється не тільки в порушенні конкретного юридичного обов'язку співробітників, але й у використанні права всупереч його призначенню. Однак треба мати на увазі, що дисциплінарна відповідальність працівників кримінально-виконавчої служби може наставати і за порушення моральних норм та навіть технічних у процесі виконання службових обов'язків.

Незважаючи на те, що в сучасному праві відсутня конкретизація дисциплінарних проступків осіб рядового і начальницького складу, дисциплінарний статут ОВС дає достатнє уявлення про характер таких дій, зобов'язуючи вказаних суб'єктів додержуватись законодавства, виконувати вимоги присяги, статутів і наказів начальників, захищати життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, навколишнє середовище, сумлінно нести службу та ін. Ці положення знайшли підтвердження в розділі третьому «Моральні основи проходження служби» Кодексу етики та службової поведінки [4].

Як дисциплінарні проступки можуть бути і порушення встановлених правил за межами сфери службової діяльності рядового і начальницького складу, за вчинення яких законом встановлена адміністративна відповідальність.

Результатом дисциплінарних проступків вказаних суб'єктів є шкідливі наслідки, що настають у зв'язку з невиконанням ними своїх службових обов'язків. Кінцевий результат діяння може бути різним, а саме: дезорганізація службових відносин, а у деяких випадках заподіяння значної матеріальної шкоди.

Складовим елементом об'єктивної сторони дисциплінарного проступку є причинний зв'язок між протиправною поведінкою і результатом, що настав. Встановлення зв'язку дає змогу з'ясувати, чи діяння викликало шкідливий результат, і кому він ставиться у провину, якщо є передумови відповідальності. За умови відсутності шкідливого результату, встановлення причинного зв'язку є необов'язковим.

Деякі елементи об'єктивної сторони дисциплінарного проступку не є необхідними для оцінки відповідного діяння. Законодавець не пов'язує наявність цього виду правопорушення з часом вчинення діяння. Наприклад, у трудовому праві загально-визнано, що протиправна дія є дисциплінарним проступком лише у тому випадку, коли вона вчинена у робочий час. Проте з цього правила передбачені винятки для працівників кримінально-виконавчої служби. Дисциплінарний статут ОВС як елемент об'єктивної сторони дисциплінарного проступку враховує місце дії, що визначає протиправність поведінки співробітника, незалежно від виконання ним службових обов'язків.

Необхідним елементом дисциплінарного проступку є суб'єкт, тобто фізична, осудна особа, яка досягла встановленого законом віку і перебуває на службі в кримінально-виконавчій службі.

Суб'єктивну сторону дисциплінарного проступку працівника кримінально-виконавчої служби становлять елементи, що характеризують психічне ставлення правопорушника до своєї протиправної поведінки і до її можливих шкідливих наслідків. Необхідним елементом суб'єктивної сторони є провина у вигляді наміру або необережності. Дисциплінарні проступки атестованих працівників кримінально-виконавчої служби залежно від виду провин кваліфікуються як навмисні (вчинені з прямим чи непрямым наміром) і вчинені з необережності (самовпевненість або недбалість). Аналіз вчинення рядовим і начальницьким складом дисциплінарних проступків свідчить, що їх абсолютна більшість скоєна з непрямым умислом та з необережності.

Залежно від ступеня тяжкості і шкідливих наслідків дисциплінарні проступки рядового і начальницького складу пенітенціарної служби можна поділити на три групи:

- невиконання або неналежне виконання своїх основних службових обов'язків, що спричинило заподіяння шкоди державним або суспільним інтересам, інтересам громадян, які охороняються законом;
- дрібні порушення і недогляд по службі, що не вплинули на службову діяльність органу чи установи;
- дисциплінарні проступки, що не спричинили заподіяння шкоди державним або суспільним інтересам та інтересам громадян.

Це підтверджується статистичними даними дисциплінарної практики в системі кримінально-виконавчої служби за 2015 рік.

Станом на 01.01.2016 року зафіксовано 6 240 випадків порушення дисципліни за 2015 р. (у 2014 р. – 5756) у системі кримінально-виконавчої служби. За негативними мотивами звільнено зі служби 133 працівники, з них середнього та старшого начальницького складу – 42 працівники, на першому році служби – 21.

Протягом 2015 року стосовно персоналу кримінально-виконавчої служби зареєстровано 94 кримінальні провадження (у 2014 р. – 66). 38 кримінальних проваджень відкрито за статтею 307 Кримінального кодексу України (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів); за статтею 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) відкрито 27 проваджень.

Протягом 2015 року стосовно працівників цієї служби складено 22 адміністративні протоколи (у 2014 році – 14). За скоєння корупційних правопорушень складено 20 протоколів, 15 з яких за фактами скоєння діянь, пов'язаних з доставкою на територію зони, що охороняється, заборонних предметів з метою передачі їх засудженим за неправомірну винагороду та надання засудженим непередбачених законом переваг [7].

Висновки. Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що незалежно від того, який акт покладено в основу дисциплінарної відповідальності осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби, вона характеризується низкою загальних елементів, а саме:

- дисциплінарна відповідальність двоаспектна (позитивна і негативна);
- її підставою є дисциплінарний, адміністративний або моральний проступок;
- за такий проступок передбачено накладання дисциплінарного стягнення за формулою: один проступок – одне стягнення;
- стягнення застосовує уповноважений на те орган (посадова особа) в порядку підлеглості;

- межі дисциплінарної влади вказаних органів (посадових осіб) встановлено правовими нормами;
- дисциплінарна відповідальність може застосовуватись у комплексі з іншими видами юридичної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. академіка Ківалова С. В. Одеса: Юридична література, 2003. 893 с.
2. Государственная дисциплина и ответственность / Дрейшев Б. В. [и др.]; под ред. Антоновой Л. И. и Кожохинан Б. И. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1990. 152 с.
3. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія права (зі схемами, кросвордами, тестами): підручник. Київ: Кондор, 2002. 353 с.
4. Кодекс етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України від 8 січня 2015 року.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України від 09.12.2004 р. № 2 222–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 2.
6. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України, прийнятий 5 квітня 2006 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. С. 191.
7. Про надзвичайні події та правопорушення, учинені персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України протягом 2015 року та заходи щодо їх попередження. 20.01.2016 № 5/6 – 233 – Пл /2-16.
8. Соціологічно-правові аспекти зміцнення службової дисципліни в органах внутрішніх справ України: навчально-методичний посібник / Андуськів М. І. [та ін.]. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. 164 с.
9. Хавронюк М. І. Дисциплінарні правопорушення і дисциплінарна відповідальність: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2003. 240 с.
10. Щербина В. І. Дисциплінарна відповідальність державних службовців органів внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Університет внутр. справ. Харків, 1998. 174 с.

Самофалов Л. П., Борисенко И. В., Шевченко Д. М.

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ ДИСЦИПЛИНЫ И ДИСЦИПЛИНАРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ РЯДОВОГО И НАЧАЛЬСТВУЮЩЕГО СОСТАВА УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ

В статье рассмотрены актуальные вопросы дисциплины, дисциплинарной ответственности работников уголовно-исполнительной службы и научное обоснование мероприятий, которые позитивно влияют на улучшение службы в

системе. Сделаны выводы, что дисциплинарная ответственность рассматривается как двухаспектное явление (позитивное и негативное); основанием для неё есть дисциплинарный, административный или моральный проступок; дисциплинарная ответственность может применяться в комплексе с другими видами юридической ответственности.

Ключевые слова: дисциплина, дисциплинарный устав, дисциплинарная ответственность.

Samofalov L. P., Borysenko I. V., Shevchenko D. M.

ON THE NOTION DISCIPLINE AND DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF THE ORDINARY AND COMMANDING STAFF OF THE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE

The article deals with the nature of discipline, disciplinary responsibility of Criminal and Executive Service personnel and scientific grounds of activities, which may have positive impact on improvement of service within the system. The factors that improve the state of legality and discipline of the ordinary and commanding staff in the criminal and executive service of Ukraine are outlined in the article. The author comes to conclusion that disciplinary responsibility may be analyzed in both positive and negative aspects; reason for it may be disciplinary, administrative or moral offence; administrative responsibility may be used along with other forms of legal responsibility.

It should be mentioned that regardless of the fact, which act is in the basis of disciplinary liability of Criminal and Executive Service ordinary and commanding staff, it is characterized by a number of general elements, namely: disciplinary responsibility is a two-dimensional one (positive and negative); it is based on disciplinary, administrative or moral misdemeanor; for such a misdemeanor it is provided an imposition of a disciplinary penalty under the formula: one offense - one penalty; the penalty is applied by an authorized body (official) in order of subordination; the limits of the disciplinary authority of these bodies (officials) are established by legal norms; disciplinary liability can be applied in conjunction with other types of legal liability.

Key words: discipline, disciplinary code, disciplinary responsibility, legal responsibility, the ordinary and commanding staff.

УДК 351.713(477)

Сикал М. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ЩОДО МЕТИ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано наукові підходи до мети контролю в українській науці адміністративного права. Розглянуто практику здійснення контролю в пенітенціарних закладах, проаналізовано судові рішення щодо допущених порушень під час здійснення контролю в деяких закладах Державної кримінально-виконавчої служби України. У роботі сформульовано мету контролю за діяльністю органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ключові слова: контроль, мета, діяльність, Державна кримінально-виконавча служба України.

Постановка проблеми. Останніми роками наша держава намагається впроваджувати європейські стандарти життя та вийти на провідні позиції у світі. Досягнення поставлених цілей неможливе без реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) та приведення її у відповідність до міжнародних норм. Одночасно з реформуванням ДКВС України потребують оновлення підходи щодо здійснення контролю за діяльністю органів та установ ДКВС України. У зв'язку з цим постає необхідність у формулюванні мети контролю за діяльністю органів та установ ДКВС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи питання контролю за діяльністю органів та установ виконання покарань, необхідно зазначити, що мета контролю висвітлювалась у працях учених-адміністративістів, зокрема: Авер'янова В., Андрійко О., Ковалів Л., Стеценко С., Баклана О., Басової Ю., Панової І. та ін. Разом з тим мета контролю за діяльністю органів та установ ДКВС України залишається поза увагою української науки адміністративного права та потребує ґрунтовних досліджень з боку науковців України.

Мета статті полягає в обґрунтуванні підходів до мети контролю в українській науці адміністративного права та визначення мети контролю за діяльністю органів та установ ДКВС України.

Виклад основного матеріалу. Висвітлення адміністративістами мети контролю передусім зумовлене предметом їхніх власних

дисертаційних досліджень, а саме Баклан О. В., досліджуючи контрольно-наглядову діяльність та адміністративний примус у сфері охорони праці (на матеріалах підрозділів державного нагляду за охороною праці Головного штабу МВС України), приділив увагу меті контролю та зазначив, що загальна мета контролю і нагляду, як відомо, полягає в тому, щоб виявляти фактичний стан справ у будь-якому процесі, зіставляти відповідність цього стану наміченим цілям і в разі необхідності застосовувати корегуючі заходи з приведення підконтрольного об'єкта до належного стану [2, с. 17].

Басова Ю. Ю. у власному дисертаційному дослідженні, присвяченому контрольно-наглядовій діяльності міліції громадської безпеки, зазначає, що в минулому домінуючою в підході до державного контролю була каральна мета його використання. Державний контроль проводився цілеспрямовано для виявлення порушень і застосування заходів впливу. Із часом уявлення про мету контролю зазнає змін. Так, контролювати треба для того, щоб не допустити прорахунків, завчасно запобігати їм та можливим негативним наслідкам [3, с. 48]. З такою позицією Басової Ю. Ю. можна погодитись лише частково. Так, дійсно, існування такої мети контролю, як виявлення порушень і застосування заходів впливу мало місце в українській науці адміністративного права радянського періоду, роль і спрямованість якого, як зазначав Авер'янов В. Б. у вступі до академічного курсу адміністративного права України, передусім пов'язувались з домінуванням у сфері державного управління адміністративно-командних та примусових методів [4, с. 7], які використовувались і під час здійснення контролю за діяльністю підконтрольного суб'єкта, тим самим порушуючи права працівників та службовців, діяльність яких піддавалась контролю. Натомість послідовна демократизація адміністративного права зумовлює радикально змінити підхід до мети контролю, фундаментом якої повинна стати стаття 3 Конституції України, яка проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [5], а тому ця норма розповсюджується і на працівників та службовців, діяльність яких піддається перевірці. Відповідно ж мета контролю повинна формуватись, виходячи з мети адміністративного права,

якою, як визначено в академічному курсі адміністративного права України за редакцією Авер'янова В. Б., має стати саме закріплення таких форм і напрямів діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб, які б забезпечували функціонування різних публічно-правових відносин на засадах непорушності конституційних прав і свобод людини і громадянина [4, с. 8], а також відображати дійсне суспільне призначення адміністративного права, що відтворене в його функціях – правозабезпечувальній та правозахисній, які поступово повинні змістити управлінську та каральну функції.

Розглядаючи мету контролю за діяльністю ДКВС України, доцільно зауважити, що на сьогодні, подекуди, зберігається реалізація мети контролю радянського періоду, про що свідчать факти інспектувань органів та установ «замовного характеру», тобто з метою залякування, самоствердження, здійснення владного, імперативного впливу, звільнення з роботи (зі служби) та ін.

Яскравим прикладом свавілля під час контролю за діяльністю пенітенціарних закладів, зокрема персоналу, є дії колишнього начальника Львівського слідчого ізолятора. На сайті Української Гельсінської спілки з прав людини зазначено: «Про те, що у Львівському СІЗО коїться свавілля, говорили давно. Але публічний скандал вибухнув, коли 66 працівників ізолятора написали два колективні звернення до керівництва Держдепартаменту з питань виконання покарань, в яких повідомляли про «неправомірні дії, рукоприкладство з його боку, приниження і вульгарні образи, якими він піддає своїх підлеглих навіть у присутності ув'язнених». Повідомлялося також про фінансові та дисциплінарні зловживання» [6]. Підтвердженням неправомірних дій колишнього начальника Львівського СІЗО під час здійснення контролю за виконанням службових обов'язків підлеглими є Ухвала Судової палати в кримінальних справах Апеляційного суду Львівської області від 12 серпня 2009 року за апеляцією на вирок Галицького районного суду м. Львова від 29 грудня 2008 року, в описово-мотивувальній частині якої зазначено, що за вироком суду ОСОБА 3, перебуваючи на посаді начальника Львівського слідчого ізолятора (далі – ЛСІ), будучи працівником правоохоронного органу, порушуючи вимоги п. 4 ст. 102 Кримінально-виконавчого Кодексу України та ст. 2, 4 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ, у червні 2004 року намагалася вивести засуджених відділення господар-

ської обслуги ОСОБА 6 і ОСОБА 7 без форменого одягу за межі охоронюваної зони через КПП № 2 для ремонту автомобіля, але, зустрівши працівників ЛСІ ОСОБА 8, ОСОБА 9 та ОСОБА 10 і з метою виправдати свої протиправні дії спровокувала конфлікт з начальником відділення господарської обслуги ОСОБА 10 за те, що засуджені ОСОБА 6 і ОСОБА 7 перебували не у форменому одязі, умисно, демонстративно принижуючи честь і гідність свого підлеглого перед названими працівниками ЛСІ і засудженими, застосувала до ОСОБА 10 фізичне насильство, спричинивши останній побої [7]. Отже, начальник ЛСІ, здійснюючи контроль за виконанням начальником відділення господарської обслуги обов'язків із забезпечення дотримання засудженими форменого одягу, умисно, демонстративно принижуючи честь і гідність свого підлеглого перед названими працівниками ЛСІ і засудженими, застосував фізичне насильство, спричинивши побої, і, як наслідок, мета контролю в цьому випадку повністю нівелюється.

Аналізуючи статтю, яка розміщена на сайті Української Гельсінської спілки з прав людини, Ухвалу Судової палати в кримінальних справах Апеляційного суду Львівської області від 12 серпня 2009 року, а також враховуючи те, що повноваження та обов'язки начальника СІЗО, які, як правило, реалізуються у формі контролю за різними напрямками діяльності, то можна дійти висновку, що контроль, який здійснював начальник Львівського СІЗО, супроводжувався протиправними діями, підтвердженням чого є резолютивна частина Ухвали від 12 серпня 2009 року, в якій зазначено, що вважати ОСОБА 3 засудженим за ч. 2 ст. 365 КК України на 3 (три) роки 6 міс. позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах строком на 1 рік. На підставі ст. 75 КК України ОСОБА 3 звільнити від відбуття основного покарання, якщо він протягом іспитового строку в 1 рік не вчинить нового злочину [7]. А тому буде слушним неодмінно змінити авторитарні підходи до мети контролю демократичними, європейського спрямування.

Буде слушним погодитись з такою метою контролю, що викладена в академічному курсі адміністративного права України за редакцією Авер'янова В. Б., яка полягає у встановленні результатів діяльності певних суб'єктів, допущених відхилень від прийнятих вимог, принципів організації, виявленні причин цих

відхилень, а також у визначенні шляхів подолання перешкод для ефективного функціонування всієї системи [4, с. 351]. Позитивний характер такого бачення мети контролю виходить з того, що спостерігається відсутність однобічності контролю, який би зводився лише до виявлення недоліків та притягнення винних до відповідальності, і навпаки, виявляється комплексний та системний підхід, що спрямований на виявлення причин допущених відхилень та шляхи подолання відповідних перешкод для ефективного функціонування всієї системи.

Досліджуючи мету державного контролю, варто буде зауважити, що в системі засобів забезпечення законності в державному управлінні державний контроль посідає важливе місце, оскільки його метою є забезпечення злагодженої, чіткої роботи органів державної влади всіх рівнів і ланок, сумлінне та якісне виконання, раціональне використання її посадовими особами й державними службовцями, всім складом працівників наданих їм прав та відповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків у стосунках з громадянами [4, с. 350].

Висновки. Враховуючи різні погляди на мету контролю та сучасні підходи до предмета адміністративного права, автором запропоновано власне бачення мети контролю за діяльністю ДКВС України, яка полягає в тому, щоб встановити дійсну відповідність діяльності органів та установ ДКВС України встановленим нормам, приписам, вказівкам та рекомендаціям, а також запобігання й усунення порушень з наданням практичної допомоги та практичних рекомендацій щодо покращення рівня ефективності функціонування підконтрольних суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: схвалена Указом Президента України від 25 квітня 2008 року № 401/2008. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/7811.html>.
2. Баклан О. В. Контрольно-наглядова діяльність та адміністративний примус у сфері охорони праці (на матеріалах підрозділів державного нагляду за охороною праці Головного штабу МВС України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2002. 239 с.
3. Басова Ю. Ю. Контрольно-наглядова діяльність міліції громадської безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2006. 195 с.

4. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у двох томах. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ: Юридична думка, 2007. 592 с.

5. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Свавілья у Львівському ЦІЗО. URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1288354628>.

7. Ухвала Судової палати в кримінальних справах Апеляційного суду Львівської області від 12 серпня 2009 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9972156>.

Сыкал М. М.

О ЦЕЛИ КОНТРОЛЯ ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ОРГАНОВ И УЧРЕЖДЕНИЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены научные подходы в украинской науке административного права относительно цели контроля. Рассмотрена практика осуществления контроля в пенитенциарных заведениях, проанализированы судебные решения относительно допущенных нарушений при осуществлении контроля в некоторых заведениях Государственной уголовно-исполнительной службы Украины. В статье сформулирована цель контроля за деятельностью органов и учреждений Государственной уголовно-исполнительной службы Украины.

Ключевые слова: контроль, цель, деятельность, Государственная уголовно-исполнительная служба Украины.

Sykal M. M.

ABOUT THE ESSENCE OF CONTROL OF CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE BODIES AND AUTHORITIES ACTIVITY

The author analyzed the scientific approaches to the purpose of control in the Ukrainian science of administrative law in this article. He will review the practice of exercising control in penitentiary institutions, analyzing court decisions on alleged violations in the control of certain institutions of the State Criminal Execution Service of Ukraine. The author formulates the purpose of monitoring the activities of bodies and institutions of the State Criminal-Enforcement Service of Ukraine in this article.

Taking into account the different views on the purpose of control and modern approaches to the subject of Administrative Law, the author proposed his own vision of the goal of control over the activities of the Internal Affairs Committee of Ukraine, which is to establish a true conformity of the activities of bodies and agencies of the SCFU of Ukraine with the established norms, regulations, guidelines and recommendations, and as well as prevention and elimination of violations with the provision of practical assistance and practical recommendations for improving the level of efficiency of the operation of controlled entities.

Key words: control, purpose, activity, the State criminal and executive service of Ukraine, Administrative Law

UDC 343.244

Denysov S. F.,

Doctor of Sciences (Law), Professor, Head of the Department of Criminal, Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

Pavlov V. H.,

Ph.D. in Law,
Judge of Pryluky District Court of Chernihiv region, Ukraine

COURT TUTORS' BODY AS AN ELEMENT OF JUVENILE JUSTICE

The article is devoted to topical problems of implementation in the practical activity of courts and law enforcement agencies of the Institute for caregivers of minors. In the article an author's pays attention to insufficient level of scientific worked out questions of the issues apply to minors of compulsory measures of an educational nature, as one of exemption from punishment. Proposals on improving the relevant provisions of the criminal law are made.

Today, the state should introduce more progressive system of social rehabilitation of children who have entered into conflict with Law, which meets modern requirements. International and domestic practice shows that the introduction of juvenile justice is an important factor that has a positive impact on society and contributes to strengthening the position of local communities. Effective composition of juvenile justice is a restorative justice program.

Besides that, before to implement juvenile justice on practice in Ukraine, it would be advisable to work out and to make legislative changes in legal norms, which concern criminal and legal regulation of the usage of educational influence for minors, thereby bringing them into compliance with the provisions of international legal instruments on the administration of justice in relation to minors.

Key words: *juvenile, juvenile justice, punishment, tutors, court educators, tutorial impact.*

Target setting. Juvenile crime has always been and remains an acute legal and public concern that constantly attracts scientists and practitioners' attention. It is a component of general crime and confirms the tendencies of its development in future. Social and economic crisis in Ukraine, unemployment, unresolved tasks of cultural and educational character negatively affect the formation of younger generation. In some cases, these phenomena cause minors' alienation from official institutions of socialization.

The results of recent criminological studies indicate that nowadays youth is one of the most affected economically and socially legal disadvantageous social community, which lives in conditions of high

tension and psychological discomfort. As a consequence of this situation there are more and more facts of growing crime, drug addiction, substance abuse, alcoholism, prostitution in youth environment. This statistics shows that every eighth - the ninth crime in Ukraine is committed by minors. The level of juvenile delinquency, threatening trends in its structure, requires new approaches to counteraction. It seems that this problem should be solved both at general social level and by improving the proceedings in cases of crimes, socially dangerous acts committed by minors.

Periodically, in the information space of Ukraine, the issue of the need for juvenile justice is introduced. Moreover, unfortunately, the reason for the actualization of this the most important problem is not comprehensive understanding of necessary changes in approaches and the system of children's rights protection, but rapid quantitative increase in juvenile delinquency, which objectively defines it as a priority and causes the urgent need for the development of a special system of Justice.

At present, the courts of Ukraine have introduced specialization of judges dealing with juvenile delinquency cases, and this is a significant shift, but the issue of minors' social adaptation, that is, the creation of conditions that would allow them to resist, including those that promote recidivism, remains a problem. Undoubtedly, the construction of a system that would be logically verified and scientifically grounded in practice requires considerable resources, both temporal and material.

Although it seems to us that national legislation already contains a number of progressive ideas on organizing correction and re-socialization of juvenile convicts, which could serve as a prerequisite for the formation of Juvenile Justice in Ukraine.

Actual scientific researches analysis suggests that a large amount of attention has been paid to the issue of juvenile criminal responsibility and that a lot of scholars' scientific papers have been devoted. They were the subject of criminal legal analysis in the works of V. M. Burdin, Ye. M. Vecherova, T. O. Honchar, N. M. Myroshnychenko, A. A. Musyka, N. A. Orlovska, V. O. Navrotskyi, Ye. S. Nazymko, L. M. Paliukh, Ye. L. Streltsova, N. S. Yuzykova, O. O. Yamkova and others. The authors specify the issues of analysis

and modeling of further changes and additions to Section XV of the General Part of the Criminal Code (hereinafter - the CC) of Ukraine, the use of compulsory educational measures for minors with mental retardation and other issues of general theoretical nature.

However ambiguous legislative decisions regarding the regulation of the minors' tutor body make it advisable to address the criminal and legal and criminal and procedural aspects of this issue in view of the development of the Juvenile Justice System in Ukraine.

The purpose of this article is to formulate a position on the problems of regulating the minors' tutor body in the CC and the CPC of Ukraine, as well as outlining ways to improve criminal and criminal and procedural legislation.

The statement of basic materials. Generally accepted goal of the Juvenile Justice System, as proclaimed in all relevant international human rights law, is child's rehabilitation and social reintegration. The UN Convention on the Rights of the Child (Article 40) states: "States Parties recognize the right of every child who is believed to have violated Criminal Law, is accused or found guilty of violating him, on such behavior that promotes the development of child's sense of dignity and strengthens respect for human rights and fundamental freedoms of others, and which takes into account child's age and the desirability of promoting its reintegration and fulfilling its useful role in society".

In the Criminal Justice System for minors, there are Minimum Standard Rules for the Administration of Juvenile Justice ("Beijing Rules") [4]. Specified international legal act defines the principles for dealing with juvenile offenders at all stages of Criminal Justice, including criminal prosecution, and also emphasizes the need to improve the Juvenile Justice System and, at the same time, adopt measures to develop progressive social policy for minors. The Rules do not refer to the age at which minors may be held liable for an offense or recognized by adults, but indicate that efforts should be made to extend the Juvenile Justice framework to young people.

In accordance with the Part 1 of Article 97 of the CC of Ukraine, compulsory measures of educational nature are reserved for minors who have reached the age from which criminal liability may occur, that is, from 16 years, and in some cases - from the age of 14 years.

The same measures, in accordance with Part 2 of Article 97 of the CC of Ukraine, may also be applied to a minor who has not reached the age from which criminal liability may occur. The application of compulsory measures of an educational nature to such person is not connected with its release from criminal liability, since it, without being the subject of a crime, is not subject to such liability.

The provisions of this article correspond with the requirements of Article 498 of the Criminal Procedural Code of Ukraine (hereinafter referred to as the CPC of Ukraine) concerning application of compulsory measures of educational nature, setting a minimum age limit for the attainment of which criminal liability may arise in any case, regardless of the degree of gravity of the offense.

Consequently, compulsory measures of educational nature in respect of a person who has not reached the age from which criminal liability may occur, shall be carried out following such conditions:

1) a minor is 11 years old; 2) the person committed an act that falls under the features of an act prescribed by the Special Part of the Criminal Code.

In accordance with the paragraph "a" Part 2 of Article 2 of the Beijing Rules, minors are defined as individuals who, within the framework of the existing legal system, may be prosecuted in a form different from the form of adult persons' responsibility.

According to the paragraph 10 of the General Comment No. 10 (2007) of the UN Committee on the Rights of the Child entitled "Children's rights in the System of Justice for children", the example of the best interests of the child is a practice where traditional aims of Criminal Justice, such as punishment, give way to rehabilitation and restorative purposes of Justice in cases of child offenders. This is also noted in paragraph 23.2 of CM / REC (2008) 11 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to the member states on "European rules concerning juvenile offenders subject to sanctions or measures", in particular that the benefits should be given to such sanctions and measures, which can have an educational effect.

There is no doubt that effective legal measures that courts apply to juveniles can actually prevent them from committing new crimes and correcting adolescents. The release of a juvenile from criminal responsibility is not a goal that should be sought when considering

any criminal case. As a general rule, any person who committed a crime should be held criminally liable and punished. However, specified type of exemption from liability is a specific measure that applies to juveniles who have committed crimes and provides for the latter to be remedied without isolation from society.

At the same time, there are problems in the legal regulation and effectiveness of the use of compulsory educational measures. Thus, a list of compulsory measures of educational nature, provided by Article 105 of the Criminal Code of Ukraine, is unchanged for a long time. The analysis of the content of these measures showed that in today's conditions of economic and social development of the country, some of them do not meet the requirements of ensuring many principles under minors' criminal responsibility. It seems to us that because of the loss of effectiveness of influence on a juvenile offender from the list of compulsory measures of an educational nature, it is necessary to exclude the reservation at all, and a compulsory measure in the form of restraint of leisure and the establishment of special requirements for the behavior of a juvenile requires clear legal regulation with the inclusion in the rules of Criminal Law a list of requirements for the order of execution of specified measure [3].

In accordance with Part 2, Clause 3 of Article 105 of the Criminal Code of Ukraine, the court may apply to a minor, in particular - a compulsory measure of educational nature in the form of a transfer of a minor under the supervision of parents or persons who replace them, or under the supervision of a teaching or work collective with his consent, as well as individual citizens at their request. At the same time, according to Part 4 of Article 105 of the Criminal Code of Ukraine provides for the possibility of appointment a tutor for the minor in order, prescribed by Law. Proceeding from legal construction of these norms, in the first case - a list of educational measures, in particular the transfer of minors to individual citizens at their request, is mandatory for use by the court, in the second case - the appointment of a tutor to a minor is a right.

According to the explanations set forth in paragraph 4 of the resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine No. 2 of 15.05.2006 "On the practice of reviewing cases by courts of the use of compulsory measures of an educational nature" regarding the applica-

tion of coercive measures provided for in Part 2 of Article 105 of the CC of Ukraine it is understood that along with the application of one or more of them, the court may, in accordance with the procedure prescribed by Law, appoint a tutor for a minor, taking into account positive data about certain person and his ability to positively influence at minor's behavior [9]. This person must confirm in the court session his consent to be a tutor. That is, it should be noted that practically in both cases the subjects of influence on minor's behavior is the tutor.

Current Ukrainian legislation provided for two types of tutors - public and judicial, with their inherent exclusivity, forced influence on minors.

By the Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR No. 284-VII of August 26, 1967, "On Approval of the Provisions on Public Tutors of Juveniles", the procedure, grounds and conditions for their appointment are regulated in detail. In accordance with the requirements of the above-mentioned Decree, public workers may be the most active workers, employees, collective farmers, representatives of the creative intelligentsia, servicemen, students, pensioners and other citizens who, by their business and moral qualities, are able to fulfill the duties assigned to them, have necessary general education training, life experience or work experience with children, subject to their consent to assume the responsibilities of a community educator.

The participation of a public educator in the re-education of a minor is also regulated by separate norms of the CPC of Ukraine, one of which is Article 368, in paragraph 11 of Part 1 it is stated that during the court's approval of a sentence the issue of the appointment public tutor for a minor may be decided.

At the same time, the legislation of Ukraine also defined legal status of a person, which was entrusted with the implementation of a set of measures related to the enforcement of judgments concerning minors, their parents (adoptive parents), guardians (trustees) - court tutor. Thus, according to Part 3 of Article 6 of the Law of Ukraine "On the bodies and services for children and special institutions for children", before the last changes to it were envisaged, the court tutors' body was formed at courts. In pursuance of the aforementioned Law, the Regulations on Teachers [7] were approved by a joint order of the Chairman of the Supreme Court of Ukraine, the Ministry of

Justice of Ukraine, and the Ministry of Education of Ukraine of 15.11.1995.

The main tasks of court tutors' body were eliminating the causes and conditions that contributed to the commission of unlawful actions, the prevention of offenses; the education of proper legal culture, the upbringing of minors who have committed an offense, through the formation of a conscious attitude of minors to the Law, the provision of assistance to parents (adopters) or guardians (trustees) in the education of their minor children.

A court tutor is appointed by the court on the basis of a decision, judgment or ruling of the court in case of necessity to prevent the neglect and the offense (relapse) of minors who have committed crimes but are exempted from criminal punishment by age or in connection with the inappropriate application of criminal punishment measures if sending them to a special educational institution is not necessary, conditional convicts or sentenced to non-custodial sentences, or sentenced to incarceration with delayed of execution a sentence.

It is difficult to deny the prediction of exclusively positive impact on the activities of court tutors, since the most common method of combating juvenile delinquency is to prevent it. Based on the provisions of Article 68 of the Constitution of Ukraine and current legislation, courts are called to use fully and effectively the possibilities of preventive and educational influence of judicial processes in criminal and civil cases. Of great importance for the prevention of juvenile delinquency would also be extra-procedural activity of judges conducting criminal proceedings. Effective legal measures that court tutors could apply to minors would certainly help to prevent them from committing crimes.

However, for unclear reasons, the specified norm was excluded on the basis of the Law No. 609-V of February 7, 2007 "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine, regarding bodies and services for juvenile and special institutions for minors".

Thus, today in the current Law of Ukraine "On the bodies and services for children and special institutions for children" there is no reference to the body of court tutors. After the introduction of amendments to the above-mentioned Law the provisions of the court tutors as a subordinate legal act, despite the fact that it was adopted in

accordance with the Law, the norm of which is excluded, remains valid. However, neither the CC of Ukraine nor the CPC of Ukraine nor any normative act regulates the procedure for the appointment of court tutors, which virtually eliminates practical application of the courts of this institute.

Thus, in accordance with the provisions of clause 3 of Part 2 of Article 105 of the Criminal Code of Ukraine and Part 4 of Article 105 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account current legislation and normative regulation of the institution of educator, in fact the minor can be transferred to the supervision of individual citizens at their request, which is covered by the concept only as a public tutor. However, legal regulation of the appointment of a court tutor in modern realities is more progressive institution, since it does not contain obligations of the latter's consent to its appointment.

Separate argument for the appropriateness of appointing court tutors is the fact that such appointment does not relieve parents or persons who replace them from performing duties for the upbringing of children and responsibility for their behavior, but at the same time it clearly demonstrates the position of the state and society in relation to the violation of criminal penalties by a child, will provide for proper control of the behavior of a such child and the implementation of specific educational effects. Moreover, the Jurisprudence shows that a forced educational measure in the form of a transfer under the supervision of parents is in a lot of cases ineffective, since many of these minors have long been left under the control of parents or the parents themselves have negative influence on them and are unable to bring up their children properly.

It should also be noted that the CPC of Ukraine does not actually provide for a mechanism for appointing a court tutor. Instead, the appointment of the public tutor of a minor in case of adoption of a sentence (Article 11, paragraph 1, Article 368 of the CPC of Ukraine) is regulated, this moment is indicated in the reasoning part of the sentence if the person is found guilty (Paragraph 2 of Article 37 of Article 374 of the CPC of Ukraine) [1].

Given the range of effective powers of court tutors, it would be advisable to supplement Part 4 of Article 105 of the Criminal Code of Ukraine on the mandatory appointment by a juvenile court of a court

tutor in case of the usage of juvenile coercive measures of educational character, which will be an important step in the development of the Juvenile Justice System in Ukraine.

It must be acknowledged that without a mechanism for the proper enforcement of compulsory educational measures and appropriate control, these measures are perceived by minors as an opportunity to prevent punishment. At the same time, current legislation does not specify the body or official on which the control over enforcement of a court decision on the use of juvenile coercive measures of educational influence would depend on.

According to paragraph 19 of the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated May 15, 2006, No. 2 "On the practice of consideration by courts of cases on the application of compulsory measures of educational nature," the court in timely manner informs it about the implementation of the decision on the application of a compulsory measure of educational nature the decision of the authorized persons of the service for juvenile and criminal minors in juvenile cases.

Representatives of the juvenile body, which are responsible for executing of a judicial decision on the use of juvenile coercive measures of educational nature, are required to maintain effective control over their conduct and, in the event of evasion from the use of court measures, to analyze and eliminate the causes of evasion constantly and to prevent it in future.

At the same time, among the authorities of the bodies and services for children, which are regulated by the Law of Ukraine "On bodies and services for children and special institutions for children", there is no mention of the obligation to enforce the court decision on the use of juvenile coercive measures of educational nature. Such legal regulation obviously does not contribute to the effective implementation of relevant court decisions [6].

We also want to pay special attention to the need of clearly indicating on the legislative level of the duration of all term types of educational measures provided for in Article 105 of the Criminal Code of Ukraine. Yes, according to Part 3 of Article 105 of the Criminal Code of Ukraine in case of application of educational measures provided for in paragraph 2 (limitation of leisure and establishment of special

requirements for the behavior of a minor) and paragraph 3 (transfer of a minor under the supervision of parents or persons who replace them, or under the supervision of a pedagogical or labor collective with his consent, as well as individual citizens at their request) (Part 2 of this article, the court shall establish their duration [8]. The analysis of the contents of specified legal norm does not allow determine either minimum or maximum term of the duration of corresponding educational activities, which causes legal uncertainty for the participants in criminal proceedings and the ambiguity of judicial practice. There are not even cases involving the use of minors by the courts provided for in clause 3 of Part 2 of Article 105 of the Criminal Code of Ukraine compulsory measures of an educational nature without indicating in their decision their duration.

As of today, only the explanation contained in paragraph 7 of the resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of May 15, 2006, No. 2 "On the practice of consideration of cases by courts of the use of compulsory measures of an educational nature," directs the courts to establish a period of supervision provided for 3 Part 2, Article 105 of the Criminal Code of Ukraine, for a term not less than one year and not longer than before reaching a person of full age, which obviously does not correspond with the principle of legal certainty.

The foregoing suggests that the whole complex of powers of the court tutor will definitely act as an effective body in order to prevent committing of a new offender by a minor and to promote this person's education in the spirit of respect for the state laws. The main problem with this is, unfortunately, that although mentioned body, received some legal regulation, but only on paper, not in practice.

The court tutors' body with its specific characteristics exists in many countries of the world and has positive work experience. For example, the important feature of the juvenile court in the United States was that the judge carried out governance of the juvenile guardianship agencies directly, while maintaining wide-ranging cooperation with the population of the judiciary. The peculiarity of this collaboration was, first of all, that juvenile courts used the information collected by these societies on the conditions of life of offender children and even gave appropriate instructions to these organizations [2].

Somewhat different from American one is French model of Juvenile Justice, the main feature of which is that the judge is the central and the most important link in both preventive work with the teenager and the official justice that decides the child's future. Moreover, the judge deals not only with offenders, but also with children who fell into socially dangerous situations even before committing an unlawful act. The judge, noted the researchers, mainly does not work in the courtroom, but in his office. It is there that the judge tries to establish contact with the child, and then, together with her, seeks out ways out of the situation, turning for help to individual social services. A formal judge can be rarely judged by a judge - only in cases where all other possibilities of help are over. An important aspect of the French system is that the judge "leads" the teenager from the first case of a complicated situation. Therefore, the judge is always well acquainted with the history of the teenager and his family and knows more than anyone else how to help this family or teenager in a difficult situation. In such system, the judge combines the functions of "official justice" and a social worker by launching a "formal justice" extremely rarely [10].

The systemic division of existing state institutions dealing with juvenile delinquency in Ukraine is not conducive to achieving positive results in reducing the level of juvenile delinquency and in protecting the child from the criminal environment. The overcoming of such a situation is seen in the unification of the efforts of various state bodies and structures, as well as public organizations in a single vector of a holistic system of juvenile justice. The path to such justice, which includes juvenile courts, specialized lawyers, an independent system of investigating facilities, educational institutions, social institutions and educational institutions involved in the education of heavy adolescents, already requires at the present stage of solving many practical and theoretical issues [5, p. 61].

Today, the state should introduce more progressive system of social rehabilitation of children who entered into conflict with Law that would meet modern requirements. International and domestic practice shows that the introduction of Juvenile Justice is an important factor that has a positive impact on society and contributes to strengthening the position of local communities. An effective component of Juvenile Justice is restorative justice programs: its educational impact on the

perpetrator, and the prevention of repeated offenses, and the promotion of social adaptation and reintegration of offenders into society [11].

Besides that, before real introducing of Juvenile Justice in Ukraine, it would be advisable to work out thoroughly and to make legislative changes in advance to legal norms, concerning criminal and legal regulation of the usage of educational measures for minors, thereby bringing them in accordance with the principles of international and legal Acts on the administration of Juvenile Justice.

References

1. Yehorova Yu. V. Umovni vydy zvlennia nepovnitnikh vid pokarannia ta yoho vidbuvannia u kryminalnomu pravi Ukrainy [Conditional types of release of juveniles from punishment and its serving in the Criminal Law of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kryvyi Rih: Donetskyi yurydychnyi instytut, 2015. 249 p. (in Ukrainian).
2. Yemelianova I. I. Rol vidnovnoho pravosuddia v kontseptsii yuvenalnoi yustytzii [The role of Restorative Justice in the concept of Juvenile Justice]. 2005. № 1-2 P. 96-99. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/4C50C305B00FEABAC3256FC5004A8D1F> (in Ukrainian).
3. Orlovska N. A. Aktualni problemy rehlementatsii instytutu vykhovatel'ia v Kryminalnomu ta Kryminalnomu protsesualnomu kodeksakh [Actual problems of the regulation of teacher's institution in the Criminal and Criminal Procedural Codes]. 2013 P. 317-320. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Orlovska%20N.A.pdf (in Ukrainian).
4. Minimalni standartni pravyla OON, shcho stosuutsia pravosuddia shchodo nepovnitnikh, vid 29 lystopada 1985 r. [Minimum UN Standard Rules on Juvenile Justice dated November 29, 1985]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (in Ukrainian).
5. Levchenko V. O. Yuvenalna yustytziia – neobkhidnist sohodennia [Juvenile Justice - the necessity of the present]. 2007. № 2. P. 61–63. (in Ukrainian).
6. Paliukh L. M. Provadzhennia u spravakh pro zastosuvannia prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru [Proceedings in cases on the application of compulsory measures of educational nature]: Monohr. Lviv: Pais, 2009. 196 p. URL: http://Unzap_2009_1_46.pdf (in Ukrainian).
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro sudovykh vykhovateliv [On Approval of the Regulation on Court Tutors]: Nakaz Verkhovnoho Sudu Ukrainy, Ministerstva yustytzii Ukrainy, Ministerstva osvity Ukrainy vid 15 lystopada 1995 [Decree of the Supreme Court of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine, Ministry of Education of Ukraine dated November 15, 1995] r. № 478/63/7/5 // Uriadovi kurier. 1995. № 46. P. 27 (in Ukrainian).

8. Pro praktyku rozhliadu sudamy kryminalnykh sprav shchodo nepovno-litnikh : Uzahalnennia [On practice of consideration of criminal cases by juvenile courts: Generalization]. Vyshchyi spetsializovanyi sud Ukrainy z rozhliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav. – URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.htm (in Ukrainian).

9. Pro praktyku rozhliadu sudamy sprav pro zastosuvannia prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru [On practice of consideration by courts the cases on the application of compulsory measures of educational nature]: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine] № 2 vid 15.05.2006 r. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06> (in Ukrainian).

10. Tsyrfya YU. Yuvenalna model. Yaka pasuie bilshe? [Juvenile model. What is more suitable?] Viche. 2010. № 5. URL: <http://www.viche.info/journal/2127/> (in Ukrainian).

11. Yamkova O. O. Prymusovi zakhody vykhovnoho kharakteru: pravova pryroda i vydy [Forced measures of educational nature: legal nature and kinds]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Odesa: Odeska natsionalna yurydychna akademiia, 2003. 213 p. (in Ukrainian).

Денисов С. Ф., Павлов В. Г.

ІНСТИТУТ СУДОВИХ ВИХОВАТЕЛІВ – ЕЛЕМЕНТ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Стаття присвячена розгляду актуальної проблеми впровадження в практичну діяльність суду та правоохоронних органів інституту вихователя неповнолітніх. У статті автори звертають увагу на недостатній рівень наукової розробленості питань застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру як одного із видів звільнення від покарання. Висловлюються пропозиції щодо вдосконалення відповідних положень кримінального законодавства.

Ключові слова: неповнолітні, ювенальна юстиція, покарання, вихователі, судові вихователі, виховний вплив.

Денисов С. Ф., Павлов В. Г.

ИНСТИТУТ СУДЕБНЫХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ – ЭЛЕМЕНТ ЮВЕНАЛЬНОЙ ЮСТИЦИИ

Статья посвящена рассмотрению актуальной проблемы внедрения в практическую деятельность суда и правоохранительных органов института воспитателя несовершеннолетних. В статье авторы обращают внимание на недостаточный уровень научной разработанности вопросов применения к несовершеннолетним принудительных мер воспитательного характера как одного из видов освобождения от наказания. Высказываются предложения по совершенствованию соответствующих положений уголовного законодательства.

Ключевые слова: несовершеннолетние, ювенальная юстиция, наказание, воспитатели, судебные воспитатели, воспитательное воздействие.

UDC 323.21

Kravchuk H. V.,

Professor, Doctor of Sciences (Economics),
Professor of the Department of Economics and Social Sciences,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

CRIMINAL RESPONSIBILITY AND PROBLEMS OF DETENTION OF SHEEP IN MOTOR INSURANCE

The article is devoted to issues of detection of abuse in the field of motor insurance in the insurance market of Ukraine. The general tendencies of increasing the volume of motor insurance, increasing the cost of vehicles and increasing prices for repairs of motor vehicles after their participation in road accidents leads to the use of illegal schemes by insurers, insurance agents or insurers to obtain material benefits. Not the regulation of this issue in the articles of the Criminal Code leads to ambiguity in relation to this type of fraud in insurance.

Taking into account mentioned above and guided by the Criminal Code, the insurer, in case of revealing "preliminary conspiracy" or "abuse of trust", must transfer the case to the court with the possibility of bringing the perpetrators to administrative or criminal liability.

As a result of this study, the impossibility of identifying the most interested side in the implementation of insurance fraud should be pointed out. That is why it is expedient to introduce an article, dedicated to insurance fraud, into the Criminal Code of Ukraine. It is worth distincting of liability for fraudsters and fraudsters-insurers through the definition of general social damage from such actions.

Key words: European minutes, fraud, insurance, damage, automobile.

Target setting. The current state of the insurance market of Ukraine is characterized by a steady tendency to increase the volume of motor insurance, which includes KASKO, OSTSPV and "Green Card". According to the statistics, there is an increase in traffic accidents involving both material (property) and non-material (caused by life and health) damage, which entails insurer's obligation to fulfill duty in accordance with the terms of the contract. Economic problems of the population lead to unwillingness to spend money on concluding contracts in order to reduce the level of risk, and in case of an accident, they try to solve the problem through illegal actions. In general, a significant number of destructive factors affecting the insurance market leads to more active insurance fraud. Therefore, the main thing in investigating fraud as a type of insurance crime is to study the motives of its commission, to analyze the factors of influence on this kind of crime in the insurance market and also possible means of avoiding insurance fraud.

Taking into account social and economic importance of the insurance industry, offences in insurance sphere, which recently increase, threaten not only insurers' financial stability and insolvency, but also the reduction of insurers' confidence in insurance coverage, the deterioration of the quality of insurance services, which, as a result has negative impact on the development of the insurance market. Insurance fraud interferes with the fulfillment of its main functions and the formation of transparent relations between insurers and policyholders, which led to the writing of this scientific article.

Actual scientific researches and issues analysis. Problems of functioning of the insurance market and motor transport insurance, in particular, are devoted to the work of such leading scientists as O. O. Hamankova, S. S. Osadets, O. V. Kozmenko. Attention at the issue of insurance fraud was paid in scientific researches of A. Alhazin, L. Andrushchenko, S. Balina, H. Borzenkov, N. Hutorova, V. Lytvynenko, O. Salaichuk, D. Tyschenko and many other domestic and foreign scientists.

Insurance fraud is becoming an increasingly problematic aspect of the functioning of insurance market, the provision of insurance services, the formation of relationships between insurers, insurers and insurance agents, but significant or universal developments in minimizing the risk of fraud have not yet been implemented. Therefore, the question of the need for a study to systematize approaches to detect possible fraudulent activities in the field of insurance and prevention arises.

The purpose of the article is to identify sources of insurance fraud and drawbacks in the definition of criminal liability for fraud in the field of insurance.

The statement of basic materials. For understanding the relevance of current study, it is necessary to provide data on trends in the development of such a segment of insurance market as motor transport insurance. According to the National Financial Services Commission, for the period of the 1st half of 2016–2017 there was an increase in the volume of insurance premiums for motor insurance from 4142.6 million UAH to 4626.0 million UAH, that is an increase of 483.4 million UAH or 11.7 % per specified period. At the same time there is a disproportionate increase in the amount of insurance

payments from UAH 1721.0 million to UAH 2,289.8 million, which indicates an increase in absolute amount of UAH 568.7 million, and a relative increase of 33.0 %. Such tendencies are determined by the undoubtedly economic factors that increase the cost of repair and restoration work for motor vehicles and negative dynamics of the increase in the number of accidents. In the absence of separate static information on the implementation of unlawful actions in order to receive insurances or overestimate the cost of repair and restoration work, it can be only assumed that such disproportionate increase in payments for payments also led to insurants or insurers' fraudulent actions. Also, changes in the structure of insurance payments and payments may indicate abuse in this area of insurance, in particular, the structure of insurance payments in the insurance of individuals is 22.0 % of the civil liability insurance of land vehicle owners 1534.0 million UAH, which is 103.7 million UAH (or 7.3 %) more than in the first half of 2016, insurance of ground transportation (CASCO) received UAH 1328.1 million, or 19.0%, which is UAH 204.3 million (or by 18.2 %) more compared to 2016. The bulk of insurance payments (31.7 %) was made under civil liability insurance contracts of land vehicle owners (OSTSPV) – UAH 757.3 million, which is by UAH 221.9 million (or 41.4 %) more compared from 2016; part of the insurance payments (28.0 %), made under the insurance contracts of land transport (CASCO), is 667.6 million USD, which is 144.1 million USD (or 27.5 %) more compared with 2016.

The level of loss-making under land transportation insurance contracts (CASCO), concluded with individuals, amounted to 50.3 %, under the civil liability insurance contract of land vehicle owners (OSTSPV) – 49.4 %. To determine the general trends in the development of the market for motor insurance, we give the data in Table in terms of changes in key indicators by type of insurance for the first half of 2016–2017 years.

Thus, according to Table, there is an increase in gross insurance premiums from auto insurance (CASCO, OSTSPV, Green Card) in the first half of 2017 by 13.5%, and gross insurance premiums by 32.7 %. During the first half of 2017, gross insurance premiums for land transport insurance (CASCO) increased by 23.3 % compared to the same period in 2016 and amounted to UAH 2,593.7 million dur-

ing civil liability insurance for land vehicle owners (OSTSPV), gross insurance premiums grew by 6.1 % and amounted to UAH 1836.9 million. The volume of gross insurance premiums during the insurance of CASCO for the first half of 2017 amounted to UAH 1230.0 million, which is 30.7 % more than for the same period in 2016; the volume of gross insurance premiums during the insurance of OSTSPV amounted to UAH 916.9 million, which is 40.8 % more than in the same period of 2016. Such data indicate negative development of this sector of insurance, which is conditioned by the high level of its loss-making (Table).

Table

Dynamics of key indicators of auto insurance for the first half of the year 2016–2017

	Gross insurance bonuses, million UAH		Gross insurance payments, million UAH		Level of gross insurance payments, %		Rate growth, %	
							insurance bonuses	insurance payments
Land transport insurance (CASCO)	2103,8	2593,7	941,0	1230,0	44,7	47,4	23,3	30,7
Obligatory insurance of civil liability of owners of land vehicles (OSTSPV)	1731,2	1836,9	651,4	916,9	37,6	49,9	6,1	40,8
Obligatory insurance of civil liability of owners of land vehicles "Green Card"	602,4	606,1	201,4	233,7	33,4	38,6	0,6	16,0
Total	4437,4	5036,7	1793,8	2380,6	40,4	47,3	13,5	32,7

In the Criminal Code, only Article 190 defines fraud as "taking ownership of someone else's property or acquiring a property right by deception or abuse of trust", that is, without distinguishing between the sphere of implementation and the subject that has acted. Responsibility for fraudulent activities also does not distinguish the scope of their implementation, but only depends on proving the very fact of fraud in court. Thus, fraudulent actions under the Criminal Code are punishable by a fine of up to fifty non-taxable minimum incomes, or

correctional labor for a term up to two years, or restraint of liberty for a term up to three years. Fraud committed repeatedly, or by a previous convocation by a group of persons, or which caused significant harm to the victim, shall be punishable by a fine of 50 to 100 tax-free minimum incomes, or correctional labor for a term of one to two years, or restraint of liberty for a term up to five years, or imprisonment for a term up to three years.

Recently, there has been an increase in the number of lawsuits from insurers to defendants in case, insurers for abuse of trust by drawing up false euro protocols based on the results of an accident and benefiting from repair and restoration work. At that time, in the structure of the insurers themselves, there are insurance agents who abuse their official duties for the purpose of obtaining benefits by issuing insurance policies after the commission of an accident or the execution of insurance contracts on an already damaged car without mentioning defects in contracts (relating to CASCO agreements), or appropriation insurance payments. With regard to the last type of fraud, insurance companies must protect their property interests by filing a lawsuit in court in civil or commercial proceedings, or report a criminal offense to law enforcement agencies by filing a civil claim, but most insurers worry about their reputation on the market and not wish to disclose these facts and solve such issues by concluding an oral agreement between the agent who committed the abuse and the insurer's administration, which provides for the loss of damages incurred by the latter.

In order to reduce the risk of corporate fraud at the stage of entering into an insurance contract, it is expedient to observe the following measures: to keep a register of insurance agents in the mode of free access for insured persons; to provide the mode of access of consumers of insurance services to information systems MTSBU, including the register of insurance agents, deprived of the right to engage in intermediary activities in the field; to determine the rating of the quality of work of insurance agents by the scores exhibited by the policyholders on the results of cooperation with them.

The purpose of fraudulent actions when selling insurance policies is to obtain illicit income from insurers in the form of insurance payment through the use of corrupted, invalid or fake forms. The proce-

cedure for internal control of an insurer should consist in ensuring timely receipt of insurance payments for all issued policies on behalf of the insured. The policyholder has to pay for himself or receive a document on payment of the insurance payment together with a copy of the insurance policy, which will be a confirmation of payment of funds for the concluded contract. Such control will reduce the number of cases involving the activities of insurance agents who do not list or recalculate with a significant delay in insurance premiums of the insurer.

It should be noted that even in case of fraud detection, the insurance agent or employee of the company will be released, but only will reimburse the value of the insurance policy and the specified insurance premium, as without court's decision to commit fraud, the insurance company can not use any other material charges. For the insurer, the losses are much higher, because they are deteriorating reputation, loss of insurers, lack of revenues from insurance activities, excessive costs of personnel management by reducing funding for other activities of the insurer. For the insurer, the consequences of fraudulent actions of the insurer's employees are the termination of the contract or failure to pay the insurance indemnity, that is, the loss of confidence in the insurance company from the failure to fulfill its insurance functions.

On the other hand, insurers themselves often use the insurance procedure to generate income, which is an unconditional breach of the insurance policy, according to which the insurance indemnity should not bring the insurer profit. The reliable determination of the amount of insurance indemnity, similarly to efficiency, is an important aspect at the stage of regulation of losses. When the size of the insurance indemnity is higher or lower compared to the other insurance commissioners established before payment of similar insurance claims, there is a probability of biased evaluation. The reason for the non-objective assessment of the insurance loss may be material interest of the employee of the company in over-compensation of the amount of the "abuse of trust" by the insurer's management and the "prior conspiracy" with the insured or the victim. As a result, such actions increase the inadequacy of insurance reserves and worsen the insurer's solvency.

Another area of insurance fraud is the use of European protocols, which are drawn directly by the participants of the road accident without involving the road inspectorate and the representative of the insurance company (emergency commissioner). This document is the basis for the payment of insurance compensation subject to the following conditions: both the participants of the accident are issued OSATSV policies, there are no bodily injuries to the victims, drivers are not in a state of narcotic or alcoholic intoxication and the amount of damage does not exceed UAH 50 thousand.

Because of the fact, that according to the conditions of European protocols drafting guiltiness of the person is assessed on the basis of an agreement between the participants of the accident, which to some extent is a reason for fraud, that is, when there is an agreement between the parties. Insurers may "by prior agreement" draw up protocols for an accident that was not actually in order to obtain insurance compensation by one or both parties for damages received by another, except for given accident, by way of, at other times and / or in other circumstances. The existence of this document offers great opportunities for insurance fraud.

Proceeding from the above-mentioned and guided by the Criminal Code, the insurer, in the event of a "preliminary conspiracy" or "abuse of trust" should be identified, must transfer the case to the court with the possibility of bringing the perpetrators to administrative or criminal liability.

Conclusions. As a result of maintained research, it should be noted, that there is impossibility of identifying the most interested party in the implementation of insurance fraud. That is why it is expedient to introduce an article in the Criminal Code of Ukraine on insurance fraud, with the distinction of liability for fraudsters and fraudsters-insurers through the definition of general social damage from such actions.

References

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Code of Ukraine]. [Elektronnyi resurs]. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (in Ukrainian).
2. Salaichuk O. Shakhraistvo ta protydiia yomu v avtostrakhuvanni [Fraud and counteraction to it in auto insurance] [Elektronnyi resurs] / O. Salaichuk // Rezhym dostupu: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/129.htm (in Ukrainian).

3. Tyshchenko D. Shakhraistvo na strakhovomu rynku [Fraud in the insurance market] /D. Tyshchenko // Strakhova sprava. – 2012. – № 2 (46). – S. 46–47 (in Ukrainian).

Кравчук Г. В.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ШАХРАЙСТВА В АВТОТРАНСПОРТНОМУ СТРАХУВАННІ

Стаття присвячена питанням виявлення зловживання у сфері автотранспортного страхування на страховому ринку України. Загальні тенденції збільшення обсягів моторного страхування, збільшення вартості транспортних засобів та підвищення цін на відновлювально-ремонтні роботи автотранспортних засобів після їх участі в дорожньо-транспортних пригодах приводить до використання нелегальних схем страхувальниками, страховими агентами або страховиками для отримання матеріальної вигоди. Неврегульованість цього питання в статтях Кримінального кодексу приводить до неоднозначного ставлення до такого виду шахрайства в страхуванні.

Ключові слова: європротокол, шахрайство, страхування, збитковість, автотранспорт.

Кравчук Г. В.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ И ПРОБЛЕМЫ ВЫЯВЛЕНИЯ МОШЕННИЧЕСТВА В АВТОТРАНСПОРТНОМ СТРАХОВАНИИ

Статья посвящена вопросам выявления злоупотребления в сфере автотранспортного страхования на страховом рынке Украины. Общие тенденции увеличения объемов моторного страхования, увеличение стоимости транспортных средств и повышение цен на восстановительно-ремонтные работы автотранспортных средств после их участия в дорожно-транспортных происшествиях приводит к использованию нелегальных схем страхователями, страховыми агентами или страховщиками для получения материальной выгоды. Неурегулированность данного вопроса в статьях Уголовного кодекса приводит к неоднозначности отношения к такому виду мошенничества в страховании.

Ключевые слова: европротокол, мошенничество, страхование, убыточность, автотранспорт.

ІІІ. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 343.851

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Махлай О. А.,

начальник режимно-стройової служби,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

*Доведено, що утримання засудженого в установах виконання покарань за-
критого типу викликає криміногенне зараження особи. Це зараження особис-
тості є соціально небезпечним. Застосування покарань, не пов'язаних із позба-
вленням волі, є більш соціально корисним. У статті вказано на необхідність
одиначного утримання засуджених до позбавлення волі в нічний час. Одиначне
тримання засуджених є вимогою міжнародних документів у сфері захисту
прав засуджених. Засуджений до позбавлення волі обмежується у спілкуванні
із зовнішнім світом, що призводить до негативних наслідків. Під час виконання
покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, не створюються умови, коли засу-
джений відривається від сім'ї, втрачає соціальні зв'язки.*

*Засудженим, які відбувають покарання у виправних колоніях, матеріаль-
но-побутове забезпечення реалізується в таких напрямках: розміщення засу-
джених; створення належних житлових умов; комунально-побутове обслуго-
вування; організація харчування; організація торгівлі; організація речового
забезпечення. Зазначене вказує на економічну доцільність застосування пока-
рань, не пов'язаних із позбавленням волі.*

Ключові слова: покарання, виправна колонія, пробація, засуджений, позба-
влення волі.

Постановка проблеми. Вже більш ніж 20 років триває про-
цес адаптування національного законодавства та практики його
застосування до міжнародних стандартів поведінки із засудже-
ними. Він триває і сьогодні та полягає у формуванні адекватного

розуміння змісту чинної системи покарання, реального обсягу кримінального примусу не лише найсуворішого покарання у виді позбавлення волі, а й інших численних видів покарань, інших заходів кримінально-правового впливу, не пов'язаних з ув'язненням.

А для досягнення максимального результату впровадження будь-яких реформаторських ідей повинно здійснюватися з обов'язковим урахуванням соціальної, психологічної та економічної складових.

Тому для обов'язкового врахування цих складових одним з напрямків реформування кримінально-виконавчого законодавства стало вирішення проблеми визначення оптимального співвідношення між тяжкістю діяння та ступенем небезпечності винної особи, визначення меж суддівського розсуду під час прийняття рішення про доцільний обсяг кримінальної репресії та форму кримінальної відповідальності, вид і термін покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: Автухова К. А., Багрій-Шахматова Л. В., Бадири В. А., Бандолі Л. Г., Бандурки О. М., Бараша Є. Ю., Богатирьова І. Г., Богатирьової О. І., Боднара І. В., Бодюла Є. М., Василевича В. В., Гуміна О. М., Денисової Т. А., Джужі О. М., Єпура Г. В., Житного О. О., Зелінського А. Ф., Кареліна В. В., Кирилюка А. В., Кирилюк В. А., Колба О. Г., Колесніченка В. В., Кондратішина В. В., Конопельського В. Я., Литвака О. М., Литвинова О. М., Львовчкіна В. А., Меркулової В. О., Мукшименко А. П., Осауленка О. І., Пташинського О. Б., Пузирьова М. С., Радова Г. О., Резніченко Г. С., Романенка О. В., Романова М. В., Руднєвої О. М., Савченка А. В., Степанюка А. Х., Трубникова В. М., Фаренюка С. Я., Халимона С. І., Хавронюка М. І., Хорошуна О. В., Щербини О. В., Шинкарьова Ю. В., Царюка С. В., Яковець І. С., Яцишина М. М., Янчук О. Б. та ін.

Мета статті. Соціально-економічну доцільність застосування покарань, не пов'язаних з ув'язненням, на наш погляд, доречно розглядати в комплексі соціальних та економічних негативних та позитивних чинників, у їх тісній взаємодії між собою.

Виклад основного матеріалу. У своїй роботі пропонуємо таку класифікацію вищезазначених чинників: соціальна небезпека призначення та виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі; соціальна доцільність застосування покарань, не пов'язаних з ув'язненням; економічна ефективність застосування покарань, не пов'язаних з ув'язненням.

Перший аспект. Аналізуючи сучасну систему установ виконання покарань, слід зазначити, що вона складається з арештних домів, кримінально-виконавчих установ, спеціальних виховних установ. Кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії). Виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки. Виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. У виправних колоніях середнього рівня безпеки можуть створюватися сектори максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі. У виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання можуть створюватися сектори середнього рівня безпеки для відбування покарання жінками, засудженими до довічного позбавлення волі.

У свою чергу, беручи до уваги статистичні дані Державної кримінально-виконавчої служби України, можна дійти висновку, що переважна більшість засуджених відбуває покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки, а саме: в колоніях, де тримаються засуджені, які вчинили злочини тяжкі та особливо тяжкі, та засуджені, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, що в кількісних показниках становить 15 129 осіб та 21 530 осіб відповідно, що є близько 3/4 від усієї кількості засуджених, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах.

Згідно із загальною частиною Кримінального кодексу України, це особи, до яких суди не могли застосувати покарання, не пов'язані із позбавленням волі, та застосувати звільнення від від-

бування покарань з випробуванням. Стосовно осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі за вчинення злочинів невеликої та середньої тяжкості, то їх кількість незначна. Так, у 7 колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків утримуються 2 032 особи, в 4 колоніях мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків утримуються лише 636 осіб. Така кількість осіб дає можливість дійти висновку, що їх відсоток від загальної кількості замалий та не має суттєвих важелів впливу на загальний стан існуючої кримінально-виконавчої системи. Проте слід зазначити, що саме до такої категорії осіб можна було судам застосувати покарання, не пов'язані з ув'язненням, та звільнення від відбування покарань з випробуванням.

Засуджені, які перебувають у виправних колоніях, утримуються в приміщеннях блочного типу. Норма житлової площі на одного засудженого не може бути менш як чотири квадратні метри, а в лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – п'яти квадратних метрів [1]. Проте визначення, що собою являють приміщення блочного типу немає. На практиці це застарілі, ще з часів Радянського Союзу приміщення барачного типу. У таких приміщеннях засуджені утримуються разом іноді по 100 чоловік. У таких умовах засуджені не тільки не виправляються, а й навіть здобувають злочинні професії та більш криміногенно заражуються.

Проведені нами дослідження дають можливість констатувати, що в засуджених, які вчиняють злочини під час відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі, простежується особлива специфіка ставлення до ціннісних орієнтацій, а саме:

- схвалення і дотримання субкультури в середовищі засуджених. Переважна більшість засуджених, які вчиняють злочини під час відбування кримінальних покарань, підтримують та активно використовують субкультуру засуджених. Під субкультурою розуміють систему суспільної поведінки і цінностей, що панує окремо від існуючої системи суспільної поведінки й цінностей, і є частиною цієї центральної системи та невід'ємним компонентом стійкої протиправної поведінки [2, с. 144];

- позитивне ставлення до засуджених, які продовжують про-типравну поведінку під час відбування кримінального покарання;
- негативне ставлення щодо дотримання режиму відбування покарання (близько 2/3 засуджених, які вчинили злочини у ви-правних колоніях, до цього порушували режим відбування пока-рання та підпадали під категорію «злісних порушників режиму відбування покарання», яка передбачена ст. 133 КВК України);
- негативне ставлення до заходів соціально-виховної роботи, яке, перш за все, пов'язане з невмілим та неякісним її проведен-ням (по-перше, середній вік начальників відділень соціально-психологічної служби коливається в середньому від 23 до 30 ро-ків, що означає доволі невеликий практичний досвід; по-друге, більшість начальників відділень соціально-психологічної служби не мають спеціальної фахової освіти, що означає низький рівень знань про форми виховної роботи);
- негативне ставлення до суспільно корисної праці, що ви-ражається як у відкритій відмові від неї, так і в неякісному її ви-конанні (наприклад, 69,6 % засуджених за вбивство до праці ста-вилися негативно). Це пов'язано не тільки з примусовим характером суспільно корисної праці засуджених, а й з тим, що на сьогодні велика кількість засуджених не зайняті в повному обсягу суспільно корисною працею, значна категорія засуджених використовується на низькокваліфікованих та малооплачуваних роботах;
- негативне ставлення до загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, оскільки ці цінності пов'язані, перш за все, із свободою, а нереальність її отримання найближчим часом при-зводить до знецінення навчання [3, с. 53–54].

Отже, внутрішні причини злочинної поведінки засуджених у виправних колоніях полягають у криміногенній мотивації, яка виражається в підтриманні власного престижу в середовищі за-суджених, внутрішні умови – в особливостях психічного і пси-хофізіологічного середовища засуджених [4].

Іваньков О. І. в своєму дослідженні зазначає, що ситуація з умовами тримання засуджених до позбавлення волі не відповідає сталій міжнародній практиці та вимогам міжнародних норм у галузі захисту прав засуджених. Так, Іваньков О. І. вказує, що,

незважаючи на нібито нормальну мінімальну площу, яка передбачена на одного засудженого до позбавлення волі, блочний режим утримання відбудований лише в деяких колоніях. Поняття блочного типу утримання та вимоги щодо обладнання таких приміщень у національному законодавстві практично відсутні. Переобладнання житлових приміщень виправних колоній за блочним типом не дасть тих позитивних наслідків, які від нього очікують. Повністю нейтралізувати негативні елементи субкультури засуджених в умовах блочного утримання засуджених до позбавлення волі складно. Це потребує значних людських ресурсів та затрат на встановлення специфічних елементів інженерно-технічних засобів нагляду та контролю, відеоспостереження та динамічного електронного моніторингу доступу до приміщень, де утримуються засуджені до позбавлення волі. Найбільш перспективною є точка зору щодо необхідності камерного одиночного утримання засуджених у нічний час, коли нагляд за засудженими, у зв'язку з обмеженою кількістю співробітників установи, ускладнений. Однак слід підкреслити, що камерне утримання можливе лише в тому випадку, коли камера обладнана всім необхідним, зокрема, доступом до води, туалетом, бажано душовою кабіною та необхідним мінімумом обладнання та меблів.

Погляди щодо необхідності одиночного утримання засуджених до позбавлення волі різняться між собою. Міжнародна пенітенціарна практика з цього питання теж різна. Прикладом може бути пенітенціарна система Нідерландів, де засуджені до позбавлення волі утримуються вночі наодинці в камерах-кімнатах, обладнаних санітарно-гігієнічним блоком, і лише 13 % з них утримуються за згодою по 2 особи в камері. В одному відділенні (як правило, це ізольоване крило тюрми) перебувають не більше 24–30 засуджених, з якими працюють 3–4 офіцери. Утримуються разом засуджені до позбавлення волі вперше і повторно, з невеликими і тривалими строками покарань, у тому числі і засуджені до довічного позбавлення волі. Керівники тюрми зауважили, що засуджені на невеликі строки до позбавлення волі (до 2-х місяців) гірше себе поведуть, ніж ті, які засуджені на тривалі строки покарання. У свою чергу, негативний вплив одних засуджених до позбавлення волі на інших є достатньо низьким у зв'язку з їх

роздільним утриманням у нічний час. Упродовж дня, коли засуджені вільно пересуваються у відділенні, вони весь час перебувають під наглядом персоналу і зайняті певною корисною діяльністю [5, с. 197].

Саме тому слід погодитись з точкою зору Іванькова О. І. щодо необхідності викласти ч. 1 ст. 115 КВК України в наступній редакції: «Особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Засуджені у виховних колоніях, як правило, тримаються в приміщеннях блочного типу або кімнатного типу. Норма житлової площі на одного засудженого не може бути меншою, ніж чотири квадратні метри. Засуджені у виправних колоніях тримаються в приміщеннях камерного (кімнатного) типу з урахуванням вимог санітарії і гігієни, з одиночним утриманням у нічний час, норма житлової площі на одного засудженого до позбавлення волі в камері (кімнаті) встановлюється з урахуванням виконання всіх санітарних норм, але не менш ніж чотири квадратні метри» [6, с. 12].

Як висновок слід зазначити, що утримання засудженого в установах виконання покарань закритого типу, в разі можливості заміни іншим видом кримінального покарання, що має менш виражений криміногенно заражений характер, є більш соціально корисним.

Другий аспект. Засуджений, який відбуває покарання в кримінально-виконавчих установах закритого типу, обмежується у спілкуванні із зовнішнім світом, що доволі негативно позначається на існуванні самих цих зв'язків.

Яковець І. С. у своєму дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук вказала, що найбільш поширеними проблемами, з якими довелося зіштовхнутися колишнім засудженим, є такі: житлові (15 %); відсутність засобів для існування після звільнення (13 %); працевлаштування (12 %); незнання того, куди можна звернутись за реальною допомогою (10 %); інші побутові проблеми (8 %); негативне ставлення оточення, нездатність до адаптації в нових умовах життя, отримання документів, реєстрація, відновлення родинних стосунків (по 6 %); негативне ставлення рідних (4 %); необхідність

медичної допомоги (3 %); отримання освіти (2 %). Більшість із цих проблем залишаються невирішеними навіть за рік-два після звільнення [7, с. 265–266].

Проведені опитування оперативних працівників кримінально-виконавчих установ закритого типу надали можливість дійти висновку, що головною причиною злочинності осіб, які звільнились з виправних колоній, є відсутність дієвої соціальної постпенітенціарної допомоги їм після звільнення [4]. Підтримують вказану точку зору науковці та практичні працівники країн СНД [8; 9].

У свою чергу, під час виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, не створюються умови, коли засуджений відривається від сім'ї, втрачає соціальні зв'язки.

Зазначене є ще однією цеглиною на підтримку застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, коли це можливо.

Третій аспект пов'язаний з економічною основою. Так, засудженим, які відбувають покарання в установах виконання покарань, надається індивідуальне спальне місце і постільні речі. Вони забезпечуються одягом, білизною і взуттям за сезоном з урахуванням статі і кліматичних умов, а в лікувальних закладах – спеціальним одягом і взуттям. Вагітним жінкам і матерям-годувальницям створюються поліпшені житлово-побутові умови та встановлюються підвищені норми харчування. Також їм встановлюються Кабінетом Міністрів України норми харчування осіб, позбавлених волі.

Крім зазначеного, матеріально-побутове забезпечення реалізується в таких напрямках: розміщення засуджених; створення належних житлових умов; комунально-побутове обслуговування; організація харчування; організація торгівлі; організація речового забезпечення. З цією метою та з метою дотримання режиму відбування покарання в житловій зоні виправної колонії розміщуються гуртожитки, їдальня, ятка, клуб, бібліотека, кімната психоемоційного розвантаження, приміщення для загальноосвітнього навчання, приміщення для проведення духовної роботи та здійснення релігійних обрядів, медична частина зі стаціонаром та інфекційним ізолятором, лазня з пральнею і дезкамерою та сушильнею, перукарня, комора для зберігання постільних речей та спецодягу, камери схову особистих речей повсякденного користування, май-

стерня з ремонту одягу та взуття, кабінети для начальника колонії, його заступників, персоналу відділу нагляду і безпеки, оперативної та соціально-психологічної служб, кімната для приймання засуджених. Територія виробничої зони виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки в обов'язковому порядку локалізується з метою виключення вільного переміщення засуджених між виробничими дільницями.

На території виправної колонії ізольовано обладнується будівля з ПКТ і ДІЗО з камерами для праці та дворики для прогулянок засуджених, а в житловій зоні виховної колонії – тільки приміщення ДІЗО та дворики для прогулянок засуджених. Житлова зона від виробничої, а також ПКТ та ДІЗО відокремлюються від інших споруд коридорами, які проглядаються. Між суміжними житловою та виробничою зонами обладнуються КПП для пропуску засуджених з однієї зони в іншу, а за необхідності – приміщення для обшуку та переодягання засуджених.

У будинку, де розташований КПП для пропуску персоналу на територію колонії, обладнуються кімнати для проведення короткострокових та тривалих побачень, кімнати для приймання-видавання посилок (передач), огляду осіб та їхніх речей. Приміщення ЧПНУ, його заступника та чергової зміни молодших інспекторів з нагляду та безпеки розташовуються, як правило, в окремому приміщенні на межі житлової та виробничої зон з таким розрахунком, щоб була змога вільно оглядати територію колонії.

За межами колонії розташовуються службові кабінети керівництва та служб установи, склади продовольства, речового майна, паливно-мастильних матеріалів, лаків, фарб та хімічних речовин, овочесховища, гаражі, аптеки, приміщення для мешкання та очікування родичів засуджених, які прибули на побачення.

Вказане нами, хоч вказали далеко не все, показує, який обсяг адміністративно-економічних зусиль необхідно здійснити з метою утримання засудженого в кримінально-виконавчих установах закритого типу. Це й обумовлює, що держава витрачає на одного засудженого, який утримується у виправній колонії, близько 20 000 гривень на рік. У свою чергу, оскільки засуджені мають право, а не зобов'язані працювати, в переважній більшості

не працюють, не відшкодовують витрати держави на їх утримання та не виплачують кошти за цивільними позовами.

У свою чергу, на осіб, які перебувають на обліку в органах з питань пробації (засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також засуджених до обмеження волі, які направляються для відбування покарання до виправних центрів), витрачається всього близько 4 500 гривень на рік.

Крім того, під час застосування покарання у виді громадських робіт засуджені у вільний від роботи чи навчання час виконують безоплатні суспільно корисні роботи, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Ці роботи встановлюються на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин і відбуваються не більш як чотири години на день (неповнолітні від 30 до 120 годин). Під час застосування покарання у виді виправних робіт, яке встановлюється на строк від шести місяців до двох років, із суми заробітку засудженого провадиться відрахування в дохід держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків (неповнолітні 5–10 відсотків).

Висновки. Зазначене вказує на безумовну економічну доцільність застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Створення повноцінної служби пробації та наділення її всіма необхідними повноваженнями потребуватиме додаткових фінансових витрат, які разом з тим в перспективі приведуть до значного здешевлення кримінального правосуддя в цілому. Крім того, слід зазначити, що ухвалення спеціального Закону України «Про пробацію» дозволило визначити загальні засади, організаційну форму, функції служби пробації, повноваження співробітників служби пробації, питання взаємодії з іншими державними органами й неурядовими організаціями, в тому числі підстави та порядок залучення до діяльності служби пробації волонтерів та громадських організацій та інші питання.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 07.04.2017. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15 (дата звернення: 27.10.2017 р.).
2. Пугач В. О. Кримінальна субкультура та поширення її в Україні. *Вісті Кримінологічної асоціації України*. Харків. 2004. № 1. С. 144–147.
3. Хохряков Г. Ф. Преступления осужденных: их причины и профилактика. Ереван, 1987. 28 с.
4. Боднар І. В. Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2012. 244 с.
5. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 233 с.
6. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 20 с.
7. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань: монографія. Харків: Право, 2013. 392 с.
8. Колб О. Г. Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі: навч. посіб. Луцьк, 2005. 494 с.
9. Карпец И. И. Проблема преступности. Москва: Юрид. лит., 1969. 168 с.

Боднар І. В., Махлай О. А.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ, НЕ СВЯЗАННЫХ С ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ

Доказано, что содержание осужденного в учреждениях исполнения наказаний закрытого типа вызывает криминогенное заражение человека. Данное заражение личности является социально опасным. Применение наказаний, не связанных с лишением свободы, более социально полезно. В статье указана необходимость одиночного содержания осужденных к лишению свободы в ночное время. Одиночное содержание осужденных является требованием международных документов в сфере защиты прав осужденных. Осужденный к лишению свободы ограничивается в общении с внешним миром, что приводит к негативным последствиям. При исполнении наказаний, не связан-

ных с лишением свободы, не создаются условия, когда осужденный отрывается от семьи, теряет социальные связи.

Осужденным, отбывающим наказание в исправительных колониях, материально-бытовое обеспечение реализуется в следующих направлениях: размещение осужденных; создание надлежащих жилищных условий; коммунально-бытовое обслуживание; организация питания; организация торговли; организация вещевого обеспечения. Это указывает на экономическую целесообразность применения наказаний, не связанных с лишением свободы.

Ключевые слова: наказание, исправительная колония, probation, осужденный, лишение свободы.

Bodnar I. V., Makhlay O. A.

SOCIAL AND ECONOMIC PERFORMANCE OF APPLICATION OF PUNISHMENTS NOT RELATED TO THE DEPRIVATION OF FREEDOM

It is proved that the content of the convicted person in institutions of execution of punishments of a closed type, causes the crime of human infection. This infection of the person is socially dangerous. The application of non-custodial sentences is more socially useful. The article points to the need for solitary confinement of prisoners to deprivation of liberty at night. Solitary confinement is a requirement of international documents in the sphere of protection of the rights of convicts. Convicted, to imprisonment is limited in communication with the outside world, this brings negative consequences. When executing punishments not related to deprivation of liberty, conditions are not created when the convicted person breaks away from the family, loses social ties.

Convicted persons who serve punishment in correctional colonies are provided with material and personal security in the following areas: placement of convicts; the creation of adequate housing conditions; communal and consumer services; organization of food; organization of trade; organization of clothing. This indicates the economic feasibility of using punishments not related to deprivation of liberty.

Key words: punishment, correctional colony, probation, convicted, deprivation of liberty.

УДК 614.2:343.8

Дем'яненко Ю. О.,кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;**Олефір Л. І.,**викладач кафедри кримінального, кримінально-
виконавчого права та кримінології,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Михайлова Т. С.,

курсант 132 навчальної групи,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті порушено проблемне питання про невідповідність національного законодавства європейським стандартам охорони здоров'я в установах виконання покарань. Так, на прикладі роботи установ виконання покарань Франції розглянуто специфіку функціонування медичних установ у відповідних закладах та особливості надання медичних послуг засудженим.

Проведено паралелі надання відповідних послуг в Україні та Французькій Республіці. Зокрема, медичний персонал у Франції не підзвітний адміністрації і працює із засудженими. Вони не повинні звітувати перед адміністрацією установи. У Франції засуджений може в будь-який час і день незалежно від адміністрації установи записуватись до різних фахівців. Зазначено різницю в підході до реабілітації хворих на туберкульоз.

Отже, у статті зроблено висновки, що європейський досвід надання медичного обслуговування в закладах виконання покарань передбачає індивідуальний підхід щодо медичного обслуговування. Національне ж законодавство обмежується встановленням загальних правил, які не є гнучкими та не припускають можливості індивідуалізації та реагування на фактичні обставини самопочуття засудженого. Тому на сьогодні положення, які регулюють сферу охорони здоров'я в національному законодавстві, не відповідають вимогам міжнародних правових актів та не задовольняють прав засуджених на доступ до належного медичного обслуговування.

Ключові слова: засуджений, медичне забезпечення, установи виконання покарань, туберкульоз, охорона здоров'я.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні однією з актуальних проблем, пов'язаною із відбуванням засудженим покарання до позбавлення волі, є їх медичне обслуговування в установах виконання кримінальних покарань.

Реалізація медико-санітарного забезпечення засуджених у місцях позбавлення волі є однією із складових частин відбування по-

карання. Правове регулювання здійснюється згідно з Конституцією України, де зазначається, що держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [2]; відповідно до вимог статті 21 Закону України «Про попереднє ув'язнення» персонал слідчих ізоляторів зобов'язаний забезпечити осіб, взятих під варту, медичним обслуговуванням [8].

Формулювання мети. Метою статті є теоретичний аналіз існуючих відмінностей медичного обслуговування засуджених у закладах виконання кримінальних покарань України та Франції. Розгляд можливостей та перспектив впровадження змін у медичному обслуговуванні засуджених в Україні.

Аналіз основних досліджень. Проблемам правового регулювання права на медичну допомогу осіб, позбавлених волі, присвячували свої праці такі науковці, як Семаков Г. С., Діденко А. І., Яковець І. С., Хобор Р. Б.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на гарантованість Конституцією України медичного обслуговування в установах відбування покарань, існує проблема відповідного лікування засуджених. Згідно з опитуванням співробітників установ виконання покарань найбільшою проблемою медицини в установі є туберкульоз. Вони підкреслювали, що останніми роками істотно збільшилась кількість захворювань на туберкульоз насамперед через переповнення в'язниці та брак відповідних санітарних умов для того, щоб контролювати захворюваність [7].

У зв'язку із все більшим соціальним розшаруванням суспільства й появою великої кількості асоціальних елементів, що страждають алкоголізмом, нарко- і токсикоманіями, осіб, що проживають в антисанітарних умовах, ведуть бродяжницький спосіб життя й мають різноманітну соматичну патологію, різко збільшилась чисельність криміногенного прошарку населення. Це й призвело певною мірою до зростання захворюваності туберкульозу в установах виконання покарань [1, с. 151].

Так під час вивчення медико-правових аспектів туберкульозу у виправних установах, зокрема Львівської області, було встановлено, що більшість випадків захворювання трапляється серед ув'язнених віком від 20 до 39 років (73 %). Серед засуджених уперше туберкульоз було виявлено в 14 %; у тих, що мають дві три судимості – у 39 %; чотири і більше – у 47 % [7].

До того ж вітчизняна пенітенціарна система має проблеми, що не завжди покращують стан здоров'я засуджених, до яких можна віднести: недостатність фінансування медичного обслуговування та харчування засуджених, наявність малоефективної системи виявлення й лікування хворих на туберкульоз унаслідок відсутності в штаті установ фтизіатрів, незадовільні санітарно-побутові умови утримання засуджених [1, с. 151]. «Медичні послуги, які надаються позбавленим волі особам, знаходяться на дуже низькому рівні, а медичні працівники не є незалежними від керівництва місць позбавлення волі, вони є працівниками відомства і нерідко нехтують професійною сумлінністю на користь вимог в'язничного керівництва. До того ж існує низка не врегульованих проблем у використанні медпрепаратів медичними структурами, відомства» [6].

У медичних колах вважається, що туберкульоз є не тільки медичною, але й соціальною проблемою, вирішення якої вимагає комплексності: хворому не достатньо фармакологічних препаратів під час лікування, необхідні відповідні соціально-побутові умови утримання, відповідне збалансоване харчування, запобігання психологічних стресів, які можуть погіршити перебіг захворювання.

Медико-санітарне обслуговування починається з моменту надходження засудженого до УВП і надається засудженим як амбулаторно, так і шляхом поміщення в стаціонарне відділення.

Головним завданням медичних частин місць позбавлення волі є:

- здійснення санітарного нагляду;
- проведення профілактичних, протиепідеміологічних заходів в установах і підрозділах місць позбавлення волі.

Згідно з Наказом Міністерства юстиції України «Про порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі»:

- засуджений має право на вільний вибір лікаря. У разі звернення засудженого до лікаря закладу охорони здоров'я ДКВС з проханням про допуск обраного лікаря медичний працівник закладу охорони здоров'я ДКВС протягом однієї доби готує медичну довідку про стан здоров'я засудженого та запит до керівництва установи виконання покарань (далі – УВП);

- керівництво УВП забезпечує допуск лікаря до засудженого протягом трьох робочих днів після представлення обраним ліка-

рем паспорта громадянина, документа про освіту та сертифіката спеціаліста;

- висновок медичного обстеження, консультації та дані щодо проведеного лікування лікарем в обов'язковому порядку включаються до медичної карти № 025/о або медичної карти № 003/о;

- відшкодування витрат, пов'язаних із наданням обраним засудженим лікарем медичної допомоги, здійснюється за рахунок власних коштів засудженого або його родичів;

- відшкодування витрат, пов'язаних з наданням засудженому медичної допомоги за наслідками нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, які настали до засудження, здійснюється відповідно до законодавства;

- засуджені, що є потерпілими внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, які настали до засудження, яким висновком медико-соціальної експертної комісії визначено потребу в медичній та соціальній допомозі, забезпечуються відповідно до законодавства;

- консультування, обстеження і лікування обраним засудженим лікарем здійснюються в умовах закладу охорони здоров'я ДКВС у присутності медичного персоналу;

- у разі потреби в додаткових обстеженнях, які не можуть бути здійснені в закладах охорони здоров'я ДКВС (наявним обладнанням, лабораторіями та обсягом медико-санітарної допомоги не передбачено проведення цих обстежень), їх проведення здійснюється на базі закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку, де таке обстеження може бути проведено;

- про необхідність проведення обстеження, яке потребує вивезення засудженого до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку, медичний працівник закладу охорони здоров'я ДКВС готує медичну довідку про стан здоров'я такого засудженого, в якій визначає строк, протягом якого керівництво УВП має направити засудженого для проведення такого обстеження, та запит до керівництва УВП;

- керівництво УВП не пізніше строку, визначеного лікарем у медичній довідці, забезпечує направлення засудженого на обстеження до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку;

- якщо за результатами огляду чи обстеження засудженого встановлено, що він потребує надання медичної допомоги в за-

кладі охорони здоров'я з орієнтовного переліку, лікар закладу охорони здоров'я ДКВС готує медичну довідку про стан здоров'я засудженого та звертається із запитом до керівництва УВП;

– керівництво УВП не пізніше строку, визначеного лікарем у медичній довідці, забезпечує перевезення засудженого до такого закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку;

– керівництво УВП організовує та забезпечує цілодобову охорону засудженого під час лікування в закладі охорони здоров'я з орієнтовного переліку відповідно до вимог законодавства [5].

На сьогодні Україна рухається в євроінтеграційному напрямку, в тому числі намагається привести національне кримінально-виконавче законодавство у відповідність до європейських стандартів, аби забезпечити весь комплекс конституційних прав, зокрема в медичній сфері, всім громадянам без винятку

Беручи до уваги зарубіжний досвід, а саме Францію, де медичне обслуговування, що здійснюється у виправних установах, надається в медичному відділенні, яке не є структурним підрозділом виправної установи. У цьому відділенні працюють лікарі, санітари, стоматологи й управлінський персонал.

У медичному відділенні також надається психіатрична допомога, якщо в установі не представлена регіональна медико-психологічна служба (SMPR). Прийомні дні вказані в правилах внутрішнього розпорядку установи. За необхідності може надаватися спеціалізована допомога або проведення додаткового обстеження в призначеній державній лікарні. Також у разі необхідності засудженого можуть госпіталізувати тривалістю понад 48 годин (для виправних установ континентальної Франції). Пацієнта переводять в одне з 8 міжрегіональних лікарняних відділень, що знаходяться під цілодобовою охороною (UHSI) або в державний заклад охорони здоров'я у Френе. Ув'язнені із заморських департаментів Франції відправляються в спеціально призначені медичні установи.

Добровільне стаціонарне лікування порушень психічного здоров'я здійснюється в спеціалізованому медичному закладі (unité hospitalière spécialement aménagée, UHSA).

Лікування та необхідні медикаменти надаються безкоштовно. Обслуговування в медичному відділенні здійснюється на тому ж рівні, що і за межами установи.

Лікарі і всі практикуючі в тюрмі медичні співробітники працюють незалежно від тюремної адміністрації: вони не підзвітні керівництву в'язниці і зобов'язані дотримуватись лікарської таємниці. Медичний персонал є співробітниками медичного закладу, найближчого до виправної установи медичного центру.

Засудженні зобов'язані:

- пройти огляд під час медичної консультації в найкоротші терміни після взяття під варту;

- дотримуватись розклад відвідування лікаря.

Засуджені можуть у власних інтересах:

- клопотати про записи на прийом до медичного фахівця в запечатаному листі, адресованому співробітникам медичної служби.

Для запису на консультацію передбачений спеціальний поштовий ящик, який перевіряє медичний персонал. Запити залишаються конфіденційними і не підлягають контролю з боку співробітників установи виконання покарань.

Для передачі запиту засуджені також можуть звернутися до співробітників в'язниці:

- щоб забезпечити належне спостереження в період тюремного ув'язнення, засуджені мають право повідомляти лікаря про всі свої проблеми медичного характеру або про поточне лікування (серцево-судинних, неврологічних захворюваннях, проблемах зі зором, попередніх періодах госпіталізації і т. ін.);

- попросити медичних працівників зв'язати їх з представниками спеціалізованих асоціацій;

- попросити свого лікаря за межами в'язниці зв'язатися з лікарем з виправної установи;

- відвідати лікаря в останній місяць перед виходом на свободу.

В екстрених випадках засуджені повинні:

- повідомити наглядачів, він, у свою чергу, має повідомити медичний персонал установи, а в разі необхідності – викликати службу швидкої допомоги. Для відкриття камери в нічний час наглядач повинен звернутися до старшого наглядача.

За необхідності засуджені можуть користуватись телефонним зв'язком, послуги якого зобов'язані сплачувати самостійно. Всі телефонні розмови можуть прослуховуватися та записуватися, крім переговорів з адвокатами, головним інспектором місць позбавлення волі та операторами деяких гарячих ліній:

- 105 – інформаційної служби з питань гепатиту;
- 106 – інформаційної служби з питань прийому стимуляторів;
- 107 – інформаційної служби з питань наркозалежності;
- 109 – інформаційної служби з питань СНІДу;
- 110 – довідкової юридичної служби ARAPEJ;
- 111 – телефону довіри Червоного Хреста для ув'язнених.

Дзвінки до цих служб є безкоштовними і конфіденційними [9, с. 16–19].

Таким чином, одним з позитивних моментів медичного обслуговування у виправних закладах Франції можна зазначити те, що:

- медичний персонал не підзвітний адміністрації і працюють із засудженими окремо та за власними вимогами. Вони не повинні звітувати перед адміністрацією установи, отже, усувається можливість впливу керівництва установи на медичний персонал і відповідне стандартам лікування;

- у Франції засуджений може в будь-який час і день незалежно від адміністрації установи записуватись до різних фахівців, що дозволяє вчасно виявляти проблеми із соматичним здоров'ям засудженого і надати кваліфіковану допомогу.

Якщо порівнювати особливості підходів до лікування туберкульозу в установах виконання покарань в Україні та Європі, то він значно різниться, і пов'язано це, в першу чергу, з підходом до реабілітаційного періоду. Хворі на туберкульоз в Європі проходять довготривалий і спеціальний курс лікування в окремих спеціалізованих центрах, після якого вони направляються не в установи виконання покарань, а в спеціальні санаторії, де за ними наглядають співробітники установ. У нашій країні таких санітарно-курортних закладів не передбачено, більше того, кожен рік 40 % хворих засуджених, що були амністовані та умовно-достроково звільнені, зникають з поля зору протитуберкульозних диспансерів.

Висновки. Отже, європейський досвід передбачає та припускає індивідуальний підхід щодо медичного обслуговування конкретних випадків під час виконання покарань. Національне законодавство обмежується встановленням загальних правил, які не є гнучкими та не припускають можливості індивідуалізації та реагування на фактичні обставини самопочуття засудженого. Тому на сьогодні положення, які регулюють сферу охорони здоров'я в національному законодавстві, не відповідають вимогам

міжнародних правових актів та не задовільняють права засуджених на доступ до належного медичного обслуговування. Кримінально-виконавче законодавство України не передбачає механізмів реалізації прав на кваліфіковану, якісну, доступну та безоплатну медичну допомогу.

Список використаних джерел

1. Державна електронна бібліотека. Туберкульоз. URL: http://opb.org.ua/3221/4/%D0%A1_139-231_%D0%A2%D1%83%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B7.pdf.
2. Конституція України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 р. №1129-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
4. Медичне та соціально-побутове забезпечення засуджених. URL: <http://khpg.org/index.php?r=1.6.10>.
5. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: Наказ 15.08.2014 № 1348/5/572. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14>.
6. Науковий блог. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2012/pravo-na-medychnu-dopomohu-osib-pozbavlenyh-voli/>.
7. Права людини в Україні – 2008. 21. Права в'язнів. URL: <http://khpg.org/index.php?do=print&id=1245919847>.
8. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/page2>.
9. Guid: Nouvelle version du guide "je suis en détention" en Français - Novembre 2017.

Дем'яненко Ю. А., Олефир Л. И., Михайлова Т. С.

ПЕРСПЕКТИВЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОКАЗАНИЯ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ

В статье поднимается проблемный вопрос о несоответствии национального законодательства европейским стандартам здравоохранения в учреждениях исполнения наказаний. Так, на примере работы учреждений исполнения наказаний Франции рассматривается специфика функционирования медицинских учреждений в соответствующих учреждениях и особенности предоставления медицинских услуг осужденным.

Проведены параллели предоставления соответствующих услуг в Украине и Французской Республике. В частности, медицинский персонал во Франции не подотчетен администрации в медицинском обслуживании осужденных. Они не должны отчитываться перед администрацией учреждения. Во Франции

осужденный может в любое время и день независимо от администрации учреждения записываться к разным специалистам. Отмечается разница в подходе к реабилитации больных туберкулезом.

В статье делаются выводы, что европейский опыт медицинского обслуживания в учреждениях исполнения наказаний предусматривает индивидуальный подход к медицинскому обслуживанию. Национальное же законодательство ограничивается установлением общих правил, которые не являются гибкими и не предполагают возможности индивидуализации и реагирования на фактические обстоятельства самочувствия осужденного. Поэтому на сегодняшний день положения, регулирующие сферу здравоохранения в национальном законодательстве, не соответствуют требованиям международных правовых актов и не удовлетворяют прав осужденных на доступ к надлежащему медицинскому обслуживанию.

Ключевые слова: осужденный, медицинское обеспечение, учреждения исполнения наказаний, туберкулез, здравоохранение.

Demyanenko Yu. O., Olefir L. I., Mikhailova T. S.

PERSPECTIVES OF IMPROVING HEALTH CARE SERVICES IN PENAL INSTITUTIONS

In the article the author discusses the issue of nonconformity of the national legislation with the European standards of health care in penal institutions.

The author researches the specific work of medical institutions in penal institutions and peculiarities of providing convicts with health care services having the work of penal institutions in France as an example.

The author analyzes the organization of health care services in Ukraine and the French Republic. Specifically, the medical staff in France are not subordinate to the authorities. They are not to report to the penal institution authorities. In France a convict can see any medical officer at any time or day without allowance of the institution authorities. The author pays attention to the different approach to the rehabilitation of convicts who suffer from tuberculosis.

The author comes to the conditions that the European experience in providing health care services in penal institutions ensures the individual approach to health care. The national legislation is limited by the general rules that are not flexible and do not give the opportunity to provide individual care for convicts taking into account the real conditions. That's why, at present the provisions that regulate health care in the national legislation don't correspond to the demands of the international legal acts and don't guarantee convicts' rights to proper health care services.

Key words: a convict, health care, penal institutions, tuberculosis, health care services.

УДК 343.81

Олійник О. І.,кандидат юридичних наук, доцент, перший проректор,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;**Іваньков І. В.,**кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
науково-дослідного центру з питань діяльності органів
та установ ДКВС України,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Пузирьов М. С.,кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник
науково-дослідного центру з питань діяльності органів
та установ ДКВС України,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ОБРАХУНОК ОПТИМАЛЬНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПЕРСОНАЛ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД

У статті запропоновано наближений алгоритм обрахунку оптимального навантаження на персонал уповноважених органів з питань пробації з урахуванням наявних та можливих у перспективі функцій пробації в Україні на основі міжнародно визнаних підходів. З'ясовано, що середнє навантаження на одного штатного працівника місцевих підрозділів пробації прогнозовано становитиме за підсумками 2017 р. 45–46 осіб, що загалом не критично впливає на зроблені висновки. Зазначено, що введення інституту волонтерів може суттєво покращити стан справ, за умови, що їх чисельність буде достатньою для того, щоб здійснювати окремі функції постпенітенціарної пробації стосовно дорослих правопорушників та окремі функції наглядової, пенітенціарної та постпенітенціарної пробації щодо неповнолітніх.

Ключові слова: пробація, суб'єкти пробації, персонал уповноважених органів з питань пробації, волонтери, оптимальне навантаження.

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування кримінально-виконавчої системи України під егідою Міністерства юстиції потребує пошуку оптимальних підходів до формування та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Одним із резервів у виробленні оптимальних управлінських рішень за цим напрямом є зарубіжний досвід функціонування органів і установ виконання покарань. Зазначимо, що одним із перспективних напрямів розбудови кримінально- вико-

навчої системи України на початку ХХІ ст. є збільшення частки застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Безпосередня реалізація цього напрямку кримінально-виконавчої політики покладена на уповноважені органи з питань пробації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою написання статті стали праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені теоретико-прикладним засадам виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та функціонуванню органів пробації. Серед них праці: Автухова К. А., Бадири В. А., Бандолі Л. Г., Бандурки О. М., Богатирьова І. Г., Богатирьової О. І., Боднара І. В., Гури Р. М., Гуцуляка М. Я., Денисової Т. А., Джужі О. М., Житник Г. В., Колба О. Г., Меркулової В. О., Мозгової В. А., Степанюка А. Х., Телефанка Б. М., Ткачової О. В., Трубникова В. М., Тютюгіна В. І., Фролової О. Г., Цветиновича О. Л., Черкасова С. В., Черненко М. П., Халимона С. І., Шияна Д. С., Ягунова Д. В., Яковець І. С. та ін.

Поіменовані вчені зробили вагомий внесок у вирішення проблем виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та функціонування органів пробації. Водночас питання, пов'язані з обрахунком оптимального навантаження на персонал уповноважених органів з питань пробації, не розроблено в тому обсязі, як цього потребує сучасна пенітенціарна практика.

Мета дослідження полягає у створенні алгоритму обрахунку оптимального навантаження на персонал уповноважених органів з питань пробації з урахуванням і наявних, і перспективних функцій пробації в Україні на основі міжнародно визнаних підходів.

Виклад основного матеріалу. В основу проведеного нами дослідження були покладені:

– Рекомендація СМ/(Rec) 2010 (1) Комітету Міністрів держав-членам «Про правила Ради Європи про пробацію», прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 р. на 105-му засіданні заступників Міністрів [1];

– Рекомендація СМ/Rec (2017) 3 Комітету Міністрів держав-членам «Щодо європейських правил щодо громадських санкцій та заходів», прийнята Комітетом Міністрів 22 березня 2017 р. на 1282-му засіданні заступників Міністрів [2];

– аналіз міжнародної практики функціонування органів (служб) пробації.

Відповідно до рекомендації «Про правила Ради Європи про пробацію» (далі – Правила) пробація належить до процесу виконання у суспільстві покарань та заходів, що передбачені законом і призначені правопорушникам. Вона включає широке коло заходів виховного впливу, зокрема нагляд, контроль та надання допомоги, метою яких є залучення засудженої особи до суспільного життя, а також забезпечення безпеки суспільства.

Служба пробації означає будь-яку установу, передбачену законом для здійснення вищезазначених цілей і завдань. Залежно від національних особливостей діяльність пробації може включати функції із представлення інформації і рекомендацій суду та іншим зацікавленим установам для надання їм сприяння у прийнятті обґрунтованого та справедливого рішення; надання допомоги та підтримки особам, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, в підготовці до звільнення та соціальної адаптації; контролі і наданні допомоги достроково звільненим; проведенні заходів у межах відновного правосуддя; надання допомоги жертвам злочинів.

Правила під альтернативними покараннями й заходами розуміють: покарання і заходи, які засуджені відбувають у суспільстві з обмеженнями свободи, пов'язані з встановленням умов та (або) покладенням обов'язків. Термін означає будь-яке покарання, призначене судом або іншим органом, або захід, призначений до або замість застосування покарання, а також виконання вироку до тюремного ув'язнення за межами тюремної установи.

Соціальна адаптація означає надання конструктивної, планомірної допомоги у поверненні засудженого до суспільства, здійснення нагляду за ним на добровільних засадах після звільнення від відбування позбавлення волі. За Правилами «поняття допомоги в соціальній адаптації» слід відрізнити від терміна «попстпенітенціарний контроль», що означає здійснення передбаченого законом нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі.

Таким чином, до функцій служби пробації Правила відносять наступні: доповідь суду; інші доповіді-рекомендації; громадські роботи; здійснення нагляду до, під час або після судового розгляду, наприклад, у разі умовного звільнення на час проведення

слідства або суду, у разі звільнення під заставу, у разі умовного звільнення від кримінальної відповідальності, у разі умовного звільнення від покарання або відстрочці відбування покарання, у разі дострокового звільнення; роботу з сім'єю засудженого; електронний моніторинг; постпенітенціарний контроль; допомогу в соціальній адаптації; роботу служби пробації із засудженими – іноземними громадянами і з громадянами держави, засудженими за кордоном.

Слід підкреслити, що постпенітенціарний контроль за змістом Правил передбачає роботу служби пробації у взаємодії з тюремною адміністрацією, засудженими, їх сім'ями і громадськістю для того, щоб підготувати засуджених до звільнення і адаптації в суспільстві. Представники служби пробації мають установити контакти з відповідними службами тюрми для того, щоб допомогти в побутовій і трудовій адаптації засуджених після звільнення. Службі пробації має бути забезпечено доступ до засуджених, які перебувають у тюрмі, щоб допомогти їм підготуватися до звільнення і спланувати подальший контроль за ними для здійснення безперервного контролю і продовження виховної роботи, яка здійснювалася під час тюремного ув'язнення. Контроль після звільнення від тюремного ув'язнення має бути спрямовано на вирішення проблем засуджених, таких як працевлаштування, місце проживання, освіта, і забезпечення виконання ними умов звільнення, щоб зменшити загрозу вчинення нового злочину і завдання значного збитку [1].

Отже, виходячи зі змісту Правил, у країнах-членах Ради Європи мають бути передбачені такі види пробації:

- досудова пробація – виконує функції підготовки доповідей судам та інших доповідей-рекомендацій, у тому числі й тих, що стосуються оцінки ризиків вчинення нових злочинів;

- наглядова пробація – виконує функції контролю за громадськими роботами; здійснює нагляд до, під час або після судового розгляду, наприклад, у разі умовного звільнення на час проведення слідства або суду, у разі звільнення під заставу, працює із сім'ями засуджених та ув'язнених; здійснює електронний моніторинг; виконує функції контролю за виконанням інших альтернативних покарань і заходів;

– пенітенціарна пробація – виконує функції постпенітенціарного контролю під час підготовки засуджених, які перебувають у тюрмах, до звільнення; працює із засудженими – іноземними громадянами;

– постпенітенціарна пробація – виконує функції здійснення нагляду у разі умовного звільнення від кримінальної відповідальності, у разі умовного звільнення від покарання або відстрочки відбування покарання, у разі дострокового звільнення; працює із сім'ями звільнених із тюрм; здійснює постпенітенціарний контроль за звільненими із тюрм; надає звільненим із тюрм допомогу в соціальній адаптації; працює із засудженими – громадянами України, які відбувають покарання за кордоном.

Таким чином, не всі функції пробації, передбачені Правилами, знайшли своє відображення в Законі України «Про пробацію» [3], однак у перспективі мають набрати чинності.

Проведений нами порівняльно-правовий аналіз свідчить, що норми навантаження на персонал уповноважених органів з питань пробації є різними в тій або іншій країні. За результатами проведеного дослідження з'ясовано такі норми навантаження на персонал органів (служб) пробації в зарубіжних країнах:

– у Данії один співробітник органу пробації працює із 40 клієнтами, однак не врахована діяльність волонтерів, яких за одним співробітником може бути закріплено до 5 і кожен з яких може вести до 5 справ [4];

– у Швеції середнє навантаження на одного співробітника органу пробації становить 25 осіб, однак оскільки волонтери здійснюють нагляд за 43 % клієнтів, це дозволяє штатним інспекторам займатися найбільш складними справами [5];

– у Нідерландах середнє навантаження на одного співробітника органу пробації становить 25 клієнтів без урахування залучення волонтерів [6];

– у Фінляндії середнє навантаження на одного співробітника органу пробації (загальна чисельність – 300 осіб) становить до 28 клієнтів, на одного співробітника, який працює за контрактом (загальна чисельність таких співробітників – 350 осіб) – до 23 клієнтів. Законодавством Фінляндії не передбачено залучення волонтерів [7];

– у Норвегії один співробітник органу пробації працює із 20–25 клієнтами, волонтери можуть вести до 10 справ [8];

– в Англії та Уельсі в середньому на одного співробітника органу пробації доводиться 13–14 клієнтів, на одного приватного наглядача, який працює за контрактом (загальна чисельність – 350 осіб), – до 23 клієнтів (приватні наглядачі здійснюють свою діяльність під керівництвом районних управлінь і, як правило, ведуть роботу з юними правопорушниками, засудженими до умовного покарання, а також з особами, звільненими з тюремного ув'язнення умовно-достроково) [9];

– в Естонії навантаження в середньому становить 38 клієнтів на одного співробітника органу пробації (місцеві департаменти пробації також залучають волонтерів, хоча їх чисельність не значна – на всю країну 10 осіб) [10];

– у Литві середнє навантаження на одного співробітника органу пробації становить понад 120 справ [11];

– в Угорщині існує два види пробації – для повнолітніх і неповнолітніх правопорушників, робоче навантаження на одного співробітника органу пробації для неповнолітніх не може перевищувати 45 клієнтів, кількість повнолітніх клієнтів на одного співробітника не обмежується і становить у середньому 150–200 осіб (в країні волонтери до виконання функцій пробації не залучаються) [12].

Відповідно до інформації Департаменту пробації Міністерства юстиції України щодо виконання кримінальних покарань, адміністративних стягнень та здійснення контролю за поведінкою осіб за 9 місяців 2017 р. пройшло за обліками 132 704 особи, отже, до кінця року їх чисельність наближено становитиме 143 500 осіб. За 9 місяців 2017 р. уповноваженими органами з питань пробації складено 10,8 тис. досудових доповідей щодо обвинувачених, таким чином чисельність доповідей, підготовлених за рік, може становити наближено 13 тис.

Оскільки у найближчій перспективі на уповноважені органи з питань пробації може бути покладено функцію здійснення нагляду за особами, звільненими від відбування покарання умовно-достроково, на нашу думку, слід урахувувати під час здійснення

розрахунків 8 902 таких осіб, звільнених від відбування покарання умовно-достроково в 2016 р.

Таким чином, загальна чисельність осіб, які можуть пройти за обліками уповноважених органів з питань пробації у 2017 р., становитиме близько 165 500 осіб.

Загальна чисельність штатних працівників місцевих підрозділів пробації у 2017 р., за даними Департаменту пробації Міністерства юстиції України, становить 3 903 особи. Отже, середнє навантаження на одного штатного працівника місцевих підрозділів пробації прогнозовано становитиме за підсумками 2017 р. 42 особи, що практично вдвічі перевищує середні показники у країнах з тривалим досвідом функціонування служб пробації, але не виходить за середні межі цього показника у країнах, де служба пробації тільки починає розвиватись.

Відповідно до кримінологічного прогнозу показників злочинності, наданого фахівцями Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України на 2017 р. та на період 2016–2021 рр., кількість осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, збільшиться у 2017 р. у межах до 10 % і становитиме близько 85 000 осіб; протягом 2016–2021 рр. – зросте у межах до 30 % і наблизиться до 100 000 засуджених. За умови перебування країни у стані економічної, соціальної та іншої стагнації вчені прогнозують зростання злочинності у 2017 р. на 8–10 % [13]. Відповідним чином, на нашу думку, зросте й кількість досудових доповідей та за рахунок збільшення чисельності засуджених до позбавлення волі – й кількість осіб, яких буде звільнено умовно-достроково. Таким чином, загальна чисельність осіб, які можуть пройти за обліками уповноважених органів із питань пробації у 2017 р., може відповідно до кримінологічного прогнозу збільшитись на 13 000 осіб і становитиме 178 500 осіб.

Висновки. Відповідно середнє навантаження на одного штатного працівника місцевих підрозділів пробації прогнозовано становитиме за підсумками 2017 р. 45–46 осіб, що загалом не критично впливає на зроблені нами висновки.

Вважаємо за необхідне зазначити, що введення інституту волонтерів може суттєво покращити стан справ, за умови, що їх чисельність буде достатньою для того, щоб здійснювати окремі функції постпенітенціарної пробації стосовно дорослих правопорушників та окремі функції наглядової, пенітенціарної та постпенітенціарної пробації щодо неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Рекомендація СМ/(Rec) 2010 (1) Комітету Міністрів державам-членам «Про правила Ради Європи про пробацію»: прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 р. на 105-му засіданні заступників Міністрів. URL: http://kvs.gov.ua/rekomendacia_2010.pdf.

2. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the European Rules on community sanctions and measures: adopted by the Committee of Ministers on 22 March 2017 at the 1282nd meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://rm.coe.int/1680700a5a>.

3. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

4. Summary information on probation in Denmark. URL: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Denmark.pdf>.

5. Summary information on probation in Sweden. URL: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Sweden.pdf>.

6. Summary information on probation in the Netherlands. URL: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-the-Netherlands.pdf>.

7. Summary information on probation in Finland. URL: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Finland.pdf>.

8. Summary information on probation in Norway. URL: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Norway.pdf>.

9. Summary information on probation in England and Wales. URL: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-England-and-Wales.pdf>.

10. Summary information on probation in Estonia. URL: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Estonia.pdf>.

11. Summary information on probation in Lithuania. URL: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Lithuania.pdf>.

12. Summary information on probation in Hungary. URL: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Hungary.pdf>.

13. Показники про стан та структуру кримінальних правопорушень в Україні за I квартал 2017 р. URL: <http://www.ivpz.org/statistika-zakvartal-2017-g>.

Олейник А. И., Иваньков И. В., Пузырев М. С.

РАСЧЕТ ОПТИМАЛЬНОЙ НАГРУЗКИ НА ПЕРСОНАЛ УПОЛНОМОЧЕННЫХ ОРГАНОВ ПО ВОПРОСАМ ПРОБАЦИИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД

В статье предложен приближенный алгоритм расчета оптимальной нагрузки на персонал уполномоченных органов по вопросам probation с учетом имеющихся и возможных в перспективе функций probation в Украине на основе международно признанных подходов. Установлено, что средняя нагрузка на одного штатного работника местных подразделений probation прогнозируемо составит по итогам 2017 г. 45–46 человек, что в целом не критично влияет на сделанные выводы. Отмечено, что введение института волонтеров может существенно улучшить положение дел, при условии, что их численность будет достаточной для того, чтобы осуществлять отдельные функции постпенитенциарной probation в отношении взрослых правонарушителей и отдельные функции надзорной, пенитенциарной и постпенитенциарной probation в отношении несовершеннолетних.

Ключевые слова: probation, субъекты probation, персонал уполномоченных органов по вопросам probation, волонтеры, оптимальная нагрузка.

Oliinyk O. I., Ivankov I. V., Puzyrov M. S.

CALCULATION OF OPTIMAL LOADING ON THE PERSONNEL OF AUTHORIZED BODIES ON PROBATION ISSUES: FOREIGN EXPERIENCE AND NATIONAL APPROACH

The article proposes an approximate algorithm for calculating optimal load for personnel of authorized agencies for probation, taking into account existing and prospective probation functions in Ukraine on the basis of internationally recognized approaches. It has been found that the average load per one staff member of local probation units is predicted to be 45–46 probation clients by the results of 2017, which in general does not critically affect the conclusions drawn. It has been noted that the introduction of the volunteer institute can significantly improve the situation, provided that it is sufficient in number to carry out some functions regarding post-penitentiary probation as to adult offenders and some functions regarding supervisory, penitentiary and post-penitentiary probation as to juveniles.

Key words: probation, subjects of probation, personnel of authorized agencies for probation, volunteers, optimal load.

УДК 343.21:343.278

Шиян Д. С.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права юридичного факультету,
Інститут управління та права, Запорізький національний технічний
університет, м. Запоріжжя, Україна

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В КЛАСИФІКАЦІЇ ПОКАРАНЬ

Досліджено проблемне питання віднесення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до певних видів покарань залежно від критеріїв їх класифікації. Ця проблема має велике теоретичне та практичне значення, тому що як наведені, так і інші можливі класифікації позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю сприятимуть максимальній індивідуалізації покарання, правильному встановленню підстав, порядку і меж його застосування, виявленню тих особливостей призначення цього виду покарання, які повинні враховуватися судом у разі його застосування.

Ключові слова: позбавлення права, обіймати посади, займатися діяльністю, вид покарання, класифікація покарань.

Постановка проблеми. Усі покарання, передбачені в ст. 51 КК, мають специфічні ознаки, які дозволяють класифікувати їх за певними критеріями. Розглянемо класифікацію видів покарань за певними критеріями і місце позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі для скорочення викладення – «позбавлення права») в ній. Як справедливо вважає Хавронюк М. І., критеріями класифікації покарань можуть бути: а) їх юридична значущість; б) зв'язок з ізоляцією від суспільства; в) наявність чи відсутність обмежень майнового характеру; г) суб'єкт, до якого застосовується покарання; д) можливість визначення строку покарання; е) можливість чи неможливість призначення певного виду покарання у випадках, коли воно не передбачене санкцією статті Особливої частини КК [1, с. 257–258].

Згідно зі ст. 52 КК покарання за своєю юридичною значущістю або за порядком їх призначення закон поділяє на три групи: 1) покарання, які можуть застосовуватися лише як основні (основні покарання); 2) покарання, які можуть застосовуватися лише як додаткові (додаткові покарання); 3) покарання, що можуть

застосовуватись і як основні, і як додаткові (так звані змішані покарання).

Основні покарання – це покарання, які не можуть додаватися до інших покарань і призначаються у вироках судів лише як самостійні покарання. Вони ні за яких умов не можуть призначатися на додаток до інших основних покарань, не можуть бути до них приєднані. За один злочин може бути призначене тільки одне основне покарання.

Додаткові покарання – це покарання, що призначаються лише на додаток до основних покарань і самостійно застосовуватися не можуть. Відповідно до ч. 4 ст. 52 КК до основного покарання може бути приєднане одне чи кілька додаткових покарань. Функція додаткових покарань полягає в обтяженні основного покарання з урахуванням характеру суспільної небезпеки злочину, а також особи, яка його вчинила, а також функція додаткового покарання у виді «позбавлення права» полягає в спеціальній превенції.

Покарання, що може застосовуватись як основне, так і як додаткове (змішане покарання) – це покарання, яке, залежно від обставин справи, може бути застосоване або як самостійне покарання, або у випадках та в порядку, передбачених КК, додається до іншого, основного покарання як додаткове.

Згідно з ч. 3 ст. 52 КК «позбавлення права» належить до змішаних видів покарань, оскільки може бути призначене як основне і як додаткове [2, с. 202; 3, с. 111–112].

Законодавець у Кримінально-виконавчому кодексі України види покарань розподіляє на дві групи: 1) покарання, не пов'язані з позбавленням волі; 2) покарання у виді позбавлення волі.

Богатирьов І. Г. пропонує таку загальну класифікацію кримінальних покарань: покарання у виді позбавлення волі; покарання, не пов'язані з позбавленням волі; кримінально-правові санкції [4, с. 8]. Безперечно, «позбавлення права» належить до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Богатирьов І. Г. пропонує поняття «кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі», визначити як види покарань, що за своїм статусом не позбавляють особу, яка вчинила кримінальний злочин і за вироком суду визнана винною в ньому, соціальних зв'язків, ро-

боти, сімейних відносин, і їх виконання передбачає створення необхідних умов для досягнення мети покарання [5, с. 128].

Іноді в науці вживається поняття «покарань, альтернативних позбавленню волі». Воно застосовується в тих випадках, коли санкція норми КК передбачає застосування до особи, яка вчинила злочин, як покарання у виді позбавлення волі, так і основного покарання, не пов'язаного з позбавленням волі [5, с. 128].

Хавронюк М. І. поділяє покарання за зв'язком з ізоляцією від суспільства на дві групи: 1) покарання, пов'язані з ізоляцією від суспільства; 2) покарання, не пов'язані з ізоляцією від суспільства [1, с. 258]. За таким критерієм класифікації «позбавлення права» належить до покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства.

Берзін П. С. спірно поділяє покарання залежно від ступеня та характеру обмеження прав і свобод засуджених на чотири групи: а) покарання майнового характеру; б) покарання, пов'язані зі службовими чи трудовими обмеженнями засудженого; в) покарання, пов'язані з використанням праці засудженого без ізоляції його від суспільства; г) покарання, пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства. «Позбавлення права» він відносить до покарань, пов'язаних зі службовими чи трудовими обмеженнями засудженого [6, с. 132]. Пономаренко Ю. А. дискусійно пропонує залежно від того, на обмеження якого суб'єктивного права засудженого вони спрямовані, розподіляти покарання на: 1) покарання, спрямовані на обмеження права на особисту волю («пов'язані з позбавленням волі»); 2) покарання, спрямовані на обмеження права власності («майнові покарання»); 3) покарання, спрямовані на обмеження права на працю; 4) покарання, спрямовані на одночасне обмеження декількох прав засудженого (комплексні покарання). «Позбавлення права...» він відносить до покарань, спрямованих на обмеження права на працю [7, с. 43–44]. Проте цей вид покарання поширюється й на неслужбову та нетрудову (непрофесійну) діяльність винного (наприклад, керування водієм-любителем особистим транспортним засобом).

За критерієм наявності чи відсутності обмежень майнового характеру виділяються: 1) покарання, пов'язані з обмеженнями майнового характеру; 2) покарання, не пов'язані з такими обмеженнями [1, с. 258]. Хавронюк М. І. вважає, що «позбавлення

права» належить до покарань, не пов'язаних з обмеженнями майнового характеру [1, с. 258]. Берзін П. С. і Козирева В. П. також не відносять «позбавлення права» до покарань майнового характеру [6, с. 132; 8]. Пономаренко Ю. А. також не визначає «позбавлення права» як покарання, спрямоване на обмеження права власності («майнове покарання») [7, с. 44]. У свою чергу Саркісова Е. А. навпаки відносить «позбавлення права» до покарань, пов'язаних з матеріальними обмеженнями [9, с. 142]. Хоча ніхто з цих учених не наводить аргументів на свою користь, більше схилиємося до точки зору Берзіна П. С., Козирєвої В. П., Пономаренка Ю. А. та Хавронюка М. І., оскільки обмеження майнового характеру не є обов'язковими наслідками застосування «позбавлення права». Нічого не заважає засудженому до цього виду покарання влаштуватися на роботу з більшою заробітною платнею порівняно з тією, що він отримував на забороненій судом роботі. Тобто «позбавлення права» безпосередньо не пов'язано з обмеженнями майнового характеру, а лише у певних випадках певні майнові наслідки (зменшення заробітної платні, доходу тощо) є похідними результатами застосування цього виду покарання, а тому «позбавлення права» не завжди зачіпає майнові інтереси винного.

За суб'єктом, до якого застосовуються покарання, вони класифікуються на: 1) загальні та 2) спеціальні.

При цьому серед загальних покарань виділяються покарання, які: а) можуть бути застосовані до будь-яких осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів; б) не можуть застосовуватися до певних категорій осіб [1, с. 258].

Визначаючи основні підстави застосування позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, Бажанов М. І. слушно зазначив, що це покарання може бути призначено не будь-якій особі, а лише тій, яка посідала певну посаду або займалася певною діяльністю, тобто лише спеціальному суб'єктові. Саме тому, на його думку, це покарання відносять до числа так званих спеціальних покарань, які можуть застосовуватись лише до певного кола осіб [10, с. 208–209]. Крилова О. С. також вважає, що КК обмежує можливість призначення «позбавлення права», в тому числі й за суб'єктом злочину [11, с. 128].

Проте Становський М. М. робить дискусійний висновок, що покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади є спеціальним, оскільки воно може бути застосовано лише до обмеженого кола суб'єктів (за ч. 1 ст. 47 КК Росії – до осіб, які обіймають посади на державній службі і в органах місцевого самоврядування), а позбавлення права займатися певною діяльністю є загальним заходом покарання, оскільки суд має право застосувати його до будь-якої особи, у тому числі й посадової, якщо злочинне діяння нею вчинено у зв'язку із заняттям тільки діяльністю, здійснюваною поза межами посадових повноважень [12, с. 54–55]. Парог А. І. висловлює думку, що за КК Росії суд не може позбавити засудженого права обіймати інші посади, крім посад на державній службі та в органах місцевого самоврядування, але може позбавити права займатися будь-якою діяльністю, крім діяльності, пов'язаної з державною або муніципальною службою [13, с. 398].

Усі згадані вчені погоджуються з тим, що «позбавлення права» може бути призначене особі, яка обіймала певну посаду або займалася певною діяльністю. На нашу думку, не лише обіймала посаду або займалася діяльністю, але й використала їх для вчинення злочину, тому «позбавлення права» належить до спеціальних покарань.

За можливістю визначення строку покарання всі покарання поділяють на: 1) одноактні; 2) строкові; 3) безстрокові. «Позбавлення права» є строковим покаранням, оскільки в законі визначені певні межі строку, на який воно може бути призначене судом. Згідно з ч. 1 ст. 55 КК цей вид покарання може бути призначений як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років.

Важливе значення у судовій практиці має класифікація покарань за критерієм можливості чи неможливості призначення певного виду покарання у випадках, коли воно не передбачене санкцією статті Особливої частини КК. За цим критерієм можна виділити покарання, які: 1) можуть бути призначені тільки у випадках, якщо вони передбачені як основні чи додаткові санкцією статті Особливої частини КК (крім випадків призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом – ст. 69 КК);

2) можуть бути призначені як у випадках, коли вони передбачені санкцією статті (частиною статті) Особливої частини, так і на підставі норми Загальної частини КК; 3) взагалі не передбачені санкцією норми Особливої частини і призначаються винятково на підставі норми Загальної частини КК.

«Позбавлення права» є видом покарання, що може бути призначене як основне тільки у випадках, передбачених в санкції норми; як додаткове – й у випадках, коли воно не передбачене в санкції норми Особливої частини КК. Згідно з ч. 2 ст. 55 КК умовами такого призначення є внутрішнє переконання суду в неможливості збереження за засудженим права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю; особи засудженого; інших обставин справи. При цьому посилення на ч. 2 ст. 55 КК у вирокі суду є обов'язковим [14, с. 269].

Призначення покарання у випадках, коли воно не передбачено в санкції статті Особливої частини КК, треба відмежовувати від аналогії закону. Під аналогією закону розуміють застосування до суспільно небезпечного діяння, що прямо не передбачене законом в момент його вчинення, статті (частини статті) КК, яка встановлює кримінальну відповідальність за найбільш схожий за важливістю і характером злочин [15, с. 55–56]. Неможливо застосування за аналогією і статей Загальної частини КК. Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 65 КК суд призначає покарання, у тому числі відповідно до положень Загальної частини КК. Відповідно до ч. 2 ст. 55 КК «позбавлення права» як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК, за відповідних умов. Загальна та Особлива частини КК пов'язані між собою і утворюють нерозривну системну єдність. Взаємодія норм Загальної та Особливої частини КК і становить систему КК. У цьому і полягає основна відмінність призначення покарання й у випадках, коли вони не передбачені в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК від аналогії закону.

Можлива класифікація покарань на ті, що застосовуються, і ті, що не застосовуються до неповнолітніх. Згідно з ч. 2 ст. 98 КК до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, суд може

застосовувати додаткове покарання у виді «позбавлення права». Неповнолітнім суд не може призначити «позбавлення права» як основне покарання. Згідно з ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років. На думку Антипова В. В., виключення можливості застосування цього виду покарання як основного до неповнолітніх значно звужує діапазон кримінально-виховного впливу на таких осіб [16, с. 10].

Таким чином, «позбавлення права» належить до спеціальних строкових видів покарань, що можуть застосовуватись і як основні, і як додаткові; не пов'язаних з позбавленням волі та з обмеженнями майнового характеру; спрямованих в тому числі на обмеження права на працю; як основне покарання може бути призначене тільки у випадках, передбачених в санкції норми, як додаткове – й у випадках, коли воно не передбачене в санкції норми Особливої частини КК; може бути призначене й неповнолітнім лише як додаткове покарання. Як наведені, так і інші можливі класифікації «позбавлення права» мають не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення, оскільки сприятимуть максимальній індивідуалізації покарання, правильному встановленню підстав, порядку і меж його застосування, виявленню тих особливостей призначення цього виду покарання, які повинні враховувати суд у разі його застосування.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 4-те вид., переробл. та допов. Київ: Атіка, 2008. 376 с.
2. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Ін Юре, 2003. 1196 с.
3. Тютюгін В. І. Порядок призначення покарання у вигляді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю. *Проблеми правознавства*. Київ, 1974. Вип. 29. С. 111–118.
4. Богатирьов І. Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2006. 32 с.
5. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право України: навчальний посібник для студентів, курсантів, слухачів вищих юридичних нав-

чальних закладів освіти III–IV рівня акредитації. 2-ге вид., доповн. і переробл. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. 244 с.

6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ: Дакор, 2008. 1428 с.

7. Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины: монография. Харьков: ФИНН, 2009. 344 с.

8. Козирева В. П. Кримінальні покарання майнового характеру за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 20 с.

9. Саркисова Э. А. Роль наказания в предупреждении преступлений. Минск: Наука і техніка, 1990. 158 с.

10. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. Киев: Вища школа. Головное изд-во, 1980. 216 с.

11. Крылова Е. С. Лишение права занимать определённые должности или заниматься определённой деятельностью как вид уголовного наказания по законодательству России и зарубежных стран: дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2002. 203 с.

12. Становский М. Н. Назначение наказания. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 1999. 480 с.

13. Российское уголовное право: В 2 т. / под ред. проф. А. И. Рарога. Т. 1: Общая часть. Москва: Профобразование, 2001. 600 с.

14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Ч. 1: Загальна частина. Київ: Форум, 2001. 386 с.

15. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

16. Антипов В. В. Обставини, що виключають можливість застосування певних видів покарань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 19 с.

Шиян Д. С.

ЛИШЕНИЕ ПРАВА ЗАНИМАТЬ ОПРЕДЕЛЁННЫЕ ДОЛЖНОСТИ ИЛИ ЗАНИМАТЬСЯ ОПРЕДЕЛЁННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В КЛАССИФИКАЦИИ НАКАЗАНИЙ

Исследование проблемный вопрос отнесения лишения права занимать определённые должности или заниматься определённой деятельностью к определённым видам наказаний в зависимости от критериев их классификации. Эта проблема имеет большое теоретическое и практическое значение, пото-

му что как приведённые, так и другие возможные классификации лишения права занимать определённые должности или заниматься определённой деятельностью будут способствовать максимальной индивидуализации наказания, правильному установлению оснований, порядка и пределов его применения, выявлению тех особенностей назначения этого вида наказания, которые должны учитываться судом при его применении.

Ключевые слова: лишение права, занимать должности, заниматься деятельностью, вид наказания, классификация наказаний.

Shyian D. S.

DEPRIVATION OF THE RIGHT TO TAKE UP CERTAIN POSTS OR TO BE ENGAGED IN CERTAIN ACTIVITY IN THE CLASSIFICATION OF PUNISHMENT

The problematic issue of assigning the right to occupy certain positions or engage in certain activities to certain types of punishment, depending on the criteria for their classification, is investigated. This problem has a great theoretical and practical significance, since both the above and other possible classification of the deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities will promote the maximum individualization of punishment, the correct establishment of the grounds, the order and limits of its application, the identification of those features of the appointment of this type of punishment, Which should be taken into account by the court when it is applied.

"Deprivation of the right" refers to special punitive forms of punishment that can be applied both as basic and as additional, not connected with imprisonment and with restrictions of property character. It is aimed at limiting the right to work and as the main punishment can be imposed only in cases provided for in sanctions norm, as an additional in cases where it does not provide for sanctions norm of the special part of the Criminal Code. It can be appointed for incompletely-elderly only as an additional punishment.

Key words: deprivation of the right, to take up posts, to be engaged in activity, type of punishment, classification of punishment.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.215(477)

Грищенко О. П.,

викладач кафедри правових дисциплін,
Навчально-науковий інститут історії, етнології
та правознавства імені О. М. Лазаревського
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

ФІКЦІЯ В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ ІНСТИТУТІ РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена аналізу сутності та змісту фікції в Кримінальному кодексі України, а саме фікції інституту рецидиву злочинів. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, поглядів учених на проблему фіктивних норм.

У роботі зазначено, що нові правила призначення покарання у разі рецидиву призвели до втрати кримінально-правового значення розподілу рецидиву на види. Це означає, що правова регламентація рецидиву й супутніх йому норм вимагає створення більш чіткої нормативної бази, що дозволить більш ефективно вирішити проблеми застосування норм, що передбачають відповідальність за рецидив злочинів у законі про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: фікція рецидиву злочинів, види рецидиву, судимість, правові наслідки, зняття чи погашення судимості.

Постановка проблеми. Актуальним аспектом сьогодення залишається питання реалізації, дотримання та конкретизації норм Кримінального кодексу України (далі – КК України). Але іноді законодавець у нормах кримінального закону може використовувати фікції, які вносять нечіткість у статті КК України. Вважаємо, що невирішеним залишається питання закріплення та врахування знятих чи погашених судимостей у разі визнання рецидиву злочинів у законі про кримінальну відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст фікції рецидиву злочинів розкривається недостатньо, тому необхідно дослідити їх підвищену суспільну небезпечність. Значний внесок у розробку цієї проблематики внесли: Кругліков Л. Л., Панько К. К.

Метою статті є аналіз кримінально-правової фікції рецидиву злочинів, який закріплений у КК України.

Виклад основних результатів дослідження. Рецидив злочинів відповідно до ст. 34 КК України [1] – це «вчинення нового умисно-

го злочину особою, яка має судимість за умисний злочин». Отже, рецидив злочинів виникає у випадках, коли особа, яка раніше була засуджена за вчинення умисного злочину, вчиняє новий умисний злочин, маючи не зняту, не погашену у встановленому законом порядку судимість за попередній злочин. При цьому немає значення, кваліфікуються всі вчинені винним злочини за однією чи за різними статтями Особливої частини КК України. Слушною, на нашу думку, є позиція Панько К. К., з якою ми погоджуємось: «Деформуючий характер обставин, що становлять зміст фікцій інституту рецидиву злочинів – заперечення реально існуючих в дійсності фактів та їхніх юридичних наслідків» [3, с. 129].

Зміст фікції рецидиву злочинів розкривається й у тому, що не всі громадяни, які фактично яляють собою підвищену суспільну небезпечність, юридично визнаються такими, вважаються неосудними за фактичної судимості. Так, у п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 04.06.2010 р. № 7 визначають ці обставини: «Під час вирішення питання про наявність рецидиву злочинів або повторності злочинів, коли таку повторність утворює злочин, за вчинення якого винну особу було засуджено раніше, судам необхідно перевіряти, чи не усунуто законом злочинність і караність попереднього діяння, чи не погашено або не знято судимість за цей злочин» [4]. Тобто тією обставиною, що не дозволяє визнати рецидив злочинів, є логіка і послідовність обраного законодавцем рішення, відповідно до якої: «Особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості» (ч. 1 ст. 88 КК України) [1]. Отже, після зняття чи погашення судимості особа вважається такою, що не має судимості, а отже, й усі правові наслідки для неї скасовуються. Цей факт, крім ч. 1 ст. 88 КК України, підтверджує і постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки», в якій зазначається: «якщо після вчинення особою нового злочину виникли обставини, які усувають передбачені статтею 34 КК України підстави для визнання вчинених нею діянь рецидивом злочинів (напри-

клад, обвинувальний вирок за попередній злочин (злочини) було скасовано як неправосудний і особу було реабілітовано; обвинувальний вирок за попередній або наступний злочин було змінено і особа у зв'язку з цим вважається такою, що має судимість за необережний злочин; новим законом було скасовано злочинність діяння), то судам належить виходити з того, що рецидив злочинів у поведінці такої особи був відсутній. У зв'язку з цим втрачають своє правове значення всі несприятливі для особи наслідки, які виникли внаслідок визнання вчинених нею діянь рецидивом злочинів» [4]. Отже, бачимо фіктивну норму, яка закріплює факт того, що не враховуються у разі визнання рецидиву злочинів судимості, зняті чи погашені. На нашу думку, фікцію в інституті рецидиву злочинів можна визначити також і як відсутність правових наслідків за раніше вчинене суспільно небезпечне діяння. Досить цікавою є думка з цього приводу, яка зазначається в наступному визначенні Науково-практичного коментаря до КК України: «Якщо судимість за раніше вчинений злочин погашена або знята в установленому законом порядку (ст. 89, 91, 108 КК України), рецидив злочинів виключається» [5, с. 90].

Доречним, на наш погляд, є визначення видів рецидиву, оскільки закон про кримінальну відповідальність пов'язує між собою визнання наявності у діях громадянина рецидиву злочинів із вчиненням громадянином умисним злочином, а також наявності судимості за раніше вчинене суспільно небезпечне діяння. Так, за ступенем суспільної небезпеки рецидив поділяється на три види: пенітенціарний рецидив, рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів. Пенітенціарний рецидив має місце, якщо особа, що була засуджена до позбавлення волі, знову вчиняє протягом строку судимості новий злочин, за який знову притягнена до відповідальності у виді позбавлення волі. Рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів – це рецидив, за якого особа, маючи судимість за один із таких злочинів, знову вчиняє, незалежно від їх послідовності, нове таке ж суспільно небезпечне діяння. Відповідно до кількості судимостей рецидив поділяється на два види: простий і складний. Простий рецидив має місце в тих випадках, коли особа має дві судимості. Наприклад, маючи судимість за крадіжку, особа вчиняє вбивство, за яке теж засуджується, грабіж. Складний рецидив – це рецидив злочинів, за якого особа має три та більше судимості.

Відповідно до характеру злочинів, що належать до рецидиву, виділяють: рецидив загальний і спеціальний. До загального відносять рецидив, який містить у собі різнорідні злочини, а саме за родовим або безпосереднім об'єктами не подібні. Прикладом може бути факт, якщо особа має судимість за крадіжку, вчиняє хуліганство та ін. Що ж стосується спеціального рецидиву, то він містить у собі тотожні чи однорідні злочини, однакові за складом або такі, що мають однакові чи подібні безпосередні об'єкти, які визначені в Особливій частині КК України.

Таким чином, фікція безпосередньо пов'язана і з видами рецидиву злочинів. Цей факт підтверджує, на нашу думку, слухна позиція науковця Круглікова Л. Л., який у своїй праці зазначає: «У разі визнання рецидиву злочинів не враховуються судимості: а) зняті або погашені; б) за умисні злочини невеликої тяжкості; в) за злочини, вчинені особою у віці до вісімнадцяти років; г) пов'язані з умовним засудженням або з відстрочкою виконання вироку (за умови, що не було скасування цих заходів з напрямком особи в місця позбавлення волі для відбування покарання). У цьому випадку має місце правова фікція: судимості в особи реально є, а законодавець оголошує їх нібито неіснуючими і не підлягають врахуванню під час обговорення питання про наявність рецидиву взагалі або певного його різновиду (простого, небезпечного чи особливо небезпечного)» [2, с. 920–929].

Стаття 34 КК України фактично звела нанівець кримінально-правове значення розподілу рецидиву на види. Санкції, які повинні бути застосовані у випадку визнання в діях особи рецидиву, повинні мати чітку правову регламентацію залежно від виду рецидиву. Для усунення відзначеного дисбалансу між нормами інституту рецидиву й правилами призначення покарання у разі рецидиву злочинів варто керуватися засадами закону про кримінальну відповідальність й оцінювати з юридичної точки зору характер і ступінь суспільної небезпеки як самого діяння, так і особи, що його вчинила.

У нині чинному КК України 2001 р. не передбачається інституту визнання особи особливо небезпечним рецидивістом. Таким чином, особи, що визнані особливо небезпечними рецидивістами в період дії КК України 1960 р., нині такими не є (п. 9 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК України). Це означає, що щодо них ска-

совано всі обмеження та несприятливі правові наслідки, які були пов'язані з фактом визнання їх рецидивістами, що особливо небезпечні. Також не можуть вважатись рецидивом випадки, коли судимість за попередній злочин (злочини) було погашено або знято.

Отже, рецидив характеризують три ознаки: по-перше, здійснення однією особою двох і більше злочинів; по-друге, навмисний характер вчинених злочинів; по-третє, наявність судимості за раніше умисно вчинене суспільно небезпечне діяння.

Суспільно небезпечні діяння, що вчинені за умов, визначених у ст. 34 КК України, є рецидивом як у випадках, коли винний вже відбув покарання за попередній злочин, так і у випадках, коли новий умисний злочин вчинено особами, які звільнені від відбування покарання або яким невідбуту частину покарання замінено більш м'яким покаранням на підставі статей 75, 79, 81, 82, 83, 85 КК України.

Деякими статтями Особливої частини КК України (зокрема, статтями 133, 164, 165, 201) рецидив тотожних злочинів (так званий спеціальний рецидив) передбачено як кваліфікуючу вчинення злочину ознаку. Ця обставина, як правило, формулюється шляхом вказівки на вчинення відповідного злочину «особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею» або іншим подібним чином. Якщо рецидив законом не визнається кваліфікуючою ознакою відповідного злочину, то він може бути врахований як обтяжуюча покарання обставина (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України).

Висновки. Таким чином, констатуємо, що нові правила призначення покарання у разі рецидиву призвели до втрати кримінально-правового значення розподілу рецидиву на види. Це означає, що правова регламентація рецидиву й супутніх йому норм вимагає створення більш чіткої нормативної бази, що дозволить більш ефективно вирішити проблеми застосування норм, що передбачають відповідальність за рецидив злочинів у законі про кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page_6.
2. Кругликов Л. Л. Аксиомы, презумпции и фикции в уголовном праве: динамический аспект. *LEX RUSSICA* (научные труды МГЮА). 2006. № 5. С. 920–929.

3. Панько К. К. Фикции в уголовном праве (в сфере законотворчества и правоприменении): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; 12.00.09. Ярославль, 1998. 233 с.

4. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 № 7. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10>.

5. Уголовный кодекс Украины: [научно-практический комментарий]. [Изд. 6-е, перераб. и доп.] / отв. ред. Стрельцов Е. Л. Харьков: Одиссей, 2009. 888 с.

Грищенко А. П.

ФИКЦИЯ В УГОЛОВНО-ПРАВОВОМ ИНСТИТУТЕ РЕЦИДИВА ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Статья посвящена анализу сущности и содержания фикции в Уголовном кодексе Украины, а именно фикций института рецидива преступлений. Осуществлён анализ нормативно-правовых актов, взглядов ученых на проблему фиктивных норм.

В работе указано, что новые правила назначения наказания при рецидиве привели к потере уголовно-правового значения распределения рецидива на виды. Это означает, что правовая регламентация рецидива и сопутствующих ему норм требует создания более четкой нормативной базы, что позволит более эффективно решить проблемы применения норм, предусматривающих ответственность за рецидив преступлений в законе об уголовной ответственности.

Ключевые слова: фикция рецидива преступлений, виды рецидива, судимость, правовые последствия, снятия или погашения судимости.

Hryshchenko O. P.

FICTION IN THE CRIMINAL LAW INSTITUTE OF THE RECIDIVISM OF CRIMES

The article is devoted to the analysis of the essence and content of fiction in the Criminal Code of Ukraine, namely the fictions of the institute of crime recidivism. The analysis of normative legal acts, views of scientists on the problem of fictitious norms was carried out.

The article points out that the new rules for the appointment of punishment in case of relapse led to the loss of the criminal legal significance of the distribution of relapse to species. This means that the legal regulation of recidivism and related standards requires the creation of a clearer regulatory framework, which will allow more effective resolution of the problems of applying the norms providing for responsibility for the recurrence of crimes in the law on criminal liability.

Key words: fiction of crime recurrence, types of recidivism, previous conviction, legal consequences, removal or repayment of criminal records.

УДК 343.242:343.8

Кириєнко Д. М.,старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;**Царюк С. В.,**кандидат юридичних наук, начальник юридичного факультету,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОГРЕСИВНОЇ СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Стаття присвячена дослідженню прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях. Визначено стан наукової розробки прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях.

У роботі розкрито загальну характеристику кримінально-правового інституту зміни умов відбування покарання у виді позбавлення волі. Авторами статті вказано на той факт, що умови утримання засуджених можуть змінюватися за допомогою таких способів, як умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, звільнення в силу акту амністії, звільнення через помилування, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким. Це, в свою чергу, є необхідними елементами прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях.

Ключові слова: прогресивна система виконання покарання, виправна колонія, диференціація, індивідуалізація, позбавлення волі на певний строк, виправлення і ресоціалізація.

Актуальність дослідження. Розробка комплексу кримінально-правових засобів регулювання поведінки засуджених до позбавлення волі є об'єктивною вимогою євроінтеграції національного законодавства. Важливим елементом цієї діяльності є забезпечення виконання завдань, пов'язаних із покаранням осіб, винних у вчиненні злочину, забезпеченням особистої безпеки засуджених та інших осіб, їх виправлення та ресоціалізація. Особливе місце в цьому посідає діяльність, пов'язана зі зміною умов тримання засуджених залежно від їхньої поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: Автухова К. А., Багрій-Шахматова Л. В., Бадири В. А., Бандолі Л. Г., Бандурки О. М.,

Бараша Є. Ю., Богатирьова І. Г., Богатирьової О. І., Боднара І. В., Бодюла Є. М., Василевича В. В., Денисової Т. А., Джужі О. М., Єпура Г. В., Житного О. О., Зелінського А. Ф., Кирилюка А. В., Колба О. Г., Кондратішина В. В., Конопельського В. Я., Литвака О. М., Литвинова О. М., Льовочкіна В. А., Меркулової В. О., Осауленка О. І., Пташинського О. Б., Пузирьова М. С., Радова Г. О., Резніченко Г. С., Романенка О. В., Савченка А. В., Степанюка А. Х., Трубникова В. М., Фаренюка С. Я., Халимона С. І., Хавронюка М. І., Хорошуна О. В., Щербини О. В., Шинкарьова Ю. В., Царюка С. В., Яковець І. С., Яцишина М. М. та ін.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне законодавство України, згідно з проведеними дослідженнями, сьогодні не забезпечує ефективного регулювання поведінки засуджених, їх виправлення та ресоціалізацію. У зв'язку з цим виникає необхідність усебічного наукового вивчення й обґрунтування комплексу кримінально-правових заходів запобігання протиправній поведінці осіб, які вже раніше вчиняли злочини.

Кримінально-правові засоби забезпечення елементів прогресивної системи виконання покарань слід розділити на декілька фрагментів, які необхідно розглянути окремо.

Першим елементом, який свідчить про наявність прогресивної тюремної системи в українському законодавстві, є можливість звільнення засудженого.

Кримінальний кодекс України залежно від того, чи висуваються певні умови щодо подальшої поведінки особи, звільненої від покарання, виділяє:

а) умовні (чи неостаточні) види звільнення від покарання – ті, за яких щодо подальшої поведінки особи протягом визначеного строку висуваються певні умови, виконання яких впливає на остаточність такого звільнення. До них, зокрема, належать випадки, передбачені статтями 75, 79 та 81 КК України;

б) безумовні (чи остаточні) види звільнення від покарання – ті, за яких жодні вимоги щодо подальшої поведінки особи не висуваються і звільнення від покарання стає остаточним з моменту набрання законної сили відповідним правозастосовним актом суду. До них належать, наприклад, випадки, передбачені ч. 4 ст. 74, статтями 80 та 82 КК [1].

Враховуючи обмежені можливості обсягу викладеного матеріалу, зупинимось не на всьому переліку видів звільнення, а лише на тих, які найбільш яскраво вказують на наявність прогресивної тюремної системи в Україні.

Найбільш широко використовуваним видом із зазначеного вище переліку є умовно-дострокове звільнення. Відповідно до ст. 81 КК під умовно-достроковим звільненням від відбування покарання слід розуміти звільнення особи від подальшого відбування призначеного їй судом покарання, яке фактично вже нею відбувається, за умови не вчиняти нового злочину протягом строку, який залишився до моменту закінчення відбуття покарання. Питання застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання роз'яснюються в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (далі – постанова від 26 квітня 2002 р. № 2) [2].

Передумовою умовно-дострокового звільнення від відбування покарання згідно з ч. 1 ст. 81 КК є фактичне відбування особою одного з п'яти видів основних покарань: виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі. Особи, які відбувають інші основні види покарань, не підлягають умовно-достроковому звільненню від них. Крім того, відповідно до наведеного припису КК особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання. За роз'ясненням Верховного Суду України таким додатковим покаранням, від якого можна звільнити достроково (тобто до закінчення строку), є лише позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (п. 7 постанови від 26 квітня 2002 р. № 2).

Підставою умовно-дострокового звільнення від відбування покарання визнається доведення засудженим протягом відбуття певної частини строку покарання свого виправлення сумлінною поведінкою і ставленням до праці. Вона складається з двох елементів, кожен з яких є обов'язковим для її наявності.

Першим матеріальним елементом підстави відповідно до ч. 2 ст. 81 КК є доведення засудженою особою свого виправлення

сумлінною поведінкою і ставленням до праці. Під доведенням засудженим свого виправлення фахівці пенітенціарної педагогіки та пенітенціарної філософії пропонують розуміти досягнення і закріплення такого стану, за якого від цієї особи не доводиться очікувати вчинення в майбутньому (як під час відбування покарання, так і після звільнення) нових злочинів. Іншими словами, досягнута одна з складових мети покарання, засуджений виправився і його подальше перебування в установах виконання покарань недоцільне [3, с. 47–48].

У наукових та практичних колах домінує така позиція, що доведення засудженим свого виправлення має бути підтверджено сумлінною поведінкою, тобто зразковим виконанням вимог режиму, свідомим додержанням дисципліни, вказівок адміністрації, наявністю заохочень і відсутністю стягнень та ставленням до праці тощо. Проте вона все частіше піддається суворій критиці. Ми теж вважаємо, що цей підхід є надто застарілим і є тягарем, який набула Україна разом з радянсько-колонійською системою відбування покарань.

Другим формальним елементом підстави згідно з ч. 3 ст. 81 КК є відбуття засудженою особою певної частини призначеного їй покарання. Розмір цієї частини залежить від тяжкості вчиненого особою злочину, форми вини, з якою цей злочин вчинено, наявності рецидиву та деяких інших чинників. Зокрема, для наявності цього елемента підстави особа повинна відбутися:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який її засуджено до позбавлення волі;

3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і

знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання [1].

Кримінально-правові наслідки умовно-дострокового звільнення від відбування покарання залежать від того, чи скоїть особа злочин після застосування зазначеної норми. Проте все частіше в наукових колах лунає думка про необхідність введення інших обов'язків до осіб, до яких застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарань (наприклад, необхідність участі у пробаційних програмах), за невиконання яких цей вид звільнення може бути скасований.

Звільнення в силу акту амністії.

Амністія – це повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певних категорій осіб, винних у вчиненні злочинів. Вона оголошується Законом України про амністію. Види амністування: повне звільнення вказаних у законі осіб від кримінальної відповідальності чи від відбування покарання (повна амністія); часткове звільнення вказаних у законі осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія).

Законом про амністію може бути передбачено заміну засудженому покарання або його невідбутої частини більш м'яким покаранням.

Особи, на яких поширюється амністія, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом.

Амністія не звільняє від обов'язку відшкодувати заподіяну злочином шкоду, покладеного на винну особу вироком чи рішенням суду.

Особи, щодо яких відповідно до Закону про амністію застосовується скорочення терміну покарання, мають бути офіційно поінформовані про нове обчислення терміну покарання і про дату закінчення відбування покарання протягом місяця після опублікування Закону про амністію.

Звільнення через помилування.

Помилування засуджених здійснюється у виді заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років; повного або часткового звільнення від від-

бування як основного, так і додаткового покарання; заміни покарання або невідбутої його частини більш м'яким покаранням.

Право клопотати про помилування має особа, яка засуджена судом України і відбуває покарання в Україні; засуджена судом іноземної держави і передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, вирок суду, щодо якої приведено у відповідність до законодавства України; засуджена в Україні і передана для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати і виконати прийняте в Україні рішення про помилування.

Клопотання про помилування може бути подано після набрання вироком законної сили, а у разі розгляду справи в касаційному порядку – після прийняття рішення відповідним судом.

У випадку засудження особи до довічного позбавлення волі, клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання, проте ця норма може бути замінена. Неодноразово розроблювались пропозиції щодо внесення змін до кримінального та кримінально-виконавчого законодавства з метою лібералізації цього виду покарання, можливості застосування до цієї категорії осіб певних видів звільнення.

Безперечно, що і в не перерахованих нами видах звільнення можливо відшукати елементи, які характерні для прогресивної тюремної системи, проте умовно-дострокове звільнення, звільнення за амністією та помилуванням – найяскравіші приклади, які характеризують кримінальне законодавство в цій сфері.

Другим елементом, який свідчить про наявність прогресивної тюремної системи в українському законодавстві, є можливість заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

Поняття заміни невідбутої частини покарання більш м'яким визначається на підставі положень ст. 82 КК. Під заміною невідбутої частини покарання більш м'яким розуміється звільнення засудженого від подальшого відбування призначеного йому вироком суду одного виду покарання шляхом заміни невідбутої частини цього покарання іншим, більш м'яким видом покарання. Питання застосування заміни невідбутої частини покарання більш м'яким роз'яснюються в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 2.

Передумовою заміни невідбутої частини покарання більш м'яким є фактичне відбування засудженою особою основного покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі. Особа, яка відбуває інший вид основного покарання, не підлягає звільненню від його подальшого відбування шляхом заміни його невідбутої частини іншим, більш м'яким видом покарання. Відповідно до ч. 2 ст. 82 КК у разі заміни невідбутої частини основного покарання більш м'яким засудженого може бути звільнено також і від додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Підстава заміни невідбутої частини покарання більш м'яким складається з двох елементів, кожен з яких є обов'язковим.

Першим матеріальним елементом підстави відповідно до ч. 3 ст. 82 КК є те, що засуджений повинен стати на шлях виправлення, тобто в процесі відбування покарання в засудженого мають виявитися ті риси, подальший розвиток яких приведе до появи та розвитку соціально позитивних рис в особистості засудженого. Проте для закріплення і розвитку вже досягнутого результату ще вимагається подальше відбування засудженим покарання, хоча і більш м'якого порівняно з тим, яке він відбував досі. Досягнення такого стану слід відрізняти від випадків, коли засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці вже повністю довів своє виправлення – такий стан є елементом підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання [4, с. 470–471].

Другим елементом підстави (так званим формальним, або формалізованим, елементом) згідно з ч. 4 ст. 82 КК є відбуття засудженим певної частини призначеного йому покарання. Розмір цієї частини залежить від тяжкості вчиненого особою злочину, форми вини, з якою цей злочин вчинено, наявності рецидиву та деяких інших чинників. Частини покарання, які належить відбутися для наявності цього елемента підстави, диференційовані за тими самими ознаками, що й у разі умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, однак у цьому разі вони є меншими. Зокрема, для наявності цього елемента підстави звільнення особа повинна відбутися не менше третини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин; не менше половини строку покарання, приз-

наченого судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який її було засуджено до позбавлення волі; не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила новий умисний злочин протягом невідбутої частини покарання [5, с. 252–253].

Цей вид звільнення від відбування покарання є факультативним – за наявності передумов та підстав такого звільнення суд має право, але не зобов’язаний, його здійснити [4, с. 473].

Висновки. Слід зазначити, що національне законодавство України включає в себе елементи прогресивної тюремної системи, яка визначає, що Кримінальний кодекс України залежно від того, чи висуваються певні умови щодо подальшої поведінки особи, звільненої від покарання, виділяє: умовні (чи неостаточні) види звільнення від покарання – ті, за яких щодо подальшої поведінки особи протягом визначеного строку висуваються певні умови, виконання яких впливає на остаточність такого звільнення; безумовні (чи остаточні) види звільнення від покарання – ті, за яких жодні вимоги щодо подальшої поведінки особи не висуваються і звільнення від покарання стає остаточним з моменту набрання законної сили відповідним правозастосовним актом суду.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс: закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page14>.
2. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м’яким: Постанова пленуму Верховного Суду України № 2 від 26.04.2002. Дата оновлення: 26.04.2002. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02> (дата звернення: 2.11.2017).
3. Романов М. В. Звільнення від відбування покарання: навч. посіб. Харків: Права людини, 2012. 112 с.
4. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини: підручник / Гель А. П., Литвинов О. М., Яковець І. С. та ін.; за заг. ред. Литвинова О. М. Київ: Дакор, 2015. 556 с.

5. Бадира В. А., Денисов С. Ф., Денисова Т. А. Кримінально-виконавче право: навчальний посібник / за ред. Т. А. Денисової. Київ: Істина, 2008. 400 с.

Кириенко Д. М., Царюк С. В.

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ ПРОГРЕССИВНОЙ СИСТЕМЫ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ

Статья посвящена исследованию уголовно-правовых элементов прогрессивной системы исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в исправительных колониях. Охарактеризовано состояние научной разработки прогрессивной системы исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в исправительных колониях.

В работе обосновано общую характеристику уголовно-исполнительного института изменения условий отбывания наказания в виде лишения свободы. Авторами статьи указан тот факт, что условия содержания осужденных могут изменяться такими способами, как условно-досрочное освобождение, освобождение в силу акта амнистии, освобождение в силу акта помилования, замена неотбытой части наказания более мягким. Это, в свою очередь, является необходимыми элементами прогрессивной тюремной системы исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в исправительных колониях.

Ключевые слова: прогрессивная система исполнения наказания, исправительная колония, дифференциация, индивидуализация, лишение свободы на определенный срок, исправление и ресоциализация.

Kirienko D. M., Tsaryuk S. V.

CRIMINAL LEGAL PROVISION OF SUPPLEMENTARY PENALTY ELEMENTS OF ELEMENTS OF THE PROGRESSIVE SYSTEM

The article is devoted to the investigation of the criminal legal elements of the progressive system of execution of punishment in the form of imprisonment for a certain period in correctional colonies. The state of scientific development of the progressive system of execution of punishment in the form of imprisonment for a certain period in correctional colonies is characterized.

The article substantiates the general description of the criminal law institute of changing the conditions for serving a sentence in the form of deprivation of liberty. The authors indicate that these elements are manifested in such institutions of criminal law as parole, release by virtue of an act of amnesty, release by virtue of an act of pardon, replacement of the unserved part of punishment with a softer one. When applying these elements, the severity of the crime committed, the part of the sentence served, the behavior of the convict at the time of serving the sentence are taken into account in the required order.

Key words: progressive system of execution of punishment, correctional colony, differentiation, individualization, imprisonment for a certain period, correction and resocialization.

V. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

УДК 159.923.2

Борець Ю. В.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Шлімакова І. І.,

кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри
екологічної психології та соціології,

Національний університет

«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті представлено результати теоретичного аналізу категорії «психічне здоров'я». Здійснено спробу обґрунтування внутрішньої гармонії як адаптивного механізму психічного здоров'я студентів ВНЗ. Визначено психічне здоров'я як стан внутрішнього благополуччя, забезпечення гармонійного взаємозв'язку між відображенням обставин дійсності та ставленням особистості до неї. Висвітлено результати емпіричного дослідження взаємозв'язку самооцінки психічного здоров'я майбутніх психологів з відчуттям ними внутрішньої гармонії. Встановлено, що особливу увагу варто приділяти пошуку причин та виявленню механізмів оптимальних форм реагування та подолання небезпечних ситуацій у педагогічній взаємодії, що є важливою умовою збереження психічного здоров'я студентів.

Ключові слова: *нервово-психічна стійкість, психічне здоров'я, психологічна гармонія, внутрішня гармонія.*

Постановка проблеми. Сучасні дослідження науковців щодо оцінки стану психічного здоров'я населення свідчать, що з кожним роком зростає кількість людей з виявами нервово-психічної нестійкості. Найбільш уразливими категоріями є діти та молодь.

Актуальність досліджень психічного здоров'я студентів ВНЗ визначається наявністю стресогенних факторів у студентському середовищі, таких як ситуації іспитів, періоди соціальної адаптації, необхідність особистісного самовизначення в майбутньому професійному середовищі [2, с. 121]. Пережитий стрес і його наслідки становлять серйозну загрозу психічному здоров'ю індиві-

да. Особливо це стосується молодіжного та студентського періоду в житті людини, коли особистісні ресурси здаються невичерпними, а оптимізм стосовно власного здоров'я переважає над турботою про нього.

Звернення до проблеми психічного здоров'я є важливим та актуальним, оскільки психічне здоров'я на сьогодні постає ключовим поняттям у контексті надання психологічної допомоги. Модель психічного здоров'я, на думку Малейчука Г. І. [5, с. 46], є безпосереднім «інструментом» для оцінки стану людини, яка звернулася до психолога за допомогою. І від того, як психолог ставиться до власного психічного здоров'я, яку модель психічного здоров'я він бере за основу своєї діяльності (медичну, пато-психологічну чи психологічну), багато в чому визначатиметься ефективність наданої ним психологічної допомоги.

Аналіз вивчення напрацювань учених щодо впливу різних факторів на психічне здоров'я особистості показує, що переважно досліджуються спадкові, соціальні та психофізіологічні чинники. Проте фактично відсутні ґрунтовні дослідження, які б вивчали вплив внутрішніх психологічних механізмів на процеси збереження психічного здоров'я та його самопідтримку.

Одним з таких механізмів є внутрішня гармонія як складова психологічної гармонії особистості [4, с. 69; 6, с. 110]. Разом з цим проблема психологічної гармонії в контексті психічного здоров'я у вітчизняній психології вивчена недостатньо.

Метою публікації є визначення зв'язку між компонентами внутрішньої гармонії та ставленням майбутніх психологів до власного психічного здоров'я.

Результати теоретичного аналізу. Термін «психічне здоров'я» визначено міждисциплінарною науковою категорією, яка охоплює комплекс філософського, психологічного, педагогічного, медико-біологічного й соціокультурного знання. Зауважимо, що, незважаючи на широке використання цього поняття в різних галузях науки та практики, на сьогодні не існує чіткого, однозначного бачення щодо його визначення. Різномасштабність підходів до трактування терміна «психічне здоров'я» вказує на складність і багатовимірність цієї категорії за її сутнісними ознаками та значенням.

Результати теоретичного аналізу наукової літератури вказують, що аналізуючи феномен психічного здоров'я, науковці розглядають його на двох рівнях: зовнішньому, у контексті якого психічне здоров'я розглядається з точки зору спостерігача (лікаря, психолога), та внутрішньому, суб'єктивному (з точки зору самої людини, яка переживає за себе, як здорову чи нездорову). Зовнішній рівень вияву психічного здоров'я представлений відсутністю ознак захворювання (симптомів та синдромів, що становлять клінічну картину здоров'я). Внутрішній рівень являє собою комплекс переживань людини, які утворюють її суб'єктивну картину здоров'я [5, с. 83].

Залежно від того, який із рівнів вияву стає провідним у визначенні здоров'я, в сучасному науковому світогляді сформувалося два підходи до розуміння психічного здоров'я. У рамках першого підходу (розуміння здоров'я «від хвороби» – патоцентрична модель) психічне здоров'я характеризується відсутністю симптомів та синдромів захворювання, скарг, болі, об'єктивних порушень у функціонуванні різних систем організму. У другому підході (розуміння здоров'я «від здоров'я» – саноцентрична модель) у трактуванні категорії психічного здоров'я акцент робиться на наявності індивідуальних ресурсів та можливостей людини, її здатності до розвитку, самореалізації, самовдосконалення. Тобто в центрі уваги дослідників є вияви психіки здорових людей [5, с. 13; 7, с. 35].

Складність питання у поясненні змістовної сутності феномена «психічне здоров'я» полягає в тому, що більшість учених визначають його в контексті одного з підходів. Перспективним на сьогодні вважається комплексний підхід до визначення вказаного поняттєвого конструкту, який активно розробляється Дубровіною І. В., Болтівцем С. І., Братусем Б. С., Слободчиковим В. І. та ін. [1, с. 56; 3, с. 19; 4, с. 108; 5, с. 45; 8, с. 18–19].

Так, Дубровіна І. В. [3, с. 67] вважає за доцільне розглядати підхід до проблеми психічного здоров'я з точки зору повноти та багатогранності розвитку особистості. Авторка визначає психічне здоров'я як стан душевного благополуччя, повноцінної психологічної діяльності людини, що виражається в її активності, бадьорому настрої, доброму самопочутті. Основу психічного

здоров'я становить повноцінний психічний розвиток особистості на всіх етапах онтогенезу, а також високий рівень розвитку вищих психічних функцій.

Науково виправданим, на наше розуміння, є рівневий підхід до визначення психічного здоров'я, запропонований Братусем Б. С. [цит. за Малейчуком Г. І., 5, с. 14]. Дослідник виділив три рівні психічного здоров'я:

- перший – вищий «особистісно-смысловий рівень», який визначається якістю смислових стосунків людини, загальним сенсом її життя, ставленням до себе (цей рівень регулює нижче розташовані, підпорядковані рівні);

- другий – «індивідуально-психологічний рівень», оцінка якого залежить від спроможності людини будувати адекватні способи реалізації смислових спрямувань;

- третій – «психофізіологічний рівень» визначається особливостями внутрішньої, мозкової, нейрофізіологічної організації актив психічної діяльності.

Цілком очевидно, що кожен з виділених рівнів буде характеризуватись різними формами виявів, механізмами адаптації та регуляції особистості в її взаєминах із довкіллям.

Особливо важливим психічне здоров'я є для професій системи «людина-людина», що передбачають безпосередній міжособистісний контакт з оточенням. У першу чергу, це професія психолога, який не зможе надати кваліфіковану психологічну допомогу в разі власного психічного нездоров'я. На важливість психічного здоров'я, відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів у психолога вказували Вачков В. І., Верняєва Т. А., Уолберг Г., Горностай П. П., Гріншпун І. Б., Грищенко С. А., Собкова С., Чепелєва Н. В. та ін.

Якель Н. І., Чепелєва Н. В. описали модель особистості психолога-практика, до когнітивної підструктури якої включили толерантність, відсутність хронічних внутрішніх особистісних конфліктів, які обумовлюють проєкції, неадекватні психологічному захисту і та ін. Грищенко С. А. вважає, що значущими для ефективної психологічної допомоги є фізичне, психічне й особисте здоров'я психолога (від почуття гумору і знання власних обмежень до адекватної енергетики та відсутності або компенсова-

ності невротичних рис). Вачков В. І., Гріншпун І. Б., Пряжніков Н. С., Собкова С. вказують на важливість для психолога усвідомлення власних конфліктних сфер, потреб, мотивів.

Ми поділяємо думку авторів, які вважають, що одним з адаптивних механізмів психічного здоров'я є внутрішня гармонія особистості [2, с. 10; 4, с. 47; 6, с. 56; 8, с. 21–22]. Хоча варто зауважити, що феномен гармонії є ще менш вивченим психологічною наукою, ніж категорія психічного здоров'я.

Дослідженнями Шлімакової І. І. [9, с. 76] встановлено, що психологічна гармонія – це динамічний стан, який відображає вияв у свідомості й вчинках особистості ідеї порядку та узгодженості її внутрішнього «Я» з природним, соціальним і предметним світом, а також самоврегулювання людиною системи пропорційності основних сфер життєдіяльності.

Психологічна гармонія виражається в оптимальній психічній організації та функціонуванні індивіда. У цьому контексті слушною є думка російського психолога Моткова О. І. [6, с. 12], який теоретично обґрунтував та емпірично перевірів наукове положення про те, що психологічна гармонія не є абсолютно позитивним за всіма параметрами станом. Оптимальний баланс більшості полярних, адаптивних та неадаптивних, «позитивних» і «негативних» особистісних характеристик, на переконання вченого, має усереднений діапазон 3 (+) : 1 (–). Це означає, що одна третя наших особливостей можуть і повинні бути в мінусі, в розбалансованому, неадаптивному стані для того, щоб сприяти подальшому розвитку та саморозвитку особистості. Ці судження наштовхують на думку, що важливо прагнути не повної, а оптимальної досконалості, причому для кожного вона є індивідуальною. На наш погляд, особистісна досконалість багато в чому залежить від внутрішньої збалансованості людини.

Внутрішня гармонія як складова психологічної гармонії є одним із адаптивних механізмів психіки, який на інтрапсихічному рівні обумовлює «узгодженість людини з собою» (оптимальні Я-орієнтації, самосприйняття своєї природи, адекватна самооцінка, високий рівень саморегуляції, орієнтації на високі досягнення та ін.), на інтерпсихічному – окреслює «узгодженість людини з довкіллям» (позитивні стосунки з іншими людьми,

гнучкість у спілкуванні, високий рівень саморефлексії власної поведінки в соціумі, хороша адаптація в різних природних середовищах, відчуття єдності з природою та ін.).

Вищевикладені положення доводять, що внутрішня гармонія є механізмом нашої психіки, який забезпечує функціонування психічного здоров'я на всіх його рівнях.

На початку наших суджень ми звернули увагу на той факт, що ставлення до власного психічного здоров'я є важливим чинником діяльності практичного психолога. З огляду на це було проведено дослідження щодо виявлення взаємозв'язків між ставленням майбутніх психологів до свого психічного здоров'я та відчуттям ними гармонії внутрішнього світу.

Методика та процедура дослідження. Емпіричне дослідження проводилося на базі психолого-педагогічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка впродовж 2010–2012 років. Вибірку склали студенти 3-го та 4-го курсів спеціальності «Психологія», загальна кількість досліджуваних становить 126 осіб, з них 20 хлопців (16 %) і 106 (84 %) дівчат. Вік досліджуваних у середньому становить 20 років.

Як психодіагностичний інструментарій використовувались такі методики: «Самооцінка психічного здоров'я» (Степанов С. С.), «Особистісна біографія» (Мотков О. І.), «Накопичення емоційно-енергетичних зарядів, спрямованих на самого себе» (Бойко В. В.).

Для опрацювання результатів були використані стандартні математико-статистичні процедури за допомогою комп'ютерного пакету SPSS for Windows 11.0.

Результати дослідження та їх аналіз. Методика Степанова С. С. «Самооцінка психічного здоров'я» дає змогу проаналізувати людині рівень сформованості в неї таких показників внутрішнього (суб'єктивного) рівня психічного здоров'я, як: «внутрішній спокій», «врівноваженість», «психічне благополуччя», «психологічна стійкість».

Осмислення узагальнених результатів дослідження оцінки студентами власного психічного здоров'я показує, що переважна більшість молоді оцінює своє психічне здоров'я як таке, що має

високий рівень (42,6 %). 30,0 % досліджуваних вважає його близьким до середнього рівня, при цьому студенти вказують на наявність у них певних нервово-психічних розладів. Жоден з майбутніх психологів не відчуває оптимальної внутрішньої рівноваги та балансу, що свідчить про низький рівень у них нервово-психічної зрівноваженості у виявах самопочуття.

Спостерігаються статистично значущі відмінності між ставленням до власного психічного здоров'я в осіб чоловічої та жіночої статі: при $p \leq 0,05$ більшу схильність до виявів емоційної дезадаптації виявляють особи чоловічої статі (низький рівень самооцінки психічного здоров'я – 50,0 % хлопців і 4,8 % дівчат). До того ж у більшості дівчат, порівняно з юнаками, переважає позитивний фон сприйняття довкілля, що сприяє розвитку оптимізму, психологічної стійкості, формуванню саногенного потенціалу.

Аналізуючи результати, отримані за методикою Бойка В. В. «Накопичення емоційно-енергетичних зарядів, спрямованих на самого себе», варто зазначити, що у 45,5 % досліджуваних внутрішня емоційна напруга відсутня (з них 31,2 % студенток та 14,3 % студентів-психологів). 48,0 % молодих людей мають середній рівень внутрішньої емоційної напруги і лише у 6,5 % опитаних відзначається високий рівень емоційно-енергетичних зарядів, спрямованих на самого себе, серед них 4,0 % становлять юнаки. Встановлено взаємозв'язок між низьким рівнем самооцінки психічного здоров'я та високим рівнем емоційної напруги ($r = 0,456$, при $p \leq 0,01$).

Відчуття майбутніми психологами внутрішньої гармонійності вивчалось за допомогою методики Моткова І. О. «Особистісна біографія». Автор виділяє такі фактори, які, на його думку, можна виокремити як складові психологічної гармонії: «життєве самовизначення», «життєва самореалізація», «трансформація особистості», «гармонійність особистості та життя». У сукупності всі ці характеристики утворюють інтегральний фактор «загальна конструктивність особистості». У ньому враховуються як гармонійність особистості, тобто оптимальність організації та протікання життєвого процесу, так і загальна результативність життя, життєва самореалізація особистості.

Результати проведеного дослідження за цією методикою наведено в таблиці.

Таблиця

Середні значення рівнів вираженості факторів психологічної гармонії у свідомості студентів-психологів(у%)

Фактори	Життєве самовизначення		Життєва самореалізація		Трансформація особистості		Гармонійність особистості		Загальна конструктивність особистості	
	Х	Д	Х	Д	Х	Д	Х	Д	Х	Д
Вибірка										
Рівень										
Псевдовисокий	2,5	3,4	0	3,3	0	2,8	0	3,0	0	3,5
Високий	34,3	63,6	29,6	19,6	36,8	50,2	9,7	10,1	26,3	19,5
Середній	43,1	30,0	47,4	70,1	50,2	47,0	49,8	66,4	53,2	73,2
Низький	20,1	3,0	23,0	7,0	13,0	0	40,5	20,5	20,5	3,8

Умовні позначення: Х – хлопці; Д – дівчата.

Відповідно до показників, які наведено в таблиці, дівчата – майбутні психологи мають вищі показники за шкалою «життєве самовизначення» (різниця становить 29,3 %). Цей факт вказує на те, що представниці жіночої статі (порівняно з хлопцями) більш здатні до саморефлексії як важливого механізму, що опосередковує гармонійність особистості в аспекті усвідомленого ставлення до вибору життєвого шляху, в тому числі й професійного. За шкалою «життєва самореалізація» високий та середній рівень має 97,0 % студенток та 77,0 % студентів, тобто більшість майбутніх психологів має активну внутрішню тенденцію до саморозвитку, прагне найбільш повно реалізувати свої можливості в практичній діяльності та життєвих ситуаціях.

Особливу увагу під час аналізу результатів звертали на фактор «гармонійність особистості та її життя». У цілому внутрішню гармонію відчуває більша частина досліджуваних (близько 70,0 %). Ці студенти мають добре самопочуття впродовж року; ведуть активний здоровий спосіб життя; мають переважно позитивний емоційний тонус; позитивно ставляться до себе; внутрішні суперечності в них є незначними; власний життєвий шлях вони уявляють повноцінним та перспективним.

Повний баланс внутрішнього світу з власного погляду наявний у 59,5 % юнаків та 79,5 % дівчат. Низький рівень внутрішньої рівноваги спостерігається в 40,5 % представників чоловічої статі та 20,5 % осіб жіночої статі. Виявлено прямий взаємозв'язок між показниками «низький рівень самооцінки психічного здоров'я» та «низький рівень гармонійності особистості» ($r = 0,309$, при $p \leq 0,05$).

Проведене теоретико-емпіричне дослідження дозволило сформулювати наступне.

Висновки і перспективи подальшого дослідження значущі в контексті розглянутих проблем, а саме: як психологічний феномен психічне здоров'я має багаторівневу структуру, яка включає особистісно-смісловий, індивідуально-психологічний і психофізіологічний рівні. Суб'єктивне відчуття внутрішньої гармонії є одним показників та адаптивних механізмів психічного здоров'я особистості взагалі та майбутніх психологів зокрема. Внутрішня гармонія забезпечує підтримку психічного здоров'я на всіх його рівнях.

Більш гармонійними себе відчують представниці жіночої статі, порівняно з юнаками. Цей факт вказує на те, що в дівчат переважає позитивний фон сприйняття як себе, так і довкілля. Це сприяє розвитку таких складових особистісно-сміслового рівня психічного здоров'я, як оптимізм, психологічна стійкість, позитивне ставлення до себе.

Проведене дослідження є лише початковою спробою авторів осмислити взаємоузгодженість та взаємовплив складових психічного здоров'я й психологічної гармонії особистості. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаються в обґрунтуванні психологічної сутності категорії «гармонія», виділенні її структурних компонентів та осмисленні підпорядкованості складових психічного здоров'я й психологічної гармонії.

Список використаних джерел

1. Болтівець С. І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика. Київ, 2000. 302 с.
2. Габа І. М. Вплив освітнього середовища ВНЗ на професійний розвиток особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології*:

зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України; за ред. Максименка С. Д. Київ, 2011. Т. XIII; ч. 6. С. 73–81.

3. Практическая психология образования: учебное пособие для вузов / под ред. Дубровиной И. В. Москва: Просвещение, 2009. 480 с.

4. Куликов Л. В. Психогигиена личности: вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 464 с.

5. Малейчук Г. И. Обоснование психологической модели психического здоровья. URL: <http://www.b17.ru/article/761>.

6. Мотков О. И. Методика «Личностная биография». *Школьный психолог*. 1998. № 38. С. 8–9.

7. Панкратов А. Н. Саморегуляция психического здоровья: практическое руководство. Москва: Институт психотерапии, 2001. 338 с.

8. Психология здоровья: учебник для вузов / под ред. Никифорова Г. С. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 607 с.

9. Шлімакова І. І. Екопсихологічна сутність феномена «гармонія» у свідомості студентської молоді. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. Екологічна психологія / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Житомир, 2011. Вип. 26. С. 581–589.

Борец Ю. В., Шлимакова И. И.

К ПРОБЛЕМЕ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье представлены результаты теоретического анализа категории «психическое здоровье». Осуществлена попытка обоснования внутренней гармонии как адаптивного механизма психического здоровья студентов ВУЗа. Определено психическое здоровье как состояние внутреннего благополучия, обеспечения гармоничной взаимосвязи между отражением обстоятельств действительности и отношением личности к ней. Отражены результаты эмпирического исследования взаимосвязи самооценки психического здоровья будущих психологов с ощущением ими внутренней гармонии. Установлено, что особое внимание стоит уделять поиску причин и выявлению механизмов оптимальных форм реагирования и преодоления опасных ситуаций в педагогическом взаимодействии, которое является важным условием сохранения психического здоровья студентов.

Ключевые слова: *нервно-психическая стойкость, психическое здоровье, психологическая гармония, внутренняя гармония.*

Borets Yu. V., Shlimakova I. I.

TO THE PROBLEM OF MENTAL HEALTH OF STUDENTS OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

In the article presents the results of a theoretical analysis of the category «mental health» and «inner harmony of the person». An attempt has been made to

substantiate internal harmony as an adaptive mechanism of mental health of university students. Mental health is defined as a state of inner well-being, providing a harmonious relationship between the mapping of circumstances of reality and the attitude of the individual towards it. The results of an empirical study of the relationship between the self-assessment of mental health of future psychologists and the sense of inner harmony are presented. It was established that special attention should be paid to the search for causes and the identification of mechanisms for optimal forms of response and overcoming of dangerous situations in pedagogical interaction, which is an important condition for preserving the mental health of students.

The term "mental health" is defined interdisciplinary scientific category that covers a set of philosophical, psychological, educational, medical, biological and socio-cultural knowledge. Note that despite the widespread use of this concept in various fields of science and practice, to date there is no clear, unambiguous vision of its definition. Riznoaspektivist approaches to the interpretation of the term "mental health" indicates the complexity and multidimensionality of this category for its essential attributes and value.

Key words: *nervous-psychical stability, psychical health, psychological harmony, internal harmony, mental health.*

УДК 342.951

Зливко С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ І ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано основні завдання Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України в сучасних умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України та запропоновано перспективні напрями щодо вдосконалення структури Державної кримінально-виконавчої служби та покращання її діяльності.

Досліджено функції Державної кримінально-виконавчої служби як такої, що має власне місце в державному управлінні. Проаналізовано наукові підходи вчених та національне законодавство щодо трактування такого поняття, як «правоохоронні органи». Визначено зміст правоохоронної діяльності Державної кримінально-виконавчої служби. Доведено на підставі наукових тверджень, що Державна кримінально-виконавча служба є класичною управлінською системою, яка має всі організаційні характеристики і сформована на засадах поєднання централізованого управлінського впливу та децентралізації і виконує правозастосувальні та правоохоронні функції.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба, завдання, правоохоронні функції, правозастосувальні функції, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. Розвиток України як правової держави нині відбувається в умовах реформування органів державної влади та місцевого самоврядування, судової системи тощо.

Ефективна діяльність державної влади в Україні неможлива без удосконалення діяльності її органів, пошуку нових форм та методів управління в різних сферах суспільного життя. Чергове реформування переживає нині й Державна кримінально-виконавча служба України, завданням якої, відповідно до ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», є здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Основними завданнями реформи є:

- залучення нових кадрів у систему на всіх рівнях – насамперед за рахунок підвищення рівня заробітної плати;
- розроблення законодавства у сфері функціонування слідчих ізоляторів та установ виконання покарань відповідно до законодавства Європейського Союзу;

- підвищення операційної ефективності 100 державних підприємств у пенітенціарній системі за рахунок створення виробничих об'єднань за галузевим принципом, проведення закупівель через електронну систему «ProZorro»;

- будівництво нових слідчих ізоляторів та установ виконання покарань у великих містах України в рамках державно-приватного партнерства.

Разом з тим, незважаючи на те, що здійснені кроки щодо реформування пенітенціарної системи, які проводились останній рік, значно поліпшили ситуацію в системі, і надалі залишається актуальним питання її подальшого реформування та внесення деяких коректив у вже здійснені заходи [1].

У теперішній час актуальною проблемою є неефективне функціонування Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС), про що свідчать офіційні статистичні дані Міністерства юстиції України. Аналіз сучасного стану функціонування ДКВС України засвідчує недосконалість організаційного, правового та управлінського її забезпечення, зумовлену, серед іншого, недостатньою розробкою з позицій науки адміністративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З розвитком держави відбувалося становлення її науки, в тому числі у зазначеній сфері. Серед сучасних українських праць, що розкривають специфіку діяльності органів та установ зазначеної служби, можна відзначити наукові здобутки Радова Г. О., Калужного Р. А., Фаренюка С. Я., Сергеева І. С., Львовчикіна В. А., Пташинського О. Б., Степанюка А. Х., Петкова В. П., Бараш Є. Ю., Галая А. О., Гречанюка С. К., Яковець І. С. та інших учених, які розглядали питання організації процесу виконання покарань.

Натомість проблеми щодо завдань і функцій Державної кримінально-виконавчої служби України в сучасних наукових працях не розглядалися. Саме їх дослідженню і присвячено статтю.

Отже, **мета статті** полягає в тому, щоб на основі комплексного вивчення законодавства України і практики його застосування розкрити основні завдання та функції Державної кримінально-виконавчої служби України в контексті реформування (розвитку) пенітенціарної системи України.

Виклад основного матеріалу. Центральним органом виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації була визначена Державна пенітенціарна служба України (Положення про Державну пенітенціарну службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 225), яка відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 № 343 була ліквідована [2].

Цією ж постановою, а також розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 № 697-р [3] на Міністерство юстиції України були покладені завдання і функції з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації (відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228, Міністерство юстиції є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації) [4].

Також постановою Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 № 348 «Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції» територіальні органи управління Державної пенітенціарної служби були ліквідовані як юридичні особи публічного права, а правонаступником визначені утворені міжрегіональні управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції.

З огляду на викладене вище та згідно з пунктом 2 постанови Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 № 343 Міністерство юстиції України є правонаступником Державної пенітенціарної служби України, що ліквідується, в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації [2]. Унаслідок чого до складу Міністерства юстиції ввійшли:

- сектор мобілізаційної роботи та територіальної оборони;
- відділ інспектування дотримання прав людини в пенітенціарних закладах;
- три управління (планово-фінансової діяльності і соціально-трудових відносин кримінально-виконавчої служби та пробації,

персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, медичного забезпечення);

– три департаменти (ресурсного забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби, Державної кримінально-виконавчої служби, пробації Міністерства юстиції України) [5].

При цьому необхідно звернути увагу на те, що ДКВС виконує унікальну й притаманну тільки їй функцію виправлення і ресоціалізації засуджених, а також функції охорони здоров'я, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання, наділена правом займатись оперативно-розшуковою діяльністю, має у своєму підпорядкуванні воєнізовані формування, зброю, виробничі потужності промислового та сільськогосподарського призначення.

Ми погоджуємося з думкою Гулак О., що всі ці функції, не властиві Міністерству юстиції України і більше, стосуються інших міністерств [6, с. 27].

Зокрема, відповідно до оптимізації структури Міністерства юстиції України для виконання специфічних функцій, які не властиві Мін'юсту, в системі виконання покарань будуть створені три відомства: «Адміністрація державної кримінально-виконавчої служби», «Центр пробації» і «Центр охорони здоров'я» [7].

Отже, саме ці три нові спецустанови виконуватимуть специфічні функції та вирішуватимуть увесь комплекс завдань у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, крім формування та реалізації державної політики, що залишається за Міністерством.

Слід зазначити, що в адміністративному праві проблема функцій управлінських органів була предметом самостійного наукового дослідження (наприклад, [8; 9; 10]), а також розглядалася під час висвітлення питань компетенції, повноважень та ефективності їх діяльності. Більшість учених функції управлінських органів розглядають як їх управлінські дії. Вони поділяються на підфункції, дії і операції, які можна класифікувати у тому числі і за силою владного впливу.

Зокрема, виділяються функції організації, регулювання, керівництва, координації, стимулювання, планування, контролю, прогнозування, використання інформації, розрахунково-аналітичні.

Проте, якщо звернутися до положень Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», то можна констатувати, що законодавець передбачив для служби тільки дві функції – правозастосовну та правоохоронну.

На думку Скакун О. Ф., правозастосування – це здійснювана в процедурно-процесуальному порядку владно-організуюча діяльність компетентних державних органів і посадових осіб, яка полягає в індивідуалізації юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків в акті застосування норм права.

Застосування правових норм – це ухвалення на основі норм права рішень у конкретних справах. З погляду формальної логіки це процес, який полягає у підведенні конкретного життєвого випадку під загальну правову норму, а також ухвалення на цій основі спеціального акта – акта застосування норм права [11, с. 388–389].

На думку Шульги А. М., правозастосування – це владна діяльність уповноважених на те державних органів і осіб щодо забезпечення реалізації норм права їх адресатами [12, с. 91].

На підставі аналізу дослідження зазначених авторів можна визначити загальні особливості та ознаки правозастосування:

1. Має владний характер, тому що це діяльність компетентного органу або посадової особи, і лише в рамках наданих йому (їй) повноважень.

2. Має індивідуалізований, персоніфікований характер, тому що відбувається вирішення конкретної справи, життєвого випадку, певної правової ситуації на основі норм права. Полягає в «прикладненні» норм права до конкретної особи (персони), конкретних обставин.

3. Має управлінський, організаційний, процедурно-процесуальний характер, тому що являє собою офіційний порядок дій, складається з низки стадій.

4. Має творчий, інтелектуальний характер, тому що це завжди інтелектуальна діяльність. Для застосування норм права необхідно свідомо проводити низку дій.

5. Здійснюється на основі норм права.

6. Має юридично оформлений характер – завершується ухваленням спеціального акта (у більшості випадків письмового),

який називається актом застосування норм права або правозастосовним актом [11, с. 391; 12, с. 91].

Таким чином, можна дійти висновку, що значна кількість управлінських функцій можуть бути реалізовані саме завдяки правозастосуванню (зокрема, функції організації, регулювання та контролю). Серед таких функцій ДКВС у практичній діяльності, відповідно до покладених на неї завдань, можна відзначити: подає Міністрові юстиції пропозиції щодо визначення основних напрямів діяльності територіальних органів управління ДКВС, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств, установ виконання покарань, інших підприємств, установ та організацій, утворених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби (далі – органи і установи); аналізує результати діяльності органів і установ, готує на їх основі та подає Міністрові юстиції пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування органів і установ; забезпечує виконання державних цільових програм розвитку органів і установ; бере участь у розробленні та виконанні державних комплексних програм протидії злочинності; організовує та контролює виконання вироків суду та інших судових рішень і застосування передбачених законом засобів виправлення засуджених; забезпечує дотримання вимог законодавства в органах і установах; забезпечує здійснення заходів стосовно запобігання вчиненню кримінальних правопорушень і дисциплінарних проступків засудженими та особами, взятими під варту, а також заходів щодо них для припинення кримінальних правопорушень і дисциплінарних проступків; забезпечує виявлення кримінальних правопорушень, учинених в органах і установах; організовує здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; забезпечує контроль за організацією охорони установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, дотриманням правопорядку та забезпеченням безпеки в них; організовує забезпечення безпеки осіб, які утримуються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, підрозділами таких установ та слідчих ізоляторів; організовує і контролює оперативно-

розшукову діяльність органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, налагоджує взаємодію з органами, до складу яких входять підрозділи, що провадять таку діяльність; здійснює довідково-інформаційне та методичне забезпечення органів і установ; забезпечує функціонування власної системи внутрішньої безпеки [13].

Усі зазначені напрямки діяльності ДКВС можна втілити тільки за допомогою створення та реалізації спеціальних норм, які б урегулювали конкретні сфери діяльності її окремих елементів.

Таким чином, можна дійти висновку, що правозастосувальна функція в діяльності ДКВС виявляється у формуванні та реалізації на основі спеціального законодавства у сфері виконання покарань та функціонування системи органів та установ виконання покарань, комплексу нормативно-правового регулювання управлінського, організаційного характеру, який визначає процедуру та порядок застосування конкретної юридичної норми у кримінально-виконавчих та адміністративних правовідносинах (у сфері діяльності установ та органів Державної кримінально-виконавчої служби України).

Правозастосувальна діяльність є загальною стосовно другої функції ДКВС – правоохоронної. Застосовувати право в буквальному розумінні можуть всі юридичні і фізичні особи, але коли мова йде про правозастосувальні органи, маються на увазі тільки державні органи, одним з видів яких є правоохоронні. Таким чином, правоохоронна діяльність спеціальних органів є складовою правозастосувальної.

Щодо правоохоронної функції ДКВС, то можна констатувати, що дотепер віднесення зазначеної служби до категорії правоохоронних залишається дискусійним. Це, в першу чергу, пов'язано з сучасними суперечностями в законодавстві, яке регулює діяльність правоохоронних органів. До цього часу ані науковці, ані законодавець не дійшли згоди в однозначності щодо розуміння, які саме органи є правоохоронними.

У законодавстві України поняття «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні органи» визначаються одне через одного, відсутні нормативно визначені критерії, за якими певна діяльність чи органи можуть бути віднесені до правоохоронних.

Так, у Законі України «Про основи національної безпеки України» [14] правоохоронні органи визначені як «органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій», а в Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами України» – як «державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» [15].

У підручнику «Судові та правоохоронні органи України» (Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П.) можна знайти таке визначення: «Правоохоронні органи – це існуючі в суспільстві й державі установи та організації, що здійснюють правозастосовчу та правоохоронну функції, основне завдання яких полягає в забезпеченні законності, захисту прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб, боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями» [16, с. 6].

На підставі вищевикладеного можна зазначити, що поняття «правоохоронні функції», «правоохоронна діяльність» та «правозастосовні функції» є юридично не визначеними.

Наприклад, стаття 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» передбачає, що до системи державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, належать: спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи; державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій. До державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, належать: Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України; спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України.

У разі необхідності Верховною Радою України на постійній або тимчасовій основі можуть бути створені й інші спеціальні органи для боротьби з організованою злочинністю.

До державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, належать: органи Національної поліції і Служби безпеки України, крім зазначених у пункті 2 цієї статті;

органи прокуратури України; органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю; органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори; розвідувальний орган Міністерства оборони України; Служба зовнішньої розвідки України; Національне антикорупційне бюро України [17].

Таким чином, аналіз вищезазначеної нормативної основи дозволяє констатувати, що органи й установи виконання покарань та слідчі ізолятори є підрозділами, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, а так – є правоохоронними.

У статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» зазначено, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [18].

Правоохоронна функція має місце у здійсненні різних напрямків правоохоронної діяльності, тобто такої державної діяльності, яка здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу з суворим дотриманням встановленого законом порядку. Правоохоронна діяльність складається з кількох напрямків, кожний з яких має специфічні завдання і здійснюється властивими тільки йому певними методами. Такими загальними напрямками є: здійснення правосуддя; прокурорський нагляд; досудове розслідування; здійснення захисту у кримінальних справах і подання іншої правової допомоги; охорона громадського порядку й безпеки громадян; боротьба зі злочинністю тощо.

Щодо ДКВС, то можна зазначити, що її правоохоронна діяльність у системі загальних напрямків такої діяльності, в першу чергу, полягає у виконанні судового рішення, а також боротьбі зі злочинністю.

Висновки. Отже, зважаючи на зазначене, можна підсумувати, що система органів та установ ДКВС України є складовою системи правоохоронних органів, а її діяльність має всі властиві ознаки правоохоронних органів: специфічні завдання, від реалізації яких залежить спокій суспільства та громадський порядок; можливість застосування примусових заходів; сувора відповідність діяльності чинному законодавству та в спеціальному порядку, встановленому відповідними нормативно-правовими актами.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що Державна кримінально-виконавча служба України є класичною управлінською системою, яка має всі організаційні характеристики і сформована на засадах поєднання централізованого управлінського впливу та децентралізації і виконує правозастосувальні та правоохоронні функції.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (дата звернення: 10.10.2017).

2. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 р. № 343. *Урядовий кур'єр*. 2016. 28 травня. № 100.

3. Питання Міністерства юстиції: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 697-р. Дата оновлення: 22.09.2016. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/697-2016-%D1%80> (дата звернення: 11.10.2017).

4. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228
Дата оновлення: 09.09.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п/page?text=%F2%E5%F0%E8%F2%EE%F0> (дата звернення: 11.10.2017).

5. Структура Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/dkvs/about/structure> (дата звернення: 12.10.2017).

6. Гулак О. Основні засади підвищення ефективності державного управління у сфері діяльності кримінально-виконавчої служби. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 1. С. 24–35.

7. Продовження реформи системи Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: [http://www.kmu.gov.ua/document/250265621/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20\(%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/document/250265621/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20(%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0).pdf) (дата звернення: 12.10.2017).

8. Басовский Л. Е. Менеджмент: учебное пособие. Москва: ИНФРА-М, 2000. 216 с.

9. Кочерин Е. А. Основы государственного и управленческого контроля. Москва: Филинь, 2000. 384 с.

10. Пикулькин А. В. Система государственного управления: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 399 с.

11. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник: пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.

12. Шульга А. М. Теория государства и права: пособие для подготовки к государственному (выпускному) экзамену. Харьков: ХУВД, 2000. 114 с.

13. Основні завдання та функції Державної кримінально-виконавчої служби. URL: <https://minjust.gov.ua/dkvs/about/functional> (дата звернення: 15.10.2017).

14. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

15. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами України: Закон України від 19.06.2003 р. № 975-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.

16. Гель А. П. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП. 2004. 272 с.

17. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України 30.06.1993 р. № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.

18. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.

Зливко С. В.

ОСНОВНЫЕ ЗАДАНИЯ И ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

В статье проанализированы основные задания Государственной уголовно-исполнительной службы Министерства юстиции Украины в современных условиях реформирования (развития) пенитенциарной системы Украины и предложены перспективные направления усовершенствования структуры Государственной уголовно-исполнительной службы и улучшения ее деятельности.

Исследованы функции Государственной уголовно-исполнительной службы как такой, что имеет собственное место в государственном управлении. Проанализировано научные подходы ученых и национальное законодательство относительно такого понятия, как «правоохранительные органы». Определено содержание правоохранительной деятельности Государственной уголовно-исполнительной службы. Доказано на основании научных утверждений, что Государственная уголовно-исполнительная служба является классической управленческой системой, которая имеет все организационные характеристики и сформирована на основе объединения централизованного управленческого влияния и децентрализации и выполняет правоприменительные и правоохранительные функции.

Ключевые слова: Государственная уголовно-исполнительная служба, задания, правоохранительные функции, правоприменительные функции, правоохранительные органы.

Zlyvko S. V.

MAIN TASKS AND FUNCTIONS OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The main tasks of the Department of Justice State Criminal and Executive Service of Ukraine in modern reforming (developing) conditions of Ukraine's penitentiary system and proposed perspective directions, concerning the structure of the State Criminal and Executive Service and its functioning improvement are analyzed.

The functions of the State Criminal and Executive Service as an institution that has its own place in state's governing are researched. Scientists' approaches and national legislation, concerning the explanation such concept as "law-enforcement authorities" are analyzed. The essence of the State Criminal and Executive Service law-enforcement activities is defined. On the basis of scientific assertions it is proved, that the State Criminal and Executive Service is classical system, which has all organizational characteristics and is formed on the principles of centralized administrative influence and decentralization combination and performs law-enforcing functions.

Key words: the State Criminal and Executive Service, task, law-enforcing functions, law-enforcement authorities, penitentiary system.

УДК 316.6

Настояща У. В.,

старший викладач кафедри психології,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ОСОБИСТОСТІ СПІВРОБІТНИКА ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті досліджено точки зору сутності правової свідомості. Доведено, що система ставлення особистості до права є найважливішим елементом свідомості. Розкрито значення, роль і вплив правосвідомості на поведінку громадян, що впливає на формування правової держави та побудову громадянського суспільства. Викладено основні результати теоретичних досліджень щодо правосвідомості особистості.

Ключові слова: *правова свідомість, ціннісне ставлення до права, правові установки та орієнтації, емоційне ставлення до права, правова підготовка, моральні детермінанти правосвідомості, види правосвідомості.*

Актуальність проблеми. У зв'язку з реформою Державної кримінально-виконавчої служби України та змінами у суспільстві, що трансформується в соціум європейського зразка, переосмислення закономірностей сьогодення є необхідним для кожної особистості. Усвідомлюючи зміни в суспільстві, роль, місце і значення правових норм зумовлює зміни у свідомості людини, а отже, питання правосвідомості виступає на перший план. Дослідження поняття правової свідомості особистості має значну наукову й практичну цінність, адже дасть змогу вирішити низку питань, пов'язаних із розбудовою держави, подальшим становленням європейського суспільства та участю громадян у правотворчості, сприятиме вирішенню проблем, пов'язаних із правовим вихованням і забезпеченням правопорядку.

Важливе значення для пенітенціарія є його ставлення до правових норм, їх усвідомлення та потреба в їх дотриманні. Здійснення аналізу психологічних аспектів правової свідомості є доцільним, оскільки з позиції психологічного підходу до поняття правосвідомості можна з'ясувати дію факторів, що впливають на поведінку суб'єктів права. Це необхідно для розробки стратегії правового розвитку як співробітників ДКВС, так і українського

суспільства в цілому як нового зразка з високим рівнем правової культури та правової свідомості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення питання правової свідомості в нашій країні має глибоке коріння та сформовані традиції. З другої половини XIX століття у вітчизняній науці має місце множинність підходів та позицій з кардинальних проблем соціальної філософії, психології та соціології.

Основоположними є результати досліджень російсько-українського правознавця, філософа та соціолога Кистяковського Б. О., який звів поняття права до основних визначень: державно-організаційне, соціологічне, психологічне, нормативне. Великий внесок у науку зробив юрист, філософ права, професор, спеціаліст з державного та міжнародного права Коркунов М. М., який першим визнав необхідність досліджувати право з психологічної точки зору, як і його сучасник Муромцев С. А. мав ту ж саму точку зору на бачення права у свідомості суспільства як факт суспільної свідомості. Російсько-польський учений-соціолог, правознавець, філософ Петражицький Л. І. у своїх працях заперечував об'єктивний, природно-історичний характер суспільних відносин і вважав, що зміст будь-якого соціального явища полягає не в об'єктивному ставленні, а знаходиться в психіці того, хто його вивчає, переживає нині, і це переживання досить емоційно забарвлене, бо емоції, як він вважав, є чинниками соціальної поведінки.

Саме в цей час і були закладені теоретичні засади вітчизняної соціології права і правосвідомості. У цьому контексті досліджувалися питання формування правосвідомості особистості в соціальному просторі нашої держави такими мислителями: Хвостовим В. М., Новгородцевим П. І., Сорокіним П. О. І особливо Ільїним І. О. було глибоко і ґрунтовно проаналізовано загальне поняття правосвідомості, виділено його структурні елементи, вивчено функції, наведено порівняльний аналіз індивідуальної та колективної правосвідомості, виявлено особливості правосвідомості різних верств населення нашого суспільства XIX–XX ст. Великий внесок Ільїна І. О. полягав у розробці проблеми правосвідомості особистості в контексті формування національної ідеї. Також він вважав, що правосвідомість – це насамперед самопова-

га людини, відчуття власної духовної гідності, здатність до самоконтролю та самоуправління, взаємна повага і довіра сторін [8].

В останнє десятиліття загальнотеоретичні, методологічні та спеціальні питання ролі правосвідомості у формуванні громадянського суспільства в країні, його місце в системі детермінант соціальної поведінки особистості, ціннісних підстав правосвідомості, а також складна динаміка становлення правосвідомості особистості в умовах суспільства, що трансформується, перебували в центрі уваги таких авторів, як: Голинчик О. О., Дмитрієнко Ю. М., Євплова Н. Ю., Коник О. О., Лідак Л. В., Малахов В. П., Носков В. І., Пчелінцев А. В., Рачіпа А. В., Сафонов В. В., Скок А. Г. [12], Тапчанян Н. М. та ін.

Загальнотеоретичні засади дослідження ролі права, інших соціальних інститутів у формуванні моральної і правової свідомості особистості, детермінант її соціальної поведінки, особливостей регулювання і саморегулювання її діяльності також привертала до себе увагу сучасних вітчизняних учених-соціологів: Здравомислова А. Г., Казімірчука В. П., Кудрявцева В. М., Сосніна В. О. та ін.

Разом з цим неодноразово порушувалися і розглядалися питання деформації правосвідомості, її взаємозв'язку з деградацією ціннісно-сислової сфери особистості, особливості кризи правосвідомості, характерні для різних соціальних груп у сучасному суспільстві саме в тих умовах, коли тенденції трансформації цього суспільства вимагають прямо протилежного: розвитку і вдосконалення його соціальних функцій.

Сучасним авторам доводиться фіксувати такі тривожні явища, як зниження рівня правової культури, активне несприйняття закону як соціальної цінності, зневіра до влади та правоохоронних органів, сприйняття закону як інституту репресії, зневажливе ставлення до представників правоохоронних органів і т. ін. Цьому чимало сприяли неправомірні та антиконституційні дії представників вищої державної влади, корупція на всіх рівнях держави.

Щодо досліджень правової свідомості співробітників правоохоронних органів, а саме персоналу Державної кримінально-виконавчої служби, можна сказати про наявність прогалин в

цьому аспекті. Незначна кількість учених вивчає цю проблематику. Бондарчук О. Г. пов'язує появу деструкційних змін у правосвідомості особистості в зв'язку з профдеформацією [4], а у своїй монографії «Механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України» пропонує приймати на службу осіб з розвинутою правовою свідомістю на рівні правового реалізму та постійно намагатись збільшувати правові знання протягом усього періоду служби [5]. Але жоден з авторів не пов'язує появу деструкцій у правосвідомості працівника ДКВС із впливом на його особистість субкультури засуджених. Нашим завданням у цьому дослідженні є необхідність виокремити особистісні утворення правосвідомості співробітника Державної кримінально-виконавчої служби України, щоб у подальшому дослідити їх більш детально.

Основні матеріали та результати дослідження. Найважливішим аспектом свідомості індивіда, що забезпечує можливість його ефективного існування в соціумі, є правова свідомість. Проблема правової свідомості та феномен правосвідомості розглядається в багатьох дисциплінах: філософії, психології, педагогіці, культурології, кримінології, криміналістиці. Ці дослідження не можна вважати цілком вичерпними, адже суспільство постійно трансформується, особливо на сучасному етапі, з огляду на що питання правосвідомості людини постає досить гостро, викликаючи неабиякий інтерес. Особливу увагу дослідники звертають на пошук:

- основних ознак правосвідомості;
- критеріїв правосвідомості як форми суспільної свідомості;
- співвідношення соціального та індивідуального в структурі та змісту правосвідомості;
- структурних елементів правосвідомості;
- параметрів суб'єктів правосвідомості [15].

Разом з цим формування цілісного інтегрального уявлення про сутність правової свідомості ще не завершено. Ми вважаємо, що значним внеском у вирішення цієї проблеми могло б стати, по-перше, визначення психологічних детермінант правосвідомості на різних етапах особистісного і професійного розвитку особистості; а по-друге, дослідження особливостей взаємозв'язку

між цими детермінантами й особливості правосвідомості індивіда. Можна розглянути дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів з різних питань правосвідомості, виявлення психологічних детермінант правосвідомості та аналізу механізмів взаємодії цих детермінант із правосвідомістю індивіда.

Якщо розглядати специфіку правосвідомості співробітників правоохоронних органів, особливості її функціонування, а також питання, пов'язані зі здійсненням впливу на правову свідомість співробітників правоохоронних органів, то цей феномен висвітлено у працях Бандурки О. М., Баранова П. П., Землянської О. В., Потопейко Д. А. [1; 2; 11].

Про взаємозв'язок психіки людини і правових аспектів наука зобов'язана польському вченому, правознавцю, соціологу, філософу Петражицькому Л. Й. Дослідник розглядав право як більш високе й досконале явище щодо моралі, боровся проти правового нігілізму. Він запропонував чотири основні напрямки: теорію права, концепцію співвідношення права і психології, вчення про співвідношення права і моральності, роль права в регуляції соціальних відносин. Однак центральна позиція була відведена співвідношенню права і психіки людини. Саме з цих позицій Петражицький Л. Й. розглядав право як явище психічне, як фактор суспільного життя. З одного боку, право діє на збудження або придушення певних прагнень або ж стриманість від них – це є мотиваційна або імпульсивна дія права, з іншого, – на зміцнення та розвиток одних схильностей і рис людського характеру та викорінення або ослаблення інших, виховання психіки індивіда та навіть психіки цілого народу. До суспільних функцій права він відносить:

- координацію індивідуальної та масової свідомості;
- відбір бажаних для всього суспільства норм поведінки шляхом заохочень та примушень, нагород та покарань;
- втілення у дійсність етичних прагнень і цінностей людства.

Психологічно право виражається у таких поняттях, як обов'язок, відповідальність. При цьому переконання в необхідності виконання обов'язків, які регулюють поведінку людини, називається нормами, імперативами поведінки. Основу юридич-

них відносин становить саме цей взаємозв'язок між психологічним переконанням і нормою.

Учений Петражицький Л. Й. стверджує, що право – це є наша психіка, оскільки воно виражається в таких психічних явищах, як уявлення та емоції учасників правовідносин. Тобто право – це не набір певних норм, це переконання та стійке уявлення людей про те, що вони зобов'язані робити в тій чи іншій ситуації. Основою права він вважав моральне переконання, що становить основу совісті [10].

Погляди Петражицького Л. Й. заклали засади розвитку сучасних уявлень про право та правосвідомість. Вивчаючи праці його послідовника – американського соціолога та культуролога Сорокіна П. О., можна побачити, що в основу своєї концепції він застав поняття «поведінка», виходячи з того, що в процесі поведінки та взаємодії людей виробляються певні норми регуляції. З позиції автора, право спирається на безсвідомі шаблони поведінки, закріплені в процесі наслідування, а надалі закріплюються в законах і санкціонуються державою.

Таким чином, правові норми завжди вербалізовані, відображені у словесних конструкціях, відповідають законам логіки. Вони включені в закони, кодекси, статuti, відображені в нормативних актах. Затверджені соціальними законодавчими органами держави, вони стають законом – вищою юридичною силою, що є обов'язковим для всіх членів суспільства. Система правових норм – це дієвий засіб соціального контролю, що використовується суспільством з метою регуляції відносин і взаємодій між усіма членами суспільства.

Усвідомлення правових норм лежить в основі правової свідомості, що є одним із феноменів соціального пізнання, що розуміється як пізнання соціального світу людиною, непрофесіоналом, пізнання ним повсякденної реальності свого власного життя [14].

Вивчаючи роботи Гулевич О. О. з цієї тематики, правосвідомість розглядається як результат осмислення правової реальності, що в подальшому вимальовує соціальні уявлення про такі її елементи, як злочин, злочинець, жертва, представники закону та ін. [7].

Науковець Васильєв В. Л. визначає правосвідомість як одну із форм суспільної свідомості, що відображає суспільні відноси-

ни, що регулюються або мають бути врегульовані нормами права, де зміст та розвиток обумовлюється матеріальними умовами існування суспільства [6].

У цьому визначенні робиться акцент на тому, що правова свідомість є формою суспільної свідомості, безпосередньо залежить від його змісту та об'єктивних умов життя суспільства. На цьому етапі виникає питання про ознаки правосвідомості, що дозволяють відрізнити її від інших форм суспільної свідомості і фіксують її специфіку.

У роботах Міцкевича О. В. та Обухова В. М. вказано, що правосвідомість особистості являє собою «сплав» соціального та індивідуального, відображає об'єктивні умови життя, відносини, в які включений індивід, а також властивості та якості самої особистості (психологічні, демографічні) [9]. Тобто правова свідомість відображає розуміння людьми правових норм, юридичних прав та обов'язків, законності або незаконності різних вчинків, ставлення їх до закону.

Як зазначає Ярушкін М. М. [16], правосвідомості як форми суспільної свідомості притаманні такі ознаки:

- будучи найвищим рівнем відображення соціально-економічних відносин людей, що виражаються в законах суспільства, вона відображає соціальну дійсність та активно впливає на неї;
- механізмом правосвідомості є мовомисленнєва діяльність людей, що відображає специфіку правових знань та понять, що регулюють суспільні відносини;
- правосвідомість не може існувати без конкретної особистості, групи, колектива, що об'єднуються за ознаками спільності усвідомлення правових норм у суспільстві.

Для повного розкриття сутності правосвідомості необхідно її вивчення в умовах багатопланового спектра розгляду. Структура правосвідомості, за поглядами Ратинова О. Р., являє собою безліч складних новоутворень, що і становлять її сутність [12].

По-перше, науковець розглядає правову свідомість з точки зору предмета відображення, що дозволяє виділити сфери правосвідомості у співвідношенні з різними галузями права та різними видами правових відносин. Правосвідомість як система знань,

уявлень, ідей, переконань, норм, установок набуває різних трактувань у таких сферах права, як кримінальне право, цивільне право, трудове право та адміністративне право. Відповідно до цього виділяють кримінально-правове, адміністративно-правове та інші види правосвідомості.

По-друге, правосвідомість виражається в різних способах відображення правових явищ. Виходячи з того, що соціальна дійсність відображається в свідомості людей двома шляхами, то структура правосвідомості також може бути поділена на дві частини: пізнавальну та соціально-психологічну. До пізнавальної входять різні знання чинного права, відомості юридичної науки. Соціально-психологічну сторону наповнюють переживання, установки, ставлення людини до чинного права та його вимог.

По-третє, правосвідомість досліджується з точки зору глибини відображення правових явищ. При цьому з'являються два рівні: буденна та теоретична правосвідомість. Буденна правосвідомість розвивається серед повсякденних умов життя людини, а теоретична правосвідомість «намагається» проникнути в суть явищ, пізнати їх закономірності, виразити їх у системі поглядів, теорій, концепцій.

І останнє, по-четверте, правосвідомість характеризується як масова, спеціалізована, локальна.

Масова свідомість визначається як комплекс духовних новоутворень, що поділяються на великі соціальні групи, класи, нації відповідно і переноситься на особливості масової правосвідомості.

Спеціалізована свідомість являє собою сукупність таких елементів правосвідомості, які масово не розповсюджуються, але властиві окремим категоріям людей залежно від їх професійної діяльності.

Локальні елементи правосвідомості обумовлені місцевими особливостями.

Крім цього, можна відокремити правосвідомість суспільства, груп та індивідів.

Однак Яковлев О. М. [18] та вчений-юрист, кримінолог Карпець І. І. [17] описують структуру правової свідомості з точки зору функціональних особливостей (табл. 1).

Таблиця 1

Основні функції правової свідомості	Психічні компоненти	Результати функціонування	Емпіричні показники	Кількісні характеристики
Пізнавальна	Інтелектуальні	Правова підготовка	Юридичні знання та вміння	Ступінь обізнаності
Оціночна	Інтелектуально-емоційний	Ціннісне ставлення до права	Оціночні судження	Ступінь солідарності
Регулятивна	Інтелектуально-емоційно-вольовий	Правові установки та орієнтації	Поведінкові позиції	Ступінь стійкості

Таким чином, пізнавальній функції відповідає наявність певних знань, умінь та правової підготовки. Оціночна функція являє собою систему оцінок та думок з правових питань, оціночне ставлення до права та практики його виконання. Регулятивна функція є соціально-правовою установкою та ціннісною орієнтацією.

Отже, можна сказати, що сутність правової свідомості відображає правові відносини у свідомості людей та є внутрішнім регулятором правової поведінки і правових явищ.

На теоретичному рівні відносини між людьми і правом розглядаються за допомогою понять суспільної свідомості та суспільної думки. Гулевич О. О. у правосвідомості виділяє такі компоненти, як атитюди, уявлення, настрої, традиції [7].

Аналізуючи погляди науковців, можна визначити дві сторони правової свідомості: об'єктивну та суб'єктивну (індивідуальну). Зовнішня сторона (об'єктивна) включає в себе уявлення про закон, право, функціонування права та ін., а внутрішня сторона (суб'єктивна або індивідуальна) включає в себе уявлення на рівні особистісних якостей: ступінь відповідальності, добросовісності, емоційної стабільності, певної системи ціннісних орієнтацій та ін. Враховуючи це, можна сказати, що розуміння сутності правосвідомості треба шукати не тільки у зовнішній стороні, а й у особистісних якостях індивіда.

Вивчаючи праці щодо правосвідомості особистості, можна побачити, що думки авторів розділяються: одні включають у правову свідомість правові норми, а інші розуміють право як особливий вид суспільних відносин – правові. Взаємозв'язок

правосвідомості і права несе в собі двобічний характер: з одного боку, правосвідомість передує праву, оскільки висловлює погляди та установки, що існують та затвердились у суспільстві; з іншого боку, правова система, що склалася в цьому суспільстві, виступає як один з найважливіших факторів, що впливає на правову свідомість.

Для більш детального осмислення цього питання можна розглянути класифікацію видів правової свідомості:

- за будовою – правові уявлення та правові почуття;
- за рівнем – наукова, професійна, буденна;
- за суб'єктом – масова або суспільна, групова, індивідуальна.

Суспільна правосвідомість включає в себе правові ідеї, погляди, думки, теорії, що існують у цьому соціумі і відображають типові якості його юридичної дійсності.

Не дуже суттєво від суспільної відрізняється групова правосвідомість. По-перше, у будь-якій спільності складається специфічна субкультура, тобто свої нормативні цінності, які, в першу чергу, впливають на оціночну систему членів групи формованої юридичної системи. По-друге, відмінності інтересів соціально-демографічних груп пов'язані з нерівномірністю їх розподілення в соціальній структурі, що тягне за собою різне ставлення до власності, системою розподілу влади, нормами, що її визначають, закріплюють та регулюють.

Правосвідомість індивідуальна є об'єктивно-суб'єктивною, оскільки відображає в собі правові цінності цього суспільства та являє собою індивідуальну структуру.

Аналізуючи наукову літературу, можна стверджувати, що правосвідомість – це досить складне утворення, основний зміст якого виражається у ставленні до права.

Вивчаючи праці Безносова Д. С. [3], можна розглянути його аналіз чотирьох компонентів поняття «ставлення до закону». Ця структура включає в себе когнітивний (пізнавальний), емоційний (чуттєвий), конативний (поведінковий) та оціночний компоненти.

Когнітивний компонент включає в себе певний обсяг інформації про закон. Правова обізнаність або поінформованість людини може бути повною та всебічною або ж неповною, поверх-

невою. Людина може мати тільки загальні уявлення про правову систему в суспільстві і зовсім не знати детальну сутність законів та механізмів їх у роботі. Для розвитку цього компонента досить важливим будуть інтелектуальні здібності особистості, а також базовий рівень знань законодавчої бази, що дозволяє визначити інтелектуально-когнітивні детермінанти правосвідомості.

Розглядаючи емоційний компонент, можна визначити, що він виявляється в двох аспектах. Перший компонент – це направленість емоційного ставлення до права. Позитивна направленість вказує на наявність позитивних відчуттів у людини, пов'язаних зі знанням права, та присутність у неї правомірної поведінки. Негативна направленість вказує на наявність у людини негативних відчуттів, які в неї виникають під час стикання з правовою системою. Другий аспект – це інтенсивність переживань, сила почуттів стосовно права. З огляду на це почуття як негативні, так і позитивні можуть бути слабо або сильно виражені. Цей компонент ґрунтується на емоційно-вольових детермінантах правосвідомості.

Конативний компонент вказує, як ставлення до права виявляється в повсякденній діяльності, реальній поведінці людини. Поведінка людини і її правосвідомість може бути правомірною або ж протиправною. Безсумнівим є те, що правова норма існує завдяки моральності. Якщо моральний зміст зникне, правова норма перестане існувати. Відповідно, якщо людина моральна, дотримується законів моралі, її правосвідомість буде розвинута, а поведінка буде відповідати правомірній. Це дозволяє нам визначити **моральні** детермінанти правосвідомості.

Оціночний компонент вказує на зацікавленість правовою системою, визнання її ролі в регуляції соціальних відносин у суспільстві. Значущість права у суспільстві можна оцінювати з точки зору п'яти варіантів: завищена, висока, нормальна, низька та занижена. У зв'язку з оцінкою значущості виникають різновиди правосвідомості. Таким чином, якщо в системі цінностей людини сформована установка на дотримання законності, слідування нормам, прийнятим у суспільстві, то така особистість матиме високий рівень правосвідомості. Це дає нам можливість говорити про ціннісні детермінанти правової свідомості.

Таким чином, аналіз співвідношень вищевказаних компонентів дозволив Безносову Д. С. класифікувати види правосвідомості, виокремивши вісім видів: конформізм, фетишизм, ідеалізм, реалізм, інфантилізм, скептицизм, цинізм, нігілізм.

Правовому ідеалізму притаманна завищена оцінка значущості права в суспільстві, правомірна поведінка, позитивні емоції, однак при цьому обсяг юридичних знань недостатній для об'єктивної оцінки ролі права.

Характеризуючи правовий реалізм, можна сказати, що йому притаманні повнота правових знань, позитивні емоції, правомірна поведінка і висока оцінка значущості законів у регуляції суспільних відносин. Правові знання спираються на логічні, обґрунтовані правові ідеї, виражаються у вигляді понять, уявлень, переконань. Правовий реалізм спирається на розвинуте почуття обов'язку, відповідальність, законність дій, повагу до права, солідарність з вимогами права. У конативному аспекті людина готова дотримуватись правових приписів, дії особистості повністю відповідають правомірній поведінці.

Розглядаючи правовий конформізм, можна сказати, що він спирається на знання сучасного законодавства, правомірну поведінку, але й при цьому на байдуже ставлення до права, відсутність зацікавленості та нейтральну оцінку його значущості в регуляції суспільних відносин.

У свою чергу правовий фетишизм являє собою завищену оцінку ролі права, приписування йому містичного або магічного значення, захопливих емоцій щодо можливостей правової системи врегулювати соціальні відносини правомірною поведінкою за відсутності правових знань.

Правовий інфантилізм відрізняється відсутністю знань або недостатнім рівнем знань законів, їх функціонування, байдужістю у ставленні до правової системи, значущість права в суспільному житті не оцінюється. Однак при цьому людина виявляє правомірну поведінку, орієнтуючись на принципи та стереотипи інших людей.

Такий вид правосвідомості, як правовий скептицизм, характеризується наявністю достатніх знань у галузі права, правомір-

ною поведінкою, та при всьому тому значущість права є заниженою, ставлення до нього байдуже.

Правовий цинізм складається у виді деформації правосвідомості за досить високого рівня обізнаності законодавства, але негативного ставлення до законів, виражається заниженою оцінкою ролі права в суспільстві та асоціальною поведінкою. Тому циніки в галузі права – це люди, які добре знають законодавчу базу, але при цьому схильні порушувати закони.

До виду деформації правосвідомості також ще можна віднести правовий нігілізм. Він виникає у разі незнання законів, негативного ставлення до них, характеризується наявністю протиправної поведінки та занадто заниженою оцінкою значущості правового регулювання суспільних відносин.

Співвідношення видів правосвідомості можна окреслити в табличному вигляді (табл. 2).

Таблиця 2

№	Вид ставлення	Когнітивний компонент	Емоційний компонент	Конативний компонент	Оціночний компонент
1	Правовий реалізм	Наявність знань права	Позитивні почуття	Правослухняна поведінка	Висока
2	Правовий ідеалізм	Наявність знань права	Гіпертрофовані позитивні почуття	Правослухняна поведінка	Занадто висока
3	Правовий конформізм	Наявність знань права	Байдужість	Правослухняна поведінка	Відсутність оцінки
4	Правовий фетишизм	Відсутність знань права	Захоплені почуття	Правослухняна поведінка	Завищена оцінка
5	Правовий інфантилізм	Відсутність знань права	Байдужість	Правослухняна поведінка	Відсутність оцінки
6	Правовий скептицизм	Наявність знань права	Байдужість	Правослухняна поведінка	Низька оцінка
7	Правовий цинізм	Наявність знань права	Негативні почуття	Протиправна поведінка	Гіпернизька оцінка
8	Правовий нігілізм	Відсутність знань права	Гіпертрофовані негативні почуття	Протиправна поведінка	Гіпернизька оцінка

З огляду на це можемо дійти висновку, що система ставлення особистості до права є найважливішим елементом свідомості. Зокрема, ставлення особистості до права ґрунтується не тільки на соціальних установках і комплексі правових знань. Правосві-

домість детерміновано різноманітними особистісними утвореннями, а саме: ціннісні орієнтації особистості, моральна сфера, емоційно-вольова сфера та інтелектуальні здібності особистості. Виокремивши ці утворення, наступним етапом буде дослідження саме цих сфер особистості співробітника ДКВС з подальшим визначенням правосвідомості, а також втрати деяких компонентів певної сфери у процесі служби як результат профдеформації або як результат впливу субкультури засуджених на особистість працівника.

Висновки. Спираючись на аналіз існуючих спроб побудувати модель правосвідомої особистості, можемо визначити, що правосвідомість детерміновано різноманітними особистісними утвореннями, а саме: ціннісні орієнтації особистості, моральна сфера, емоційно-вольова сфера та інтелектуальні здібності особистості. Теоретично обґрунтовано положення про процес становлення правосвідомої особистості працівника ДКВС, що включає в себе: у когнітивній сфері – наявність знань права (освіта, спеціальна підготовка до прийому на службу), в емоційній сфері – позитивне ставлення до права (формується в тому випадку, коли дотримання законів здійснюється згідно із законодавством і в установлені строки, без затягування судових процесів), у конативній сфері – правослухняна поведінка співробітника ДКВС із дотриманням всіх норм та законів.

Перспективи подальших досліджень. Представлені результати аналізу вітчизняних розробок у сфері правосвідомості особистості є початковою ланкою у дослідженні міри та механізмів професійної деформації особистості працівників ДКВС та ролі субкультури засуджених у цьому процесі. Також планується розробка системи психологічної профілактики деградації професійної та особистісної сфери пенітенціаріїв.

Список використаних джерел

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология. Харьков, ХУВД, 2002. 596 с.
2. Баранов П. П., Овчинников А. И. Актуальные проблемы теории правосознания и правового мышления. Ростов-на-Дону: РЮИ МВД России, 2006. 184 с.

3. Безносков Д. С. Отношение к праву как проявление правового сознания курсантов вузов МВД РФ: дис. ... канд. психол. наук. Санкт-Петербург, 2004. 234 с.

4. Боднарчук О. Г. Професійна деформація персоналу як передумова виникнення корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2 (6). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12bohvsu.pdf>.

5. Боднарчук О. Г. Теоретичні основи та адміністративно-правові механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України: монографія. Київ, 2016. 462 с.

6. Васильев В. Л. Юридическая психология. 6-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 608 с.

7. Гулевич О. А. Теоретический анализ и опыт эмпирического исследования правосознания как системы социальных представлений о преступлении. *Мир психологии*. 1999. № 3. С 120–131.

8. Ильин И. А. О сущности правосознания. Москва: Рагорть, 1993. 225 с.

9. Методика правового воспитания учащихся: учебное пособие для студентов педагогических институтов / под ред. Мицкевича А. В., Обухова В. М. Москва, 1982. 223 с.

10. Петражицкий Л. Й. История политических и правовых учений: учебник для вузов / под ред. Лейста О. Э. Москва: Зерцало, 2006. 568 с. С. 513–516.

11. Потопейко Д. А. Правосознание как особое общественное явление. Киев: Наукова думка, 1970. С. 111.

12. Ратинов А. Р. Структура правосознания и некоторые методы его исследования. *Методология и методы социальной психологии*. Москва, 1981. С. 201–214.

13. Скок А. Г. Особливості правосвідомості молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2014. С. 144–148.

14. Соловьева О. В. Современное правовое пространство: социально-психологические проблемы. Социальная психология в современном мире: учеб. пособие для вузов / под ред. Андреевой Г. М., Донцова А. И. Москва: Аспект Пресс, 2002. С. 272–286.

15. Фирсова Т. А. Психолого-педагогические факторы развития правового сознания подростков: дис. ... канд. психол. наук. Самара, 2002. 250 с.

16. Ярушкин Н. Н. Правовая психология: учебное пособие. Самара: Изд-во Самар. гуманит. акад., 2003. 122 с.

17. Карпец И. И., Ратинов А. Р. Правосознание и причины преступности. *Советское государство и право*. 1968. № 12. С. 50.

18. Яковлев А. М. Правосознание как объект конкретно-социологического исследования. *Учен. зап. ВНИИСЗ*. Москва, 1971. Вып. 23. С. 3–17.

Настоящая У. В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ КАК ДЕТЕРМИНАНТЫ ЛИЧНОСТИ СОТРУДНИКА ГОСУДАРСТВЕННОЙ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

В статье исследованы точки зрения сущности правового сознания. Доказано, что система отношений личности к праву является важнейшим элементом сознания. Раскрыто значение, роль и влияние правосознания на поведение граждан, что, в свою очередь, влияет на формирование правового государства и построение гражданского общества. Изложены основные результаты теоретических исследований по правосознанию личности.

Ключевые слова: правовое сознание, ценностные отношения к праву, правовые установки и ориентации, эмоциональное отношение к праву, правовая подготовка, моральные детерминанты правосознания, виды правосознания.

Nastoiashcha U. V.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF LEGAL CONSCIOUSNESS AS DETERMINANTS OF THE PERSONALITY OF AN EMPLOYEE OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The points of view of the essence of legal consciousness are examined in the article. It is proved that the system of personality's relations to the Law is the most important element of consciousness. The significance, role and influence of legal consciousness on citizens' behavior, which affects the formation of constitutional state and the construction of civil society, are revealed. The main results of theoretical researches concerning the personality's consciousness are presented.

Key words: legal consciousness, value relations to the Law, legal guidelines and orientations, emotional attitude to the Law, legal preparation, moral determinants of legal consciousness, types of legal consciousness.

УДК 351.72

Разумейко Н. С.,кандидат педагогічних наук, начальник кафедри педагогіки
та гуманітарних дисциплін,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Ткаченко О. Г.,кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КОНЦЕПЦІЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено особливостям правового регулювання підбору кадрів для Державної кримінально-виконавчої служби України.

Проаналізовано процес відбору, професійної підготовки, перепідготовки кадрів та внутрішньоорганізаційні управлінські відносини щодо кадрового забезпечення діяльності кримінально-виконавчої служби, які включають в себе підсистеми організаційно-правового регулювання добору, розстановки, закріплення та використання кадрів; їх навчання та виховання. Сформульовано основні напрями та вимоги щодо вдосконалення кадрової роботи в кримінально-виконавчій системі.

Ключові слова: кадрове забезпечення, підбір кадрів, Академія Державної пенітенціарної служби.

Постановка проблеми. Формування статусу працівника в пенітенціарних установах починається з підбору кадрів. Ця складна і копітка робота є обов'язком адміністрації кожного органу чи установи. Пріоритетною в цьому напрямі повинна бути оцінка таких людських якостей, як чесність, людяність, а також таких особистісних критеріїв, як професійний рівень підготовки і придатність до роботи. Пенітенціарна система для виконання поставлених перед нею завдань повинна мати кваліфіковані та необхідним чином професійно орієнтовані кадри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти питання підбору кадрів для служби в Державній кримінально-виконавчій системі України (далі – ДКВС) досліджувалися в роботах відомих вітчизняних учених, серед яких праці Боднарчука О. Г., Бадири В. А., Богатирьова І. Г., Гречанюка С. К., Зінченка С. А., Львовичкіна В. А., Петкова В. П., Пташинського О. Б. та ін. Проте, незважаючи на значний науковий доробок зазначених авторів, який пов'язаний з функціонуванням пенітенціарної сис-

теми, все ж таки вітчизняній юридичній науковій думці бракує концепції підбору кадрів для служби в ДКВС України. Така позиція актуалізує розгляд цього питання.

Формулювання мети. Метою статті є визначення концепції кадрового забезпечення ДКВС України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз нормативної та відомчої бази, а також наукової літератури свідчить про те, що існує прямий причинний зв'язок між кадровим забезпеченням діяльності пенітенціарної системи в Україні і похідними злочинності (зростання, рецидивність, відродження так званих «злочинських традицій» та інші подібні явища).

Чинним законодавством передбачено, що персонал зобов'язаний своєю поведінкою і виконанням покладених на нього обов'язків позитивно впливати на засуджених, викликати в них повагу до себе. Притому діяльність персоналу має спрямовуватись на повернення ув'язнених до суспільства після відбування покарань правослухняними громадянами [1].

Згідно зі Стратегією державної кадрової політики на 2012–2020 роки в ДКВС України це завдання планується вирішити за рахунок належної професійної підготовки персоналу служби, якість якої можна забезпечити лише шляхом організації адекватного сучасним вимогам безперервного навчання в спеціалізованих навчальних закладах за відповідними освітньо-професійними програмами [2].

Безумовно, відбір і якісна професійна підготовка персоналу пенітенціарної служби є ключовою складовою проведення будь-яких реформ, концептуальні засади яких закладено у вищезазначеній Стратегії. В її розробці активну участь брали працівники пенітенціарної служби, долучившись до громадського обговорення та подавши низку своїх важливих пропозицій, які врахували специфіку роботи, принципову відмінність професії пенітенціарія від інших професій.

Проте в українському суспільстві продовжує існувати не досить виважена думка, що пенітенціарним працівником може бути хто завгодно, достатньо лише пройти спеціальне навчання впродовж декількох місяців. Звичайно, для підготовки рядового і молодшого начальницького складу пенітенціарної служби, які

займаються переважно наглядом і охороною засуджених, можливо цього і достатньо. А втім, у багатьох європейських країнах навіть найнижчу ланку персоналу в'язниць навчають упродовж 2-х років.

Основними джерелами поповнення кадрів органів виконання покарань по всій Україні є: громадяни України; випускники навчальних закладів ДКВС України; особи, які відслужили строкову службу у Збройних силах України та офіцери запасу; випускники цивільних або військових вищих навчальних закладів.

Це означає, що під час прийому на роботу працівників, крім дотримання формальних вимог, основним об'єктом уваги має бути рівень інтелекту кандидата, його фізична та розумова придатність, індивідуальні якості та здібності. Усі кандидати повинні володіти такими розумовими якостями, які дадуть їм змогу осягнути як складність правових норм, так і людей, з якими їм доведеться працювати. При цьому під час відбору кандидатів виходять з того, що професійна діяльність персоналу ДКВС України, зважаючи на її зміст та завдання, у більшості випадків належить до особливих (складних) видів діяльності. Персонал органів та установ виконання покарань, зазвичай, має справу з важким у соціальному сенсі контингентом, якому притаманні наявність асоціальних установок, некерованість, агресивність, прихований характер злочинної діяльності, нерідко вороже ставлення до співробітників [3, с. 201]. Це потребує від персоналу толерантності, виваженості під час прийняття рішень, здатності здійснювати профілактику конфліктів, мати навички комунікації.

Виноградський М. Д. акцентує увагу на тому, що під поняттям «відбір персоналу» треба розуміти процес відбору згідно з потребами кандидатів на службу, вивчення їх якостей, інших характеристик з метою вивчення придатності до виконання службових обов'язків на відповідних посадах. Відбір – це процес, у якому організація вибирає із претендентів на посаду одного або декількох осіб, які найбільше відповідають вимогам організації в конкретних умовах [4, с. 248].

Відбір кадрів відбувається в кілька етапів. Основними є попередня співбесіда, заповнення необхідних анкет і заяви, психологічне тестування і медичний огляд.

Під час співбесіди вивчаються особисті документи кандидата (свідцтво про народження, паспорт, військовий квиток, трудова книжка, свідцтво про одруження, документи про освіту та ін.), а також його особисті та ділові якості, мотиви вступу на службу, попередня трудова діяльність, сімейний стан, стосунки в родині, побутові умови та ін. Якщо внаслідок співбесіди встановлено, що кандидат відповідає необхідним вимогам, йому роз'яснюють вимоги нормативно-правових актів, що регламентують діяльність пенітенціарної системи, порядок і специфіку проходження служби, характер майбутньої роботи, умови матеріального забезпечення, пільги, переваги та ін. [5, с. 342].

Кожен кандидат, відібраний для служби до пенітенціарної системи, направляється на лікарську комісію для медичного обстеження і визначення придатності до служби. Основними завданнями якої є: визначення за станом здоров'я і фізичним розвитком придатності до служби в ДКВС України або вступу до навчальних закладів; оцінка результатів медичного огляду та розробка пропозицій щодо вдосконалення такої роботи.

Законодавчо врегульовано, що після проходження кандидатом лікарської комісії, професійно-психологічного обстеження та визнання його придатним до служби в пенітенціарній системі України проводиться спеціальна перевірка, яка покликана забезпечити комплектування її особами, які за своїми моральними та діловими якостями, особистою підготовленістю здатні виконувати покладені на них обов'язки та є засобом вивчення осіб, які добираються на службу, і проводиться з метою уточнення відомостей стосовно самого кандидата, його родичів, близьких зв'язків.

Спеціальній перевірці підлягають відомості щодо осіб, які претендують на обіймання посад рядового і начальницького складу ДКВС України. Організація проведення спеціальної перевірки покладається на начальника органу чи установи ДКВС України.

Своєрідним фільтром для кандидатів на службу є Указ Президента «Про Порядок проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування»

від 25 січня 2012 року № 33/2012. Спеціальній перевірці підлягають відомості щодо: притягнення особи до кримінальної відповідальності, в тому числі за корупційні правопорушення, наявності судимості, її зняття, погашення; факту, чи є особа піддана або піддавалася раніше адміністративним стягненням за корупційні правопорушення; достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік; наявності в особи корпоративних прав; стану здоров'я, освіти, наявності наукового ступеня, вченого звання, підвищення кваліфікації; інших відомостей, вимога щодо подання яких установлена законом.

Відповідно до поставлених завдань спеціальну перевірку проводять: Міністерство внутрішніх справ України – щодо відомостей про притягнення особи до кримінальної відповідальності, наявність судимості, її зняття, погашення, про застосування до кандидата адміністративних стягнень за корупційні правопорушення; Міністерство юстиції України – щодо наявності в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні правопорушення, відомостей про кандидата; Державна фіскальна служба – щодо достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру за минулий рік; Міністерство охорони здоров'я України, відповідним органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурним підрозділом обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації – щодо відомостей про стан здоров'я кандидата; Міністерство освіти і науки України, відповідним органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурним підрозділом обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації – щодо освіти, наявності у кандидата наукового ступеня, вченого звання.

Новелою законодавства є проведення перевірки кандидата також Міністерством юстиції України – щодо наявності в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні правопорушення, відомостей про кандидата, та Державною фіскальною службою України – щодо достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік.

Додатково закріплено, що спеціальна перевірка проводиться у строк, що не перевищує п'ятнадцяти календарних днів з дня надання згоди на проведення спеціальної перевірки. Кадрова служба (інший підрозділ) органу, який надіслав запит, на підставі отриманої інформації готує довідку про результати спеціальної перевірки, яка підписується її керівником.

У разі виявлення за результатами спеціальної перевірки відомостей про кандидата, які не відповідають визначеним законодавством вимогам для зайняття посади, посадова особа (орган), яка (який) здійснює призначення (обрання) на цю посаду, відмовляє кандидату у призначенні (обранні) на посаду.

Кандидат, щодо якого проведена спеціальна перевірка, має право на ознайомлення з довідкою про результати спеціальної перевірки. У разі незгоди кандидата з результатами перевірки він може подати свої зауваження в письмовій формі стосовно її результатів до відповідного органу [6].

Особи, які претендують на службу в ДКВС України, до призначення на відповідну посаду подають за місцем майбутньої служби декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. [7], та зобов'язані повідомити керівництву органу чи підрозділу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі чи підрозділі близьких їм осіб [8].

З метою забезпечення оптимальної адаптації осіб рядового і начальницького складу ДКВС України до умов несення служби, цілеспрямованого формування та розвитку у них професійних, ділових, особистісних якостей, необхідних для ефективного виконання функціональних обов'язків, піднесення іміджу й авторитету ДКВС України, запобігання корупції – в органах та установах виконання покарань, слідчих ізоляторах та навчальних закладах діє інститут наставництва.

Відповідно до «Положення про наставництво в Державній кримінально-виконавчій службі України» від 26 грудня 2013 року № 769 основними завданнями наставництва є: формування в осіб рядового і начальницького складу високої професійної компетентності, ділових і морально-психологічних якостей, необ-

хідних для виконання службових обов'язків, виховання дисциплінованості та відповідальності; виховання в осіб рядового і начальницького складу громадянської свідомості, відданості українському народу, вірності присязі, поваги до традицій та історії ДКВС України, до обраної професії; набуття особами рядового і начальницького складу практичних знань, умінь, навичок, необхідних для самостійного виконання службових обов'язків; навчання осіб рядового і начальницького складу самостійному вирішенню службових завдань різних рівнів складності, виховання впевненості у власних силах для виконання завдань, покладених на ДКВС України; забезпечення адаптації молодих фахівців до умов та особливостей несення служби.

Розглядаючи питання кадрового забезпечення діяльності пенітенціарної системи, слід зазначити, що існуючий стан у цьому питанні має істотні недоліки. Так, лише незначна частка працюючого персоналу має освіту з пенітенціарного фаху [9, с. 70]. Особи, які залучаються до роботи в пенітенціарних установах з народного господарства, не отримують спеціальної професійної перепідготовки у профільних навчальних закладах.

Під час відокремлення пенітенціарної служби від МВС для навчання персоналу було залишено лише 2 навчальні заклади – Чернігівське юридичне училище I рівня акредитації та Дніпродзержинська школа підготовки молодшого та середнього начальницького складу. Пізніше, в 2001 році, було відкрито Білоцерківське училище професійної підготовки персоналу як один із навчальних підрозділів служби без отримання ліцензії на здійснення освітньої діяльності, як і Дніпродзержинське училище. В цілому під час проходження ліцензування діяльності училищ пенітенціарної служби виникала одна з головних проблем – відсутність професій у Класифікаторі професій України.

У листопаді 2010 році було вперше систематизовано перелік професій ДКВС України в Класифікаторі професій ДК 003:2010. Це створює підстави для ліцензування відомчими училищами професійної підготовки персоналу освітньої діяльності з урахуванням потреб Служби.

Притому розробка профілів компетентностей дозволить вибудувати зміст професійної фахової підготовки персоналу

ДКВС України, розширити спеціальності, за якими будуть навчати персонал.

Разом з тим надалі існує практика, коли на роботу в пенітенціарній службі залучались спеціалісти, які не пройшли спеціальної підготовки щодо особливостей роботи в органах і установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, що знаходяться під пильною охороною; а головне, не підготовлені до постійного спілкування з людьми, які перебувають у конфлікті із законом. Така професійна невідповідність призводить до виникнення негативних явищ у роботі персоналу, професійної деформації і вигорання, аморальних вчинків та правопорушень, а головне, значного відтоку фахівців зі служби, некомплекту посад.

Підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України проводяться відповідно до законодавства про освіту. З цією метою ДКВС України може створювати відповідні навчальні заклади, а також організовувати підготовку фахівців в інших навчальних закладах на договірній основі.

Працівники проходять курсове навчання з первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації в Білоцерківському, Дніпродзержинському та Хмельницькому училищах професійної підготовки персоналу.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 березня 2011 р. № 201-р утворено Інститут кримінально-виконавчої служби в складі Національної академії внутрішніх справ. Проте утворення цього навчального закладу суперечить висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи від 26 вересня 1995 року № 190 щодо заявки України на вступ до Ради Європи, в якому говориться про те, що мають бути припинені всі зв'язки пенітенціарної служби з військовими та міліцією з метою демілітаризації кримінально-виконавчої системи.

Водночас вже понад 38 років в Україні існує базовий вищий навчальний заклад, який готує фахівців для роботи в органах та установах виконання покарань. Академія Державної пенітенціарної служби розпочала свою діяльність 15 вересня 1978 року. Нині в Академії навчається більше тисячі осіб за денною та заочною формами навчання. Наявний в Академії науково-

педагогічний склад та навчально-матеріальна база повністю відповідають вимогам статті 28 Закону України «Про вищу освіту».

Академія є єдиним навчальним закладом в Україні, який здійснює підвищення кваліфікації оперативних працівників органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, оскільки має у своїй структурі режимно-секретний орган, спеціальну бібліотеку з читальним залом, що дозволяє курсантам та слухачам отримувати доступ до носіїв секретної інформації.

Створення Академії Державної пенітенціарної служби на базі Чернігівського юридичного коледжу дозволило забезпечити підготовку різних категорій кваліфікованих працівників для ДКВС України, а як наслідок – задовольнити потреби Служби.

Висновки. Таким чином, нагальною залишається потреба в забезпеченні пенітенціарної служби високопрофесійними, високоморальними, духовно і фізично підготовленими працівниками, які здатні виконувати покладені на них непрості функції виховання і ресоціалізації злочинців на основі сучасних підходів і методів роботи. Діяльність у напрямку підготовки висококваліфікованих кадрів має здійснювати профільний навчальний заклад, який зможе вирішити такі завдання: 1) підбір і підготовка персоналу ДКВС України у відомчому вищому навчальному закладі; 2) підготовка фахівців різних освітніх рівнів з урахуванням потреб ДКВС України в психологах, педагогах, економістах; 3) первинна підготовка на основі практичних завдань, що стоять перед персоналом органу або установи виконання покарань; 4) підвищення кваліфікації персоналу згідно з переліком, визначеним Класифікатором професій ДК 003:2010; 5) підготовка працівників органів пробації.

Список використаних джерел

1. Бадира В. А. Роздуми про стан соціального захисту персоналу кримінально-виконавчої системи. URL: <http://khpq.org/index.php?id=1234533614>.
2. Шляхи реалізації Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 роки в Державній пенітенціарній службі України: роз'яснення М-ва юстиції України від 24 лип. 2013 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0016323-13>.
3. Якимчук Т. В. Наукове та кадрове забезпечення процесу реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Держа-*

вна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). Київ: Державна пенітенціарна служба України, 2013. 620 с.

4. Управління персоналом: навч. посіб. / Виноградський М. Д., Беляєв С. В., Виноградська А. М., Шканова О. М. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 504 с.

5. Управління правоохоронними органами України: сучасний стан, перспективи розвитку: монографія / Петков С. В., Приймаченко Д. В., Проценко Т. О. та ін.; за заг. ред. Проценко Т. О., Петкова С. В. Київ: Основа, 2010. 714 с.

6. Про Порядок проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування: Указ Президента України від 25 січ. 2012 р. № 33/2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/33/2012>.

7. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. С. 3186. Ст. 2056.

8. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>.

9. Синьов В. М., Климов М. В. Концепція кадрового забезпечення діяльності пенітенціарної системи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Київ: Київський інститут внутрішніх справ, 1997. № 1 (2). С. 70–85.

Разумейко Н. С., Ткаченко А. Г.

КОНЦЕПЦИЯ КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

Статья посвящена особенностям правового регулирования подбора кадров для Государственной уголовно-исполнительной службы Украины. Проанализирован процесс отбора, профессиональной подготовки, переподготовки кадров и внутриорганизационные управленческие отношения относительно кадрового обеспечения деятельности Уголовно-исполнительной службы, которые включают в себя подсистемы организационно-правового регулирования подбора, расстановки, закрепления и использования кадров; их обучение и во-

спитание. Сформулированы основные направления и требования по совершенствованию кадровой работы в уголовно-исполнительной системе.

Ключевые слова: кадровое обеспечение, подбор кадров, Академия Государственной пенитенциарной службы.

Razumeyko N. S., Tkachenko O. H.

THE CONCEPT OF STAFFING OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The article is devoted to peculiarities of legal regulation of recruitment for the State Criminal and Executive Service of Ukraine. In conditions of the reforms required a new look at the definition of the main directions of personnel policy of public administration in criminal Executive service, legal regulation, forms and methods of personnel work, including in the implementation of organizational activities for the selection, placement, fastening, use of personnel, their training and education.. Analyzed the process of selection, training, retraining and organizational management relations regarding staffing of the activity of Criminal and Executive service, which include the subsystems of the legal regulation of selection, placement, fixing and use of personnel; their training and education.

The analysis of practice of personnel work, which gave the opportunity to determine that training has a significant impact on the course of reforming the Criminal and Legal System. In this regard, the paper examines the factors that have a significant impact on the functioning of the Penal System of both external and internal nature, namely: efficiency of staffing, the social and functional efficiency of personnel of the penal system. The characteristic of the possible ways of increasing social significance and efficient use of personnel Criminal and Executive System; The basic directions and requirements for improvement of personnel work in the penal system.

Key words: *staffing, staff selection, Academy of the State Penitentiary Service of Ukraine, the State Criminal and Executive Service of Ukraine, legal regulation.*

УДК 371.12

Шендерук О. Б.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

**ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ
ЯК ПСИХОЛОГО-АКМЕОЛОГІЧНОГО
ТА ПЕДАГОГІЧНОГО ПОНЯТТЯ**

У статті здійснено теоретичний аналіз поняття «професіоналізм» як психолого-акмеологічного та педагогічного феномена. Зазначену категорію розглянуто у психологічному, педагогічному та акмеологічному контекстах. У результаті дослідження професіоналізм визначено як складний процес, у ході якого суб'єкт здобуває професійно-педагогічні знання, вміння, навички, характеризується прагненням постійно оновлювати та розширювати педагогічний світогляд та розвивати креативні здібності, а також потребою в педагогічних інноваціях та нестандартних професійних діях.

Ключові слова: професіоналізм, якість, процес, результат, компонент, синергетична система, показник.

Постановка проблеми. Законом «Про вищу освіту» передбачені певні зобов'язання науково-педагогічних працівників, а саме: постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність [7, с. 40]. Педагогічний професіоналізм можна розглядати як ідеал педагогічної роботи, який спонукає викладача до самовдосконалення, і як еталон, який містить у собі оцінку ефективності педагогічної діяльності. Як категорія професіоналізм пов'язаний із професією вчителя, викладача, і його появу можна розглядати як у контексті безперервної педагогічної освіти, так і в контексті вимог до підготовки викладача. Генезис поняття професіоналізму в суспільстві пов'язаний з розвитком і спеціалізацією професійної діяльності. Це проблема, яка є, була та буде актуальною завжди, тому що змінюється суспільство, держава, й разом з ними змінюються й вимоги, що висуваються перед викладачем. Ключовим для нашого дослідження є культурологічний парадигмальний вимір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема педагогічного професіоналізму була предметом дослідження багатьох науковців, а саме: Багаєвої І., Бодальова О., Буткевич В., Венедиктова Т., Гузій Н., Деркача А., Костильова Н., Кулюткіна Ю.,

Левітана К., Маркової А., Підласого І., Проданова І., Радула В., Сагач Г., Сіненко В., Сластьоніна В., Сухобської Г., Сушенка Т. та інших. Питанню формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи присвячена дисертаційна робота Цокур Р.; психолого-педагогічних аспектів підвищення професіоналізму викладача (на матеріалі іноземної мови в технічному ВНЗ) Панчук В. Самоосвітній діяльності майбутнього вчителя присвятила свої роботи Сидорчук Н. Як категорію в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога професіоналізм досліджувала Гузій Н.

Мета пропонованої статті – здійснення теоретичного аналізу професіоналізму як психолого-акмеологічного та педагогічного поняття в ракурсі становлення ціннісної вертикалі професійних компетенцій.

Виклад основного матеріалу. Феномен професіоналізму настільки складний, що дати одне визначення, яке охарактеризувало б всю його багатогранність, досить складно, й визначень цього поняття практично стільки, скільки людей, які займалися дослідженням цього явища. Зауважимо, що категорія «професіоналізм» вживається в різноманітних контекстах: філософському, психологічному, соціологічному, економічному, етичному, педагогічному. Однак у цій статті ми зупинимось лише на психолого-акмеологічному та педагогічному аспектах визначення ключового поняття.

Питанню визначення поняття «професіоналізм» присвятили свої роботи акмеологи. Так, російські акмеологи Зазикін В., Чернишев А. визначають професіоналізм як якість професійної діяльності, що визначається особистісними можливостями: «Професіоналізм – це вищий стандарт професійної діяльності, який характеризує особистісні можливості виконавця, його свободу вибору найбільш зручних і відповідних конкретній ситуації способів діяльності. Базу професіоналізму утворюють вища кваліфікація, майстерність і цілеположення під час трудової діяльності» [6, с. 33]. Зазикін В., Чернишев А. вважають професіоналізм самоорганізаційною, синергетичною системою. Таку думку підтримує сучасний акмеолог Вакуленко В. Ці дослідники також зазначають, що досягнення викладачем вершин професіоналізму у розвитку

можливе за таких умов: чітка гуманістична орієнтація на розвиток особистості іншої людини, вмілий відбір засобів професійної діяльності з урахуванням логіки, мотивів, мети та активності.

Ідею саморозвитку професіоналізму відстоюють Бандурка О., Бочарова С., Землянська О., які підкреслюють, що в розвитку професіоналізму важливо «управляти не управляючи, стимулювати не обмежуючи, нормувати не стандартизуючи, структурувати не узагальнюючи, вимірювати не оцінюючи».

Сучасна українська дослідниця Сидорчук Н. самоосвітньою діяльністю майбутніх вчителів називає процес духовного, інтелектуального становлення, розвитку майбутнього педагога, який відбувається під впливом організаційно-педагогічних та соціально-психологічних факторів [8].

Кириченко О. визначає професіоналізм як вищий рівень розвитку людини як суб'єкта пізнання, праці та спілкування. Головним критерієм рівня професіоналізму він називає ступінь відповідних знань, умінь, навичок та психічних якостей спеціаліста відносно сучасних досягнень науки і практики в певній галузі [9, с. 9].

Психолого-акмеологічними чинниками розвитку професіоналізму, на думку дослідника Сафіна О., є творчість, критичність, професійне знання й компетенція, вибір стратегій діяльності, формування співпраці з колегами та студентами, критичність оцінки себе та інших, керованість процесу досягнення професійних цілей. Розвиток професіоналізму, на його думку, визначається психологічними чинниками, педагогічним середовищем й умовами діяльності.

Дослідник Гульбс О. вважає, що професіоналізм може бути вимірний як щось індивідуально ціле, що самоорганізується, а з іншого боку, – що потребує управління. Він зазначає, що професіоналізм не лише обумовлює продуктивність професійної діяльності, але й сам є результатом розвитку особистості й професійної діяльності викладача та його самореалізації. Крім того, наголошує дослідник, розвиток професіоналізму за своєю суттю є варіативним, де процес і результати не мають однакового напрямку, який би привів до одного й того ж результату. Він розглядає професіоналізм як системну освіту, що включає низку взаємопов'язаних структурно-функціональних компонентів, що

володіють інтеграційною властивістю цілого. До особливостей розвитку професіоналізму він відносить багатовимірність, нерівномірність та сензитивність та стверджує, що вони обумовлені професійним досвідом та потенціалом особистості викладача. Дослідник наголошує, що механізм розвитку професіоналізму педагога полягає в тому, що під час навчання, вирішення професійних завдань активно беруть участь усі компоненти й складові професіоналізму. У взаємодії вони породжують новий, вищий рівень його структури, формуючи цілісність системи через вирішення суперечностей між уже досягнутим і не досягнутим у вигляді рівня володіння діяльністю. Психолого-акмеологічну модель розвитку професіоналізму він вважає індивідуальною програмою сходження до вершин професіоналізму [4].

Заслужують на увагу висновки дослідження Деркач А., які полягають у тому, що професіоналізм – це якісна характеристика суб'єкта праці, що відбиває високий рівень професійно важливих і особистісно ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, високий рівень творчості, відповідний рівень вимог, мотиваційна сфера і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток спеціаліста [5].

Психологію професіоналізму досліджувала російська науковиця Маркова А. За її твердженням, з позиції психології, професіоналізм – це не лише досягнення високих професійних результатів, не тільки продуктивність праці, але й наявність психологічних компонентів, таких як внутрішнє ставлення особистості до праці, стан його психічних якостей. Маркова А. відрізняє професіоналізм від компетентності, а останній – від компетенцій. Професіоналізм, на її думку, є значно ширшим поняттям. Дослідниця в професіоналізмі виділяє мотиваційну й операційну сфери. Головним компонентом у мотиваційній сфері є духовне наповнення професії (захопленість професією на користь інших, бажання залишатися в професії, прагнення до професійного розвитку). В операційній сфері – це так зване «технологічне» забезпечення духовного наповнення професії (усвідомлення повною мірою рис та ознак професіонала, самокомпенсування якостей, яких бракує). Професіоналом дослідниця вважає особистість, яка успішно вирішує навчальні та виховні завдання; особистісно

схильна до професії; досягає результатів, бажаних на сьогодні для суспільств, у розвитку учнів; опановує норми, еталони професії, досягає в ній майстерності, а також необхідного рівня професійних якостей особистості, знань та вмінь на сьогодні, але разом з тим має й усвідомлює перспективу, зону свого найближчого професійного розвитку. Професіонал, за Марковою А., – це спеціаліст, який оволодів високим рівнем професійної діяльності, який свідомо змінює й розвиває свою особистість у процесі виконання діяльності, який робить свій індивідуальний, творчий внесок у професію, той, що знайшов своє індивідуальне призначення, той, хто стимулює в суспільстві інтерес до результатів своєї професійної діяльності й підвищує престиж своєї професії в суспільстві. Також дослідниця виділяє п'ять рівнів професіоналізму: допрофесіоналізм, професіоналізм, суперпрофесіоналізм, псевдопрофесіоналізм та післяпрофесіоналізм. Протягом професійної діяльності особистість проходить ці рівні [9, с. 21]. Тобто дослідниця розглядає це поняття як особливий психологічний стан особистості.

Відомий український психолог Балл Г. розрізняє поняття «фахівець» і «професіонал». Перший володіє методами, засобами й техніками своєї справи. Цьому, як зазначає дослідник, навчають у ВНЗ. А професіонал – це той, хто, крім методів, засобів та технік, володіє ще й цінностями, ідеалами й цілісною професійною культурою. Складові духовності професіонала він бачить у максимальному спрямуванні здібностей особистості на реалізацію визначальних цінностей або провідного нормативного смислу. В оволодінні будь-якою професією процес осягнення сенсу своєї діяльності постає механізмом становлення духовності професіонала. Балл Г. вважає, що професіонал – це поняття, яке є ширшим за будь-яку професію. Духовний професіоналізм, на його думку, полягає в любові до справи, яку суб'єкт виконує [2].

За Кузьміною Н., професіоналізм – це показник якості професіонала, що визначається рівнем оволодіння ним змістом праці й засобами вирішення професійних завдань [9, с. 22].

Психологи Андронов В., Полякова О., Соболев С., Тарасова Л. визначають професіоналізм як прагнення представити світові своє «Я», утвердити результати своєї діяльності [9, с. 22].

Вітчизняний психолог Томчук М. розуміє під професіоналізмом «систему професійно значущих особистісних якостей, фахових знань, навичок та вмінь, які можуть забезпечити успішність їх фахової діяльності» [9, с. 22].

Російський психолог Зеєр Е. у структурі особистості професіонала виділяє чотири підструктури:

- 1) підструктура професійно значущих психофізіологічних властивостей (нейротизм, екстравертність, реактивність та ін.);
- 2) підструктура професійно важливих якостей;
- 3) підструктура професійної компетентності;
- 4) підструктура професійної спрямованості.

«Викладання через дослідження» – так розуміють професіоналізм психологи Подоляк Л., Юрченко В. [9, с. 22].

У працях більшості психологів-акмеологів професіоналізм розглядається як діяльність, яка потребує певних навичок, знань та вмінь.

Як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники-педагоги ґрунтовно досліджували поняття професіоналізму. Сучасний російський науковець Руднева Т. визначає педагогічний професіоналізм як інтегрований показник особистісно діяльнісної готовності до вирішення педагогічних завдань, які можуть бути соціальними, професійними та особистісними [9, с. 23]. А також дослідниця додає, що професіоналізм – це таке утворення, яке «систематизує інтелектуальну та предметно діяльнісну компетентність» [9, с. 23]. Умовою та наслідком оволодіння професіоналізмом Руднева Т. вважає педагогічну творчість [9, с. 23]. У моделі педагогічного професіоналізму вона виділяє професіоналізм знань, спілкування та самовдосконалення [9, с. 23].

Інший російський дослідник питання професіоналізму Ангеловський О. в роботі «Анализ понятий профессия, профессиональное сознание, профессиональная деятельность, профессионализм», аналізуючи вищезазначені поняття, сутність професіоналізму вбачає в процесі просування від вибору професії до оволодіння нею, досягнення професійної майстерності, творчих успіхів. Як якість особистості, на його думку, професіоналізм визначається як індивідуально усвідомлена позиція й поведінка, що пов'язані з трудовим досвідом і діяльністю протягом

усього життя та актуалізуються на різних ступенях здібностей фахівця, отримали суспільне визнання й оцінку, що виражається в соціальному стані. До головних критеріїв професіоналізму Ангеловський О. відносить: компетентність (знання справи); наявність необхідної освіти, стажу, навичок, підвищення кваліфікації; регулярне виконання функцій і операцій; стабільність службових відносин; дотримання норм професійної етики [1, с. 313]. На його думку, професіоналізм є необхідною умовою самореалізації особистості в суспільстві.

Цікаві думки щодо досліджуваного феномена ми знаходимо в зарубіжних дослідників. Так, у 70-і рр. XX століття у світовий науковий обіг було введено поняття «вузький професіоналізм» та «широкий професіоналізм». Наприкінці 80-х рр. зарубіжний дослідник Бродфут виділив такі відмінності між цими двома поняттями. Вузький професіоналізм включає в себе такі твердження: вміння виводяться з досвіду; поле діяльності обмежене в часі й просторі; події в класі усвідомлюються й розглядаються ізольовано від навколишнього середовища; цінності вчителя базуються на його автономії; підвищення кваліфікації полягає у вивченні конкретного курсу; викладання розглядається як діяльність, що базується на інтуїції. А широкий передбачає такі умови: вміння виводяться з поєднання теорії та практики; поле діяльності передбачає широкий соціальний контекст освіти; події в класі відбуваються й розглядаються відповідно до шкільної політики; цінності вчителя полягають у професійному співробітництві; активна робота з підвищення кваліфікації, включаючи вивчення теорії; викладання розглядається як педагогічно доцільна діяльність [10]. Звичайно, не можна розглядати наведені визначення як еталон, однак ці критерії дають нам змогу зрозуміти сутність руху за професіоналізацією педагогічної праці у Західній Європі, а також порівняти ці характеристики в різних соціокультурних контекстах. Можна дійти висновку, що в будь-якому соціокультурному просторі існують ці два феномени: вузького та широкого професіоналізму, використання яких залежить від конкретної мети, яка визначає й спрямовує рух педагогічної праці.

Дещо іншу точку зору можна знайти в Гузії Н., яка розробила власну модельну конструкцію цього феномена. Педагогічний

професіоналізм, на її думку, слід визначати цілісністю особистісних та діяльнісних виявів феномена як органічно взаємозалежних підсистем, а його концептуальну схему – єдністю професіоналізму педагогічної діяльності та професіоналізму особистості педагога як ключових складових. Розвиток професіоналізму, за Гузій Н., передбачає реалізацію інваріантної ієрархізованої моделі багаторівневого професійного зростання. Тобто кожна особистість для досягнення професіоналізму має пройти шлях від фахівця-початківця до вмілого працівника-майстра; творця-дослідника і, врешті-решт, професіонала [3]. Розглядає професіоналізм як компетентність і Гура О. [9, с. 24].

Підласий І. та Трипольська С. розглядають професіоналізм як систему набутих упродовж професійного навчання якостей, умінь мислити й діяти професійно. До основних якостей «ідеального педагога» науковці відносять: фізичне здоров'я та високу працездатність; урівноваженість психічних процесів; спокійний характер та стійку волю; ініціативність; організаційні здібності й навички; високий рівень загальної освіти й належну фахову підготовку; прагнення до самовдосконалення; знання споріднених наук про людину; знання методики викладання предметів; знання останніх досягнень науки; розуміння учнів та вміння спілкуватися з ними; володіння сучасними технологіями навчання й виховання; дисциплінованість і відповідальність; суспільну активність [9, с. 25].

Український науковець Колодько Т. вважає, що професіоналізм знань є підґрунтям професіоналізму загалом. До професіоналізму знань дослідниця відносить: комплексність у синтезі інформації; особистісне бачення у викладі матеріалу; формування знань на різних рівнях – теоретичному, методичному, технологічному [9, с. 25].

Дослідниця зазначає, що роль педагогічного професіоналізму можна визначити через співвідношення філософських категорій «суцього» та «належного». До найважливіших соціально-індивідуальних характеристик педагогічного професіоналізму вона відносить компетентність педагога, що інтегрує особистісні та діяльнісні сторони цього поняття. Погоджуючись з іншими вченими, які досліджували цей феномен, вона стверджує, що

професіоналізм є комплексним поняттям, яке не можна зводити ані до здібностей, ані до обізнаності викладача у сфері педагогіки та психології, ані до ансамблю особистих рис [9, с. 25].

Українська дослідниця Петровська І. під професіоналізмом розуміє поєднання інтенсивної діяльності та результату праці, тобто високого рівня її продуктивності, і виокремлює три складові професіоналізму:

- 1) професіоналізм знань;
- 2) професіоналізм спілкування;
- 3) професіоналізм самовдосконалення.

Серед них особливу увагу вона приділяє професіоналізму знань, оскільки вважає його основою професіоналізму загалом, хоча й зазначає, що в педагогічній діяльності ці структурні елементи взаємопов'язані та взаємозумовлені. Відсутність одного з цих трьох елементів свідчить про несформованість педагогічного професіоналізму. Крім того, поняття професіоналізму, на її думку, піддається вимірюванню [9, с. 25–26].

Як складову педагогічної майстерності розглядають професіоналізм сучасні українські педагоги Кайдалова Л., Щокіна Н., Вахрушева Т. у посібнику «Педагогічна майстерність викладача». Вони прирівнюють це поняття до професійної компетентності. Професіоналізм педагога, на думку цих науковців, означає сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, які відбуваються в людині в процесі оволодіння знаннями та забезпечують якісно новий, вищий рівень вирішення складних професійних завдань. «Педагогічний професіоналізм – це вміння вчителя мислити та діяти професійно. Воно охоплює набір професійних властивостей та якостей особистості педагога, що відповідають вимогам учительської професії; володіння необхідними засобами, що забезпечують не лише педагогічний вплив на вихованця, але й взаємодію, співробітництво та співтворчість з ним» [9, с. 26].

Схожі погляди на цю проблему має Пуховська Л. Термін «професіоналізм» – є сучасним тлумаченням традиційно вживаних понять «майстерність» та «кваліфікація», вважає авторка [9, с. 26].

Дослідниця Кропотова Н. вважає професіоналізмом складну інтегровану властивість особистості, яка має бути інтерпретова-

на через поняття індивідуальної професійної культури, в якій фіксується розмаїття елементів індивідуальної свідомості, відображаються відповідні предметний і соціальний контексти, які прямо й опосередковано впливають на світогляд професіонала, розуміння ним навколишнього світу, його моделювання й креативного перетворення [9, с. 26–27].

Науковець Долгая Н. зауважує, що професіоналізм як психологічне й особистісне утворення характеризується не стільки професійними знаннями та навичками, скільки мистецтвом постановки й вирішення професійних завдань [9, с. 27].

Інший підхід ми можемо побачити в працях Прохорова О. На його думку, професіоналізм – це інтегрована якість, яка є результатом тривалої педагогічної діяльності та обумовлює високий рівень продуктивності праці [9, с. 27].

Схожі думки ми знаходимо в підручнику Мешко Г.: «Професіоналізм – це інтегрована якість вчителя, результат його творчої педагогічної діяльності, здатність продуктивно, грамотно вирішувати соціальні, професійні та особистісні завдання» [9, с. 27].

Українська дослідниця Тюріна В. вважає, що під професіоналізмом педагога слід розуміти «системну інтегральну якість, сукупність педагогічної компетентності, педагогічної майстерності та професійно значущих якостей особистості, високу підготовленість до компетентного виконання педагогічних завдань у процесі професійної діяльності» [9, с. 27].

Науковці Брюховецька О., Кудусова А., Семиченко В., Снісаренко О. довели, що педагогічний професіоналізм – це «мірило педагогічної культури», що віддзеркалює «єдність знань, методичних умінь, мовної культури, особистих якостей, педагогічної техніки, такту й оптимізму» [9, с. 27].

Українська дослідниця Вітвицька С. вважає, що професіоналізм знань – це основа професіоналізму загалом [9, с. 27]. Вона визначає професіоналізм як «інтегроване, динамічне, складне утворення, що передбачає високий рівень продуктивності праці, і є результатом інтенсивної тривалої педагогічної діяльності» [9, с. 27].

Професіоналізм як майстерність розглядає Іванова С.; як певний рівень майстерності – Бабанський Ю.; як «самоосвіту» та «самовиховання» – Лівітан К. [9, с. 28].

Дослідниця Кириченко О. розуміє педагогічну майстерність як складову професіоналізму. Вона вважає, що професіоналізм – це вміння бачити й формулювати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічних ситуацій і знаходити оптимальні способи їх вирішення. До загальних ознак професіоналізму дослідниця відносить володіння спеціальними знаннями про мету, зміст, об'єкт і засоби праці; володіння спеціальними вміннями під час здійснення процесу діяльності на всіх його етапах; спеціальні властивості особистості й характеру, що дозволяють здійснювати процес діяльності й отримувати позитивні результати [9, с. 28].

Вітчизняний дослідник Сипченко В., говорячи про професіоналізм, зазначає, що це інтегративна якість особистості, яка формується в процесі діяльності педагога. До головного критерію професіоналізму дослідник відносить високий рівень практичної готовності до вирішення професійних завдань у реальному педагогічному процесі. На його думку, професіоналізм – це ще й результат тривалої, копіткої, творчої педагогічної діяльності [9, с. 28].

Серед педагогів існує й така думка, що професіоналізм варто розглядати ширше, ніж просто сукупність професійних характеристик та якостей особистості. Так, Кондрашова Л. доводить, що професіоналізм складається ще й з набору певних засобів (інтелектуальних, моральних та духовних). Професіоналізм вона розуміє як комплексну характеристику, системне особистісне утворення, що поєднує в собі професійні знання, вміння, навички, особистісні якості, які характеризують педагогічну працю й виступають рушійною силою для вирішення професійних педагогічних завдань.

За Піжуком Ю., педагогічний професіоналізм складається з трьох блоків: загальнокультурного, психолого-педагогічного та предметно-технологічного. Дослідник виділяє такі компоненти професіоналізму викладача: педагогічне мислення; педагогічні здібності; професійні знання та вміння; культуру педагогічного спілкування та індивідуальні якості викладача [9, с. 28–29].

Педагогічний професіоналізм можна розглядати як ідеал педагогічної роботи, який спонукає викладача до самовдосконалення, і як еталон, який містить у собі оцінку ефективності педагогічної діяльності. У сучасних умовах професіоналізм

характеризується якістю інновацій викладача. До головних переліків педагогічного професіоналізму можна віднести вміння й креативність викладача.

Цікаві думки знаходимо в монографії американських учених Джона Фелонга, Лена Вартона, Шейлі Майлз, Керолін Вайтін та Джеофа Вайті. Дослідники щодо питання педагогічного професіоналізму виділяють три ключові компоненти, на яких він базується: 1) знання; 2) автономія; 3) відповідальність.

На думку цих дослідників, професіоналом можна називати таку особистість, яка працює в складних і непередбачених ситуаціях. Це той, хто може самостійно вирішувати певні важкі завдання [9, с. 29].

Теоретичний аналіз поняття «професіоналізм» як психолого-акмеологічного та педагогічного поняття наведено в таблиці.

Таблиця

Міждисциплінарне визначення поняття «професіоналізм»

Наука	Представники	Визначення поняття «професіоналізм»
Акмеологія	О. Бандурка, С. Бочарова, О. Землянська, Н. Сидорчук	Ідея саморозвитку
	В. Вакуленко, В. Зазикін, А. Чернишев	Якість професійної діяльності, що визначається особистісними можливостями
	О. Гульбе	Самоорганізаційна, синергетична система, взаємодія всіх компонентів професіоналізму
	О. Кириченко	Вищий ступінь розвитку людини як суб'єкта пізнання, праці та спілкування
	О. Сафін	Творчість, критичність, знання й компетенція
Психологія	В. Андронов, О. Полякова, С. Соколов, Л. Тарасова	Прагнення представити світові своє «Я»
	Г. Балл	Володіння цінностями, ідеалами й цілісною професійною культурою
	А. Маркова	Ставлення особистості до праці, стан психічних якостей
	Л. Подоляк В. Юрченко	«Викладання через дослідження»

Закінчення таблиці

Педагогіка	М. Томчук	Система професійно значущих якостей, фахових знань, навичок та вмінь, що забезпечують успішність фахової діяльності
	Е. Зеєр	Психофізіологічні властивості, професійно важливі якості, професійна компетентність і професійна спрямованість
	Н. Кузьміна	Показник якості професіонала, що визначається рівнем оволодіння ним змістом праці й засобами вирішення професійних завдань
	О. Ангеловський	Опанування професією, досягнення професійної майстерності
	П. Бродфут	«Вузкий професіоналізм» та «широкий професіоналізм»
	О. Гура, Т. Вахрушева, О. Дубасенюк, Л. Кайдалова, Н. Цокіна	Професійна компетентність
	С. Вітвицька, Т. Колодько, І. Петровська	Перевага професіоналізму знань
	І. Підласий, С. Трипольська	Система набутих якостей та вмінь
	Т. Руднева, Л. Кондрашова	Інтегрований показник особистісно-діяльничої готовності до вирішення педагогічних завдань
	Н. Гузій	Цілісність особистісних та діяльнісних виявів як взаємозалежних підсистем
	С. Іванова, Ю. Бабанський	Як «майстерність», «кваліфікація»
	О. Брюховецька, А. Кудусова, В. Семиченко, О. Снісаренко	«Мірило педагогічної культури»
	К. Лівітан	«Самоосвіта» та «самовиховання»
	В. Сипченко	Інтегрована якість особистості, що формується в процесі діяльності
	В. Тюріна	Системна інтегральна якість, сукупність педагогічної компетентності, педагогічної майстерності й професійно значущих якостей

Висновки. Таким чином, вивчення й осмислення поняття професіоналізму свідчить про те, що погляди на його сутність

змінюються залежно від часу. Здійснений аналіз поняття «професіоналізм» у психолого-акмеологічному та педагогічному контекстах дає нам усі підстави стверджувати, що цей феномен є багатоаспектним, поліфункціональним терміном, який, починаючи з другої половини ХХ – початку ХХІ століття, постійно переосмислюється та уточнюється у вітчизняній та зарубіжній науці. Аналіз тлумачень поняття професіоналізму різними авторами дає змогу дійти висновку, що загальним для всіх спроб визначити професіоналізм є розуміння його як здатності особистості ефективно виконувати професійні функції. Спираючись на думку науковців Ангеловського О., Сипченка В. та інших дослідників, які розглядають професіоналізм як процес, а не результат, ми визначаємо професіоналізм як складний процес оволодіння суб'єктом певним набором знань, навичок та вмінь, які дають йому змогу якнайкраще застосовувати набуті знання на практиці та прагнути самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. Ангеловский А. А. Профессиональная компетентность как необходимое условие профессионализма (психолого-акмеологический анализ). *Актуальные вопросы современной педагогики: материалы Междунар. науч. конф. (г. Уфа, июнь 2011 г.)*. Уфа, 2011. С. 7–13.
2. Балл Г. О. Духовність професіонала і педагогічне сприяння її становленню: орієнтири психологічного аналізу. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*: укр.-пол. щоріч. / за ред. Левовицького Т., Зязюна І., Вільш І., Ничкало Н. Київ, 2000. С. 217–232.
3. Гузій Н. В. Основи педагогічного професіоналізму: навч. посіб. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 156 с.
4. Гульбс О. А. Психолого-педагогічна модель розвитку професіоналізму викладача. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за заг. ред. Моляко В. О.]. Житомир, 2009. Т. 12, вип. 8. С. 63–71.
5. Деркач А. А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Кн. 1–5.: Развитие ценностной сферы профессионала. Москва: РАГС, 2001. 483 с.
6. Зазыкин В. Г., Чернышев А. П. Акмеологические проблемы профессионализма. Москва, 1993. 46 с.
7. Про вищу освіту: Закон України (станом на 29 жовтня 2014 року). Харків: Право, 2014. 104 с.

8. Сидорчук Н. Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів у процесі вивчення предметів педагогічного циклу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2001. 218 с.

9. Шендерук О. Б. Проблема розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у вищих навчальних закладах України (друга половина XX—початок XXI століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2017. 263 с.

10. Broadfoot P. Teachers conceptions of their professional responsibility some international comparisons. *Comparative education*. 1987. Vol. 23, № 3. P. 6–9.

Шендерук Е. Б.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА КАК ПСИХОЛОГО-АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО И ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПОНЯТИЯ

В статье осуществлен теоретический анализ понятия «профессионализм». Вышеупомянутую категорию рассмотрено в психологическом, педагогическом и акмеологическом контекстах. В результате исследования профессионализм определен как сложный процесс, в ходе которого субъект получает профессионально-педагогические знания, умения, навыки, характеризуется потребностью постоянно совершенствоваться и расширять педагогический кругозор и развивать креативные способности, а также потребность в педагогических инновациях и нестандартных профессиональных действиях.

Ключевые слова: профессионализм, свойство, процесс, результат, компонент, синергетическая система, показатель.

Shenderuk O. B.

THEORETICAL ANALYSES OF PROFESSIONALISM AS PSYCHO-AKMEOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONCEPT

The article reveals the theoretical interdisciplinary definition of the concept «professionalism» from the point of psychology, akmeology and pedagogics. Different approaches of outstanding psychologists, akmeologists and educators to its definition are analyzed. The author of the article attempts to track how the concept of «professionalism» has been interpreted by, sociologists, psychologists, educators and akmeologists.

The different viewpoints of scientists from various fields of science, regarding to the concept «professionalism» have been analyzed and various theoretical and methodological approaches are proposed. The study of the scientific literature demonstrates that today the problem of professionalism is quite relevant, because our society is rapidly changing and simultaneously the eligibility criteria to the teachers are changing too. There are a lot of explanations of this notion and they depend on criteria which are taken into consideration while studying the problem of professionalism. As a result, this concept has been defined as a process (V. Sychenko), professional

competencies (O. Hura, T. Vakhrusheva, O. Dubaseniuk, L. Kaidalova, N. Shchokina), personal responsibility for professional development (V. Andrushchenko, B. Hershunskiy), potential identity (D. Dmytrenko), complex of professional culture and self-awareness (I. Ziazun), valuable orientation (I. Zadorin), an ability (I. Pidlasnyi, S. Trypolska), pedagogical excellence (S. Ivanova, Y. Babanskyi), self education (K. Livitan, N. Sydorchuk), a possibility of implementation in a difficult action (S. Druzhilov, I. Zaichenko) or even a personal philosophy of success. So it is rather difficult to give one determination which would describe all many-sided nature of this phenomenon.

Professionalism is a multidimensional, multifunctional concept that starting from the second half of the XX – beginning of the XXI century has been constantly rethinking and specifying in the domestic and foreign science. In the scientific works of the vast majority of psychologists and akmeologists it is considered as an activity, that needs certain skills, knowledge and abilities. Educators define professionalism as pedagogical excellence, qualification, integrated quality that combines pedagogical competencies, excellence and professionally notional property.

The author of the article shares the point of view of those scientists (A. Anhelovskii, V. Sypchenko), who consider professionalism as a process, not a result. Thus, professionalism is defined as a complex process, during which a person obtains professional pedagogical knowledge, skills, a desire to develop one's scope and creative skills, a necessity in pedagogical innovations and substandard professional actions.

Key words: *professionalism, quality, process, result, component, synergetic system, indicator.*

UDC 35.01:343.2.01

Rebkalo M. M.,

Ph.D. in State Governance, Associate Professor of the Department
of Theory and History of State and Law, Constitutional Law,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

FORMS OF PROFESSIONAL SKILLS IMPROVEMENT OF THE PERSONNEL OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

The analysis of the state of scientific development of Professional Skills Improvement System of persons of ordinary and commanding staff was carried out. It was defined, that the process of professional skills improvement is maintained through external and internal forms. The subjects who make professional skills improvement of the staff of Criminal and Executive Service were defined. Among them the institutions of the State Criminal and Executive Service and educational establishments, which are obeyed to the central and local bodies of Executive Authority should be named. Advantages and disadvantages both of external and internal forms of professional skills improvement are analyzed. Conclusions concerning the effectiveness of combination in current System of personnel's Professional Skills Improvement external and internal forms mastering of staff's professional skills are formulated.

The author states that combination of external and internal forms of professional skills improvement creates the possibility to improve professional knowledge and habits based on innovative ideas and advanced experience in different spheres of social activity; combination of external and internal forms of professional skills improvement allows to attract representatives of all professions who are in the penitentiary service to the educational process; combination of external and internal forms of professional skills improvement significantly extends the quality of the educational process using the best educational and methodological achievements of the departmental and also other educational institutions which provide upgrading of personnel's personal skills.

Key words: *The State Criminal and Executive Service of Ukraine, penitentiary personnel, the system of personnel's professional skills improvement, external forms of professional skills improvement, internal shapes of professional skills improvement, advantages and disadvantages of personnel's professional skills improvement.*

Target setting. Changes that take place in the field of execution of punishments make topical the task of creating conditions for constant development of each employee's abilities, and therefore put forward new requirements to current system of professional training, an integral part of which is professional skills improvement. This approach significantly contributes to the development of staff's profes-

sionalism, integration of which in the process of service, as practice shows, significantly improves the efficiency of performance of official duties. That's why it is not by chance that during the last decade the problems of organizing and improving the process of professional development are constantly in scientists and practitioners' sight. Scientists who carry out scientific development of a system of militarized and civilian civil servants' professional skills improvement investigate all the aspects of this activity.

Actual scientific researches and issues analysis. According to T. Kahanovska, the system of training, retraining and professional skills improvement of civil servants should be regarded as a single, integral subsystem in the system of personnel provision of public administration, from the state and level of which the efficiency and rationality of public administration depends on [1].

Butko M., one of the elements of the improvement of human resources in executive and local self-government bodies, seeks to teach this category of persons to use their personal professional reserves effectively in order to meet everyone's needs in retraining and raising their qualifications, as well as to create a system of graduation, maximally take into account new tasks in the field of civil service [2].

Chaika L. points out the necessity of targeted approach in dealing with different categories of civil servants, involvement in teaching at the courses of professional skills improvement managerial personnel of regional bodies, ensuring informational orientation of the content of training, the introduction of various forms in this process, etc. [3].

Kisil Z. believes that the personnel's of internal affairs bodies professional training is normatively regulated, organized, continuous and purposeful process of mastering special knowledge, abilities and skills necessary for the successful implementation of the official duties assigned to the persons of ordinary and commanding staff, and also the realization of the rights granted to them [4].

Duka O., analyzing the problems of the personnel's of the Criminal and Executive Service legal education, argues that the main task of this process is the transition to a personally oriented studying aimed at mastering the modern system of knowledge, skills and abilities, ways of creative activity, value orientations necessary for the accomplishment

the state of tasks of correction and re-socialization of convicts, preparing them for adaptation in social life after the release [5].

Consequently, mentioned above points of view concerning the content and peculiarities of the system of professional skills improvement and its importance for improving the professionalism of civil servants working in various government agencies deserve attention. But the service in penitentiary authorities is a special type of civil service, which has specific tasks, and that's why the details of some aspects of staff's professionalism improving in terms of bringing the latter to international penitentiary standards becomes relevant.

The purpose of the article is to study the advantages and disadvantages of the system of professional skills improvement which is current in the field of execution of punishments as a necessary component of penitentiary staff's professional level improving.

The statement of basic materials. Professional training is oriented at the development and creative self-realization of the every worker of the criminal and executive service. Professional training is to provide getting and improvement of professional knowledge, special skills, and habits, necessary for the successful implementation of the official duties. The content of professional skills improvement is defined in The Act of Ukraine «On the State Criminal and Executive Service» and in the provision on the professional training of the persons of ordinary and commanding staff of the State Criminal and Executive Service of Ukraine.

Professional skills improvement is a process of getting additional knowledge by persons of ordinary and commanding staff and implementation of tasks and duties within their specialty. Persons of ordinary and commanding staff who have vocational and technical education or higher education take professional skills improvement courses in the Institutions of higher education of criminal and executive service, institutions of higher education of other central executive bodies not less than once five years.

There are two forms of professional skills improvement: in the institutions of higher education of the central executive bodies, local executive bodies (external forms); in the institutions of the State Criminal and Executive Service of Ukraine (internal forms).

The External form of professional skills improvement means versatile meeting the requirements of the applied nature of the personnel at their work. There are different models for updating the system of education in regional institutions of professional skills improvement (centers). The first one is an integral system of professional skills improvement which provides the unity of the education process and adequate education technologies. The second one is a variational model that means elaboration of a certain side of the profession, which is to be improved. The model based on diagnostics is widely used. The essence of the last one is monitoring knowledge obtained by listeners.

There are some advantages of the external form: training is based on the majority of professions available at penal institutions, training is based on the programs tested in use and the educational plans; possibility of getting knowledge by implementing the innovation technologies. And there are some disadvantages: insufficient representation of the professional activity peculiarities of the personnel of penal institutions and probation during the process of training; regional centers don't establish the general purpose system of the professional skills improvement institutions which could be developed in the interaction with other social systems. Listeners are provided with the scripts of the educational events and with algorithms of the professional activity analysis.

The internal form provides for a participation of the State Criminal and Executive Service institutions in the educational process. The development of personnel's professional skills, formation of the ability to define their own professional abilities and changing the attitude to the service activity are the purpose of the internal form.

There is a structure of bodies which provide professional training of persons of ordinary and commanding staff includes bodies which control personnel's professional training and bodies which provide the professional training of persons of ordinary and commanding staff.

The personnel department of the State Criminal and Executive Service and regional authorities of the State Criminal and Executive Service are in the first group. They are to define the prospects and ways of personnel's of professional skills improvement, to control

observance of the legal acts on professional training, to monitor the professional training process. Academy of the State penitentiary service of Ukraine, Bilatserkva center of the personnel upgrading; college of personnel qualification upgrading in Khmelnytsky are the second group of subjects which organize professional skills improvement.

There are some advantages of the internal form of the professional skills improvement training. They are upgrading the professional knowledge by specialists who have great working experience in penal institutions; formation of skills and habits of the criminal and executive process analysis; improving the level of professional skills based on the existing innovative achievements in the system; improving the personnel's professional and cultural level, motivation of the service activity; the improvement of methods and interaction style with NGOs and volunteer organizations. And there are some disadvantages of this form: limited specialties, which are to be improved, mostly they are lawyers; more often the personnel take the professional training when they do not perform their service duties, only persons of ordinary and commanding staff are to take professional skills improvement courses, and civilian personnel are not sufficiently involved in this process.

Conclusions. In conclusion the author states that combination of external and internal forms of professional skills improvement creates the possibility to improve professional knowledge and habits based on innovative ideas and advanced experience in different spheres of social activity; combination of external and internal forms of professional skills improvement allows to attract representatives of all professions who are in the penitentiary service to the educational process; combination of external and internal forms of professional skills improvement significantly extends the quality of the educational process using the best educational and methodological achievements of the departmental and also other educational institutions which provide upgrading of personnel's personal skills.

References

1. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence]. – 2013. – № 6–1, tom 1. – S. 149–152 (in Ukrainian).

2. Butko M. P. Rehionalni aspekty formuvannia suchasnoho kadrovoho potentsialu v orhanakh vykonavchoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia [Regional aspects of formation of modern personnel potential in executive authorities and local self-governments] // Yevroatlantykinform. – 2005. – № 5. – S. 42–43 (in Ukrainian).

3. Chaika L. V. Problemy pidvyshchennia kvalifikatsii miskykh holiv [Problems of city heads' qualification improvement] // Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia. – 2010. – № 3. – S. 70–77 (in Ukrainian).

4. Kisl Z. R. Stratehiia reformuvannia prokhodzhennia derzhavnoi sluzhby v OVS Ukrainy [The strategy of civil service in the ATS of Ukraine reforming] // Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. – 2015. – № 1. – S. 201–210 (in Ukrainian).

5. Duka O. A. Vymohy do personalu Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy: profesiiniy ta moralno-etychniy aspekty [Requirements to the personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine: Professional and moral-ethical aspects] // Yurydychna psykholohiia ta pedahohika. – K.: NAVS, 2014. – Vyp. 1 (14). – S.79–91 (in Ukrainian).

6. Nychkalo N. H. Neperervna profesiina osvita yak filosofska ta pedahohichna katehoriia [Continuous professional education as a philosophical and pedagogical category] // Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. – 2001. – Vyp. 1. – S. 9–22 (in Ukrainian).

7. Zakon Ukrainy pro Derzhavnu kryminalno-vykonavchu sluzhbu Ukrainy [The Law of Ukraine on the State Criminal and Executive Service of Ukraine] // Ofits. visnyk Ukrainy. – 2005. – № 29. – St. 1697 (in Ukrainian).

8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu profesiinoi pidhotovky osib riadovoho i nachalnytskoho skladu Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [On Approval of the Provision on Organization of Professional Training of Persons of the Private and Chief Staff of the State Criminal and Executive Service of Ukraine]: nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 08 veresnia 2015 r. [Decree of the Ministry of Justice of Ukraine dated September 8, 2015] № 1675/5 // Ofits. visnyk Ukrainy. – 2015. – № 76. – St. 2546 (in Ukrainian).

Ребкало М. М.

ФОРМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Проведено аналіз стану наукової розробки системи підвищення кваліфікації державних службовців цивільного та мілітаризованого складу. З'ясовано, що процес підвищення кваліфікації здійснюється завдяки застосуванню зовні-

иних та внутрішніх форм. Визначено суб'єктів підвищення кваліфікації пенітенціарного персоналу, серед яких слід назвати навчальні заклади Державної кримінально-виконавчої служби та навчальні заклади, які підпорядковані органам виконавчої влади центрального та місцевого рівня. Проаналізовано переваги та недоліки як зовнішньої, так і внутрішньої форм підвищення кваліфікації. Сформульовано висновки стосовно ефективності поєднання у чинній системі підвищення кваліфікації персоналу зовнішньої та внутрішньої форм удосконалення професійної майстерності персоналу.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба України, пенітенціарний персонал, система підвищення кваліфікації персоналу, зовнішні форми підвищення кваліфікації, внутрішні форми підвищення кваліфікації, переваги та недоліки підвищення кваліфікації персоналу.

Ребкало Н. Н.

ФОРМЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕРСОНАЛА ГОСУДАРСТВЕННОЙ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

Проведён анализ состояния научной разработки системы повышения квалификации государственных служащих гражданского и милитаризованного назначения. Установлено, что процесс повышения квалификации осуществляется через внешние и внутренние формы. Определены субъекты, осуществляющие повышение квалификации пенитенциарного персонала, среди которых следует назвать учебные заведения Государственной уголовно-исполнительной службы и учебные заведения, которые находятся в ведении органов исполнительной власти центрального и местного уровня. Проанализированы преимущества и недостатки как внешней, так и внутренней форм повышения квалификации. Сформулированы выводы относительно эффективности сочетания в действующей системе повышения квалификации персонала внешней и внутренней форм совершенствования профессионального мастерства персонала.

Ключевые слова: Государственная уголовно-исполнительная служба Украины, пенитенциарный персонал, система повышения квалификации персонала, внешние формы повышения квалификации, внутренние формы повышения квалификации, преимущества и недостатки повышения квалификации персонала.

VI. НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Бабенко А. М.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та кримінології,
Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна

РЕЦЕНЗІЯ НА НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК «КРИМІНОЛОГІЯ. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА. АЛЬБОМ СХЕМ»

Навчальний посібник «Кримінологія. Загальна частина. Альбом схем», підготовлений та виданий у 2015 році колективом авторів Денисовим С. Ф., Денисовою Т. А., Куликом С. Г., Шереметом О. С.¹, розрахований для студентів юридичних факультетів, слухачів, аспірантів, викладачів, юристів-практиків, які вивчають кримінологію. Навчальний посібник відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України для подібного роду видань. Підготовлений відповідно до навчальної програми курсу «Кримінологія», включає основні положення, що містяться у загальній частині курсу.

Під час роботи над виданням автори застосували оригінальний, але дуже зручний для сприйняття підхід у систематизації великого обсягу навчального та наукового матеріалу – у вигляді схематизації та його візуалізації. Рецензований навчальний посібник містить схематично викладені основні положення кримінологічної науки. У ньому у вигляді схем, таблиць, діаграм та картограм вдало представлені загальні, фундаментальні положення кримінології: наукова база, поняття та зміст кримінології, загальна історія науки кримінології, історія розвитку кримінологічної науки в Україні, загальна теорія злочинності, теорія детермінації злочинності, теорія особи злочинця, умови та механізм злочинного вияву, теорія запобігання злочинності, кримінальна віктимологія, механізм суїцидальної поведінки, основи кримінологічного прогнозування і планування, організація і методика кримінологічних досліджень, засади кримінологічної політики,

---

¹ Кримінологія/ Загальна частина. Альбом схем / автори-упорядники: Денисов С. Ф., Денисова Т. А., Кулик С. Г., Шеремет О. С. Чернівці: Десна, 2015. 658 с.

сучасні тенденції та проблеми розвитку зарубіжної кримінології. Автори підійшли нетрадиційно та оригінально до підготовки змісту посібника. Крім перелічених положень, у ньому міститься низка цікавої та корисної інформації. Так, заслуговує на схвалення той факт, що у посібнику міститься список рекомендованої літератури до кожної з тем, а також комплекс додатків, який включає – етичний кодекс ученого, професійний кодекс кримінолога, список українських учених (докторів наук за спеціальністю 12.00.08), перелік дійсних членів НАПрН України, паспорт спеціальності 12.00.08 – «Кримінальне право та кримінологія», програму та перелік тем та питань зі вступних випробувань до аспірантури і т. ін. Авторами також представлено перелік тем перспективних досліджень з кримінологічної тематики. Посібник характеризується наявністю великої кількості пізнавальної інформації про феномен та стан злочинності. У ньому міститься підбірка статей сучасних фахівців-кримінології з актуальних проблем латентної злочинності, її причин та умов і т. ін.

Зручним для користувачів виявилось те, що посібник містить іменний та предметний покажчики та додатки. Навчальний матеріал представлений у зручній для користувачів формі. Оригінальною є структура викладення матеріалу. Рецензована праця вдало поєднує науковий і разом з тим доступний виклад матеріалу. Разом з цим характеризується яскраво вираженою не лише теоретичною та навчальною, а й практичною спрямованістю. Представлений матеріал є дуже зручним для використання студентами в процесі самопідготовки до занять, а викладачам – для здійснення контролю знань.

Структура посібника відповідає дидактичними та методичними вимогами викладання навчальної дисципліни, містить у собі всі необхідні частини: основну (матеріали, що можна використовувати для лекцій), пояснювальну (роз'яснення термінів та понять), методичну (навчальні завдання до тем, тематика наукових досліджень, нормативні правові акти, літературу). Це дозволяє студентам глибоко засвоювати зміст курсу, аргументовано відповідати на питання, розуміти сутність та соціальну значущість майбутньої професії юриста, виявляти до неї постійний інтерес.

У цій роботі найбільш яскраво, схематично, повно, об'єктивно узагальнено викладено загальні проблеми злочинності, її детермінації, питання віктимологічної профілактики та основних проблем вітчизняних і міжнародних основ запобігання злочинності. У цілому навчальний посібник є актуальним, грамотно підготовленим, таким, що написаний доступною мовою, орієнтований на реальний освітній процес вищих навчальних юридичних закладів освіти.

Без перебільшення зазначимо, а розумний читач, знайомий із рецензованою працею, не залишить нам можливості помилитися в тому, що зазначений навчальний посібник за рівнем та обсягом узагальнення, комплексністю аналізу та викладення матеріалу, переліком використаних методологічних прийомів та засобів, за систематизованістю кримінологічних знань, доступністю викладеного матеріалу не поступається найкращим сучасним вітчизняним та зарубіжним виданням.

Із впевненістю можна констатувати, що за освітнім потенціалом, обсягом та рівнем вирішуваних питань, оригінальністю та якістю підготовки навчальний посібник «Кримінологія. Загальна частина. Альбом схем», підготовлений та виданий у 2015 році колективом авторів Денисовим С. Ф., Денисовою Т. А., Куликом С. Г. та Шереметом О. С., заслуговує на гідне місце в «золотому фонді» сучасної кримінології.

Денисов С. Ф.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Звенигородський О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

РЕЦЕНЗІЯ НА ПОСІБНИК ТЮТЮГІНА В. І. «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ. ОСОБЛИВА ЧАСТИНА»¹

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» вищий навчальний заклад на підставі рішення екзаменаційної комісії надає особі, яка успішно виконала освітню програму на певному рівні вищої освіти, відповідний ступінь вищої освіти та присвоює відповідну кваліфікацію [1].

Саме тому іспит є найважливішою формою підсумкового контролю знань та оцінювання рівня підготовки студентів, курсантів та слухачів з будь-якої навчальної дисципліни, в тому числі і з кримінального права.

Представлений на рецензування посібник має важливе значення для підготовки до семестрових екзаменів та державної атестації з навчальної дисципліни «Кримінальне право» в юридичних ВНЗ та факультетах, оскільки враховує останні зміни та доповнення до кримінального законодавства, а також містить посилання на відповідні постанови пленумів Верховного Суду України.

Авторський колектив вдало реалізував поставлену мету, а саме – надати комплекс основних теоретичних і практичних положень кримінального права в стислій і узагальненій формі, що сприятиме системній підготовці студентів, курсантів та слухачів до іспиту.

Рецензована праця є логічним продовженням роботи авторського колективу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, який видав посібник для підготовки до іспи-

---

¹ Тютюгін В. І., Комаров О. Д., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Особлива частина: посіб. для підготовки до іспитів. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків: Право, 2017. 160 с.

ту із Загальної частини кримінального права.¹ Дотримуючись традиції академічного навчального посібника із Загальної та Особливої частин кримінального права², автори застосували стиль викладення програмового матеріалу, в якому поєднуються розгляд інститутів кримінального права з точки зору їх понять, змісту, ознак, класифікацій, особливостей складів злочинів та їх розмежування тощо.

Структурно посібник побудований у формі зразків запитань, що увійдуть до екзаменаційних білетів, та відповідей на них, які містять базисний обсяг матеріалу, достатнього для повторення, поновлення знань і допомагає зорієнтувати курсантів, студентів, слухачів серед основних положень навчального курсу «Кримінальне право України. Особлива частина».

Крім зазначеного, видання містить передмову, перелік умовних скорочень, літературу для самостійної підготовки до всіх та окремих тем курсу.

Слід констатувати, що автори не групували питання за принципом належності до відповідного розділу Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), оскільки стисла форма викладу навчального матеріалу передбачає, насамперед, вибірковий розгляд складів злочинів окремих статей.

Загалом авторами наведено аналіз складів злочинів у розрізі їх безпосереднього об'єкта, предмета, об'єктивної та суб'єктивної сторін та суб'єкта, кваліфікуючих ознак. Однак щодо окремих статей КК введено питання стосовно відмежування одного тотожного злочину від іншого за безпосереднім об'єктом, предметом злочину, об'єктивною стороною, метою вчинення злочину (питання 7, 18, 29, 37, 44–48, 50, 66, 77, 78, 86, 89, 91, 102, 105, 108, 113, 114).

---

¹ Тютюгін В. І., Комаров О. Д., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підготовки до іспитів. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків: Право, 2017. 202 с.

² Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Борисов В. І., Тацій В. Я., Тютюгін В. І. та ін.; за ред. Тація В. Я., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. 5-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2015. 528 с.; Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.; за ред. проф. Тація В. Я., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. 5-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2015. 680 с.

Передує розгляду окремих складів злочинів питання щодо поняття та системи Особливої частини кримінального права. Загалом його зміст містить базові положення щодо поняття Особливої частини кримінального права, класифікацію видів її норм, специфіки у порівнянні із Загальною частиною та системою Особливої частини КК. На наш погляд, є виправданим те, що автори уникнули розширеного тлумачення питання про систему Особливої частини кримінального права (норм та інститутів), оскільки доктринальні положення щодо неї містять академічні підручники та окрема наукова література.

Однак видається доцільним викладення окремого питання про наукові основи кваліфікації злочинів, що органічно поєднало б питання про поняття та систему Особливої частини кримінального права і систему Особливої частини КК, яка є базою, «предметною основою» для кримінально-правової кваліфікації злочинів у правозастосовній діяльності [2, с. 17].

В умовах посилення на світовому тлі екстремізму, терористичних атак актуальним «гостро постає питання про захист кримінально-правовими засобами відносин, що забезпечують умови з охорони основ національної безпеки України» [3], оскільки вияви сепаратизму, ведення бойових дій в Україні в рамках проведення АТО, загострення інформаційної боротьби щодо України з боку окремих держав вимагає ретельного вивчення складів злочину проти основ національної безпеки України та особливостей їх кримінально-правової кваліфікації. Саме з огляду на зазначені обставини авторами посібника було обрано для системного аналізу складів злочинів розділу I Особливої частини КК ст. 109, 110–113.

Крім загального аналізу складів вищезазначених злочинів, у питанні 7 викладено ознаки відмежування диверсії від умисного знищення або пошкодження майна та терористичного акту. Авторами чітко сформульовано вказані критерії за основним об'єктом, предметом злочину, метою тощо. У цілому ці положення збігаються з позицією Ємельянова В. П., який пропонує викласти у новій редакції ст. 258 КК, де об'єктивна сторона передбачатиме лише такі дії, як «вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших загальнонебезпечних дій, спрямованих

на залякування населення з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування України, інших держав, міжнародними організаціями, об'єднаннями громадян, фізичними або юридичними особами» [4]. Трактують авторами об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 258 КК, точно відбиває в його ознаках ті властивості, що притаманні терористичному акту в реальній дійсності, та чітко відмежовує його від суміжних складів злочину.

Аналіз складів злочинів проти життя та здоров'я особи, зосереджених у розділі II Особливої частини КК, автори посібника здійснили на прикладі 22 з його 30 статей. Актуальність вибору відповідних статей була зумовлена судовою практикою, оскільки у структурі кримінальних проваджень, які були розглянуті у 2016 році місцевими загальними судами з ухваленням вироку, злочини проти життя та здоров'я особи (статті 115–145 КК) займають 10, 2 % [5].

Для правильної кваліфікації злочинів проти життя особи важливим є тлумачення поняття, визначення загальних ознак і видової класифікації вбивства та тілесних ушкоджень. У посібнику досить чітко сформульовано поняття вбивства та подана загальна характеристика складів злочину щодо вбивства. Позитивним у методиці викладення питань посібника слід вважати вказівку на фізіологічні критерії початку життя та смерті людини на момент закінченого злочину у загальній характеристиці об'єктивної сторони вбивства, а також диференціація вбивств залежно від форми вини та ступеня суспільної небезпечності.

Окремим питанням у посібнику подано ч. 2 ст. 115 КК щодо умисного вбивства за обтяжуючих обставин. Особливо корисним у процесі підготовки до іспиту є те, що з кожного з 14-ти пунктів вказаної статті наведена коротка змістовна характеристика кожного виду вбивства.

Стосовно тілесних ушкоджень авторами надано його загальне поняття, розкрито загальні ознаки всіх видів тілесного ушкодження, а також диференційовано їх види за ступенем тяжкості та залежно від наявності привілейованих та кваліфікуючих ознак.

Щодо поглибленого вивчення складу злочинів вбивств автори дають рекомендацію звернутися до положень Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 року № 2, а також до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6.

Позитивним слід вважати той факт, що під час аналізу відмінності тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), від умисного вбивства (ст. 115 КК) та вбивства через необережність (ст. 119 КК), а також інших злочинів проти життя та здоров'я, авторами було враховано узагальнення практики розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи, затверджене Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ постановою від 3 червня 2016 року № 3, в якому розглянуто низку складних і спірних питань щодо:

- розмежування об'єктивних ознак складів злочинів умисного вбивства (ч. 1 ст. 115 КК) та умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК);

- розмежування об'єктивних ознак складів злочинів умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), і вбивства з необережності (ст. 119 КК);

- визначення часового проміжку, який охоплюється кваліфікуючою ознакою «одразу після пологів» у разі встановлення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченої ст. 117 КК;

- встановлення змісту ознак складів злочинів проти життя і здоров'я, які мають оціночний характер, зокрема «тяжка образа з боку потерпілого»; «сильний фізичний біль», «фізичне страждання», «моральне страждання»; «неналежне виконання обов'язків»; «тяжкі наслідки» тощо [6].

Злочини проти власності (статті 185–198 КК) посідають найбільшу частку серед тих, що були розглянуті в місцевих судах України у 2016 році, а саме – 53,3 %. Тому, на наш погляд, авторами посібника приділено значну увагу цьому виду злочинів. Зокрема, з 16-ти складів злочинів, що зазначено в розділі VI Особливої частини КК, аналізу піддано 14 його статей. Крім то-

го, до вказаного блоку питань було долучено загальну характеристику цих злочинів, включаючи їх поняття, предмет та систему злочинів.

Проблема системи злочинів проти власності вже багато років залишається найбільш дискусійною в наукових колах. На думку Василевича В. В., Джужі О. М., Дорохіної Ю. А., з урахуванням способу вчинення, а також мотиву і мети, всі злочини проти власності традиційно розподіляються на групи: 1) розкрадання чужого майна (грошей, цінностей); 2) спричинення власникові майнової шкоди; 3) некорисливі посягання на власність [7].

Авторами посібника у висвітленні питання 41 запропоновано систему злочинів проти власності класифікувати так: 1) корисливі (ст. 185–193 КК) та 2) некорисливі (ст. 194–198). Разом з цим корисливі злочини поділяються, на їхню думку, за характером діяння та способом їх вчинення: а) злочини, пов'язані з незаконним обертанням чужого майна на користь винного та інших осіб (ст. 185–191 КК) та б) інші корисливі злочини, які, як правило, не пов'язані з таким обертанням (ст. 192 і 193 КК).

Важливою особливістю цього розділу посібника є тлумачення питань щодо розмежування злочинів проти власності. Зокрема, в ньому знайшли своє роз'яснення критерії відмежування: грабежу від крадіжки; розбою від «насильницького» грабежу; вимагання від розбою; шахрайства від крадіжки та грабежу; привласнення чи розтрата чужого майна від крадіжки; заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою від шахрайства.

Важливою частиною питань посібника є аналіз складів злочинів проти громадської безпеки (розділ IX Особливої частини КК). Саме злочини проти громадської безпеки (статті 255–270-1 КК) займають, за даними судової статистики, близько 4 % [5].

На жаль, авторами не надано загальної характеристики злочинів проти громадської безпеки, а також поняття громадської безпеки. Нині серед науковців не завершено дискусію щодо родового об'єкта кримінально-правової охорони громадської безпеки. Зокрема, Кириченко О. В. переконаний, що громадська безпека як родовий об'єкт кримінально-правової охорони розподілена сьогодні у кримінальному законодавстві України на три

самостійні види: загальну, виробничу та транспортну, які є видами об'єктами кримінально-правової охорони [8].

Автори посібника відстоюють свою точку зору, трактуючи питання 66 про відмежування бандитизму (ст. 257 КК) від розбою (ст. 187 КК), яке здійснюють за основним безпосереднім об'єктом, об'єктивною та суб'єктивною стороною та ознаками, пов'язаними з організованими формами співучасті. На думку Рублевського А. П., на відміну від розбою, вчинюваного організованою групою, під час організації банди ніколи не буває елемента стихійності або випадковості. Крім зазначеного, в збройному розбої, вчиненому організованою групою, завжди встановлюється корислива спрямованість – розкрадання чужого майна. У складі бандитизму мета діяльності ширша – напад на громадян або організації [9].

Справи про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (статті 364–370 КК), становлять 1,4 % від злочинів, що розглядалися у місцевих судах України у 2016 році. Проблема корупції в Україні та боротьби з цим ганебним явищем і надалі надзвичайно актуальна.

Характерним моментом для вітчизняного кримінального законодавства є відсутність системного підходу до розуміння корупційних злочинів та відповідальності за них. Так, корупційні злочини не вміщені до однойменного розділу XVII Особливої частини КК, що є абсолютно виваженим і правильним кроком з огляду на традицію формування структури кримінального закону та поширення корупційних виявів майже в усі сфери життєдіяльності суспільства. Крім цього, кримінальний закон не містить визначення поняття корупційного злочину і розкриває його зміст шляхом перерахування у ст. 45 усіх діянь, що можуть бути віднесені до корупційних [10].

Авторами подані роз'яснення щодо особливостей більшості корупційних злочинів, зазначених у розділі XVII Особливої частини КК. Слушним є те, що автори розкривають поняття «службова особа» та її видів, що є ключовим моментом у разі кримінально-правової кваліфікації корупційних злочинів. Особливо це

стосується суб'єктів злочинів, вчинених у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Під час вивчення тем щодо злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, основним є поняття «неправомірна вигода», яке подається авторами у питанні 97. Зокрема, вказується на той факт, що його формулювання не збігається з поданим у примітці до ст. 160 КК та ст. 354 КК. У фахових виданнях зазначається, що неправомірна вигода є складним системним поняттям, що поєднує велику кількість різних термінів, усвідомлення змісту яких є можливим завдяки аналізу законодавства, а також кримінально-правової літератури [11]. Автори посібника чітко формулюють види неправомірної вигоди на грошові кошти, майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, вигоди нематеріального характеру.

У питанні 106 роз'яснюються поняття та ознаки одержання неправомірної вигоди, поєднаного з вимаганням як кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки окремих корупційних злочинів.

Важливим питанням у разі вирішенні курсантами, студентами, слухачами ситуативних завдань на іспиті є розуміння критеріїв відмежування корупційних злочинів. У посібнику цілком однозначно висвітлюються такі критерії щодо відмежування: зловживання владою або службовим становищем від заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою від підкупу працівника підприємства, установи чи організації; службової недбалості від зловживання владою або службовим становищем.

У цілому слід констатувати, що друге видання посібника є необхідним і виправданим, оскільки користується попитом у студентів, курсантів, слухачів, науково-педагогічних працівників. За своєю структурою, якістю змістовного наповнення, застосування доведених практикою дидактичних методів викладення навчального матеріалу посібник можна визначити, як один з найкращих, надрукованих за останнє десятиліття як навчальне видання, що відповідає всім вимогам до перевірки знань майбут-

ніх фахівців права, відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту: закон України від 01. 07. 2014 р. № 1556-VII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 23.10.2017).
2. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.; за ред. проф. Тація В. Я., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. 5-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2015. 680 с.
3. Матвійчук В. К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. *Юридична наука*. 2013. № 9. С. 80–87.
4. Смельянов В. П. Терористичний акт: загальне поняття, відмежування від суміжних злочинів та шляхи вдосконалення складу злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 233–244.
5. Аналіз стану здійснення судочинства у 2016 р. (за даними судової статистики). *Офіційний сайт Верховного Суду України*. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576) (дата звернення: 23.10.2017).
6. Про судову практику розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи за 2014 рік. *Офіційний сайт Верховного Суду України*. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html (дата звернення: 23.10.2017).
7. Дорохіна Ю. А. Юридичний аналіз складу злочинів проти власності. *Юридична наука*. 2014. № 7. С. 39–51.
8. Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 185–190.
9. Рублевський А. П. Відмінність розбою від деяких суміжних злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. Одеса: Юридична література, 2014. Вип. 71. С. 211–215. URL: <http://www.apdp.in.ua/v32/45.pdf> (дата звернення: 23.10.2017).
10. Міфтахутдінов В. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення. *Юридична газета*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalna-vidpovidalnist-zakorupciyni-pravoporushennya.html> (дата звернення: 23.10.2017).
11. Желік М. Б. Обсяг поняття «неправомірна вигода» за кримінальним правом України. *Наше право*. 2016. № 1. С. 129–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2016_1_24 (дата звернення: 23.10.2017).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 1 (3)**

Відповідальні за випуск

Гончаренко О. Г.,

Шумна Л. П.

Коректор

Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 04.05.2018 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 14,18.
Тираж 100 пр. Зам. № 10/18.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.